



**СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА**

Збірник наукових праць

Випуск дев'ятий

**Хмельницький національний
університет
Кафедра слов'янської філології**

**СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА**

Збірник наукових праць

Випуск дев'ятий

Хмельницький

2021

УДК 811.16; 82; 81-13
С 48

Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць. Голова редколегії Н. В. Подлевська; відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2021. Випуск дев'ятий. 242 с.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри слов'янської філології (протокол № 7 від 22 березня 2021 року)

Рецензенти:

Совтис Н. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету;

Царалунга І. Б., доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету

Редакційна колегія:

Горячок І. В., Подлевська Н. В. (голова редколегії), Ранюк О. П., Станіславова Л. Л., Торчинська Н. М. (відповідальна за випуск), Торчинський М. М.

Збірник наукових праць видано за результатами роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Міжкультурні комунікації в галузі освіти», яка відбулася 19 березня 2021 року у Хмельницькому національному університеті і містить публікації вітчизняних і закордонних науковців, магістрантів, присвячені питанням міжкультурної комунікації, перекладознавства, української і зарубіжної філології та дидактики.

Для філологів, перекладачів, педагогів та всіх, хто цікавиться зазначеними питаннями.

© Автори статей, 2021
© Хмельницький національний університет, 2021

ЗМІСТ

<i>Бабієнко Ірина.</i> Філософські погляди Болеслава Пруса у проблематиці повісті «Лялька»	6
<i>Бакум Зінаїда, Артеменко Любов.</i> Навчання синтаксису української мови в контексті компетентнісної парадигми освіти: лінгвістичний аспект	12
<i>Balicka Regina.</i> Wykorzystanie polskiej poezji śpiewanej w ćwiczeniach praktycznych z języka polskiego	17
<i>Башинська Марія.</i> Польсько-українські фразеологічні паралелі із зоокомпонентом	20
<i>Березецька Людмила.</i> Методична компетентність у професійній діяльності майбутнього вчителя польської мови	25
<i>Бирко Надія.</i> Підхід універсального дизайну у викладанні філологічних дисциплін у закладах загальної середньої освіти	32
<i>Bilasová Viera.</i> Úvaha o medzikultúrnej komunikácii z pohľadu filozofie	37
<i>Бровчук Ольга.</i> Теоретичні засади контекстного вивчення художніх творів	45
<i>Войталюк Світлана.</i> Використання новітніх технологій для покращення аудиторної діяльності на заняттях із вивчення дисципліни «Практичний курс польської мови»	50
<i>Ворожко Вероніка, Мініч Лариса.</i> Концепт 'земля' у повісті М. Коцюбинського «Fata morgana»	54
<i>Городецька Вероніка, Малюга Наталія.</i> Лінгвокультурологічний аспект перекладацького коментування художніх текстів	59
<i>Горячок Інна.</i> Виникнення й розвиток соціальних мереж	64
<i>Гулівата Мирослава.</i> Магазиноніми як складник ергономії м. Хмельницького	67
<i>Дейнека Ірина.</i> Особливості доби польського романтизму	72
<i>Дзюба Людмила.</i> Міжнародне партнерство як інноваційна стратегія у вивченні іноземних мов	77
<i>Духневич Ольга, Головик Тетяна.</i> Мовне середовище як фактор впливу на мовну свідомість української молоді: історичний ракурс	83
<i>Дяченко Галина, Кочерга Галина.</i> Назви осіб в актовій мові XV–XVI століття староукраїнського періоду	87

<i>Іванова Вікторія.</i> Пісня як ефективний методичний прийом під час вивчення польської мови	98
<i>Івахова Катерина.</i> Роль української пісні в збереженні української мови (на матеріалах фольклору Хмельниччини)	101
<i>Карапозюк Уляна.</i> Меморіальні назви вулиць міста Волочиськ	112
<i>Карпінська Віта.</i> Джерела та класифікація фразеологізмів у польському мовознавстві	118
<i>Копач Ірина.</i> Особливості творення онімної лексики в польських творах для дітей	127
<i>Кочерга Галина, Мозильна Людмила.</i> Адміністративно-територіальна лексика в староукраїнській мові (на матеріалі українських грамот XV століття)	134
<i>Кузнєцова Юлія.</i> Патріотоніми у структурі ономастикону (на матеріалі української і польської мов)	143
<i>Литвиненко Ганна, Соломка Едуард.</i> Мова як етноформувальна й етнодиференційна ознака української нації	152
<i>Мацькович Марія.</i> Літературний компонент на уроках польської мови як іноземної	157
<i>Миханчук Костянтин.</i> Діалог католицизму та православ'я на світовому рівні: основні тенденції 1990 – 2020 років	162
<i>Мініч Лариса, Добровольська Аліна.</i> Концепт 'театр' у новелі Івана Багряного «Етюд»	174
<i>Подлевська Неля.</i> Міжкультурна комунікація у рамках академічної мобільності студентів-філологів	178
<i>Ранюк Оксана.</i> Культурологічний підхід у вивченні польської мови майбутніми філологами у закладах вищої освіти	188
<i>Соломка Едуард.</i> Етнопсихологічні особливості міжособистісного спілкування українців	193
<i>Станіславова Людмила.</i> Антропоніми у романах саги про Відьмака А. Сапковського: типологія, переклад	198
<i>Стахнюк Наталія.</i> Вплив міжкультурної та мовної інтерференції на формування фахових компетентностей майбутніх учителів-полоністів	204
<i>Торчинський Михайло, Торчинська Наталія.</i> Дієслівні зв'язки в українській мові: історія вивчення, семантична структура, особливості функціонування	210
<i>Туровська Аліна.</i> Явище синонімії у фразеології (на матеріалі польської та української мов)	219

<i>Цінько Світлана.</i> Вплив дистанційного навчання на переосмислення педагогічно-методичних підходів до викладання лінгвістичних дисципліни	224
<i>Чередник Людмила.</i> Міжнаціональна комунікація в умовах полікультурного молодіжного середовища	228
<i>Щербан Анастасія, Хома Тетяна.</i> Формування культури мовлення майбутніх учителів фізичної культури	235
<i>Інформація про авторів</i>	239

*Ірина Бабієнко
м. Хмельницький*

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ БОЛЕСЛАВА ПРУСА У ПРОБЛЕМАТИЦІ ПОВІСТІ «ЛЯЛЬКА»

У статті проаналізовано художньо-публіцистичний стиль Болеслава Пруса і встановлено, що за простотою розвитку сюжету криється глибокий аналіз моральних цінностей польського суспільства кінця XIX століття. Отже, можемо стверджувати, що Болеслав Прус вважав моральний кодекс однією із найвищих цінностей, якими володіє людина. Кожен індивід, що має волю, вчиняє за законом етики. Натомість той, хто нехтує загальнолюдськими цінностями, уподібнюється до ляльки, якою керують упередження та залежності.

Ключові слова: етика, індивід, мораль, моральні цінності, суспільство, світогляд.

Philosophical views of Boleslaw Prus in the problems of the novel «Doll»

The article analyzes the artistic and journalistic style of Boleslaw Prus and finds that the simplicity of the plot hides a deep analysis of the moral values of Polish society in the late nineteenth century. Thus, we can say that Boleslaw Prus considered the moral code one of the highest values possessed by man. Every individual who has the will acts according to the law of ethics. Instead, one who neglects universal values is likened to a doll driven by prejudice and dependence.

Key words: ethics, individual, morality, moral values, society, worldview.

Повість «Лялька» Болеслава Пруса – це не тільки відображення життя польського суспільства кінця XIX століття, але й зашифрований у сюжетній лінії глибинний аналіз моральних цінностей, які керують вчинками індивідуумів.

Незважаючи на наявність низки праць Зигмунта Швейковського, Тадеуша Будревіча, Яніни Кульчицької-Салоні та інших дослідників, комплексний аналіз морально-суспільної проблематики повісті «Лялька» крізь призму метафізичних поглядів Б. Пруса досліджений недостатньо, що й зумовлює актуальність теми статті.

Позитивіст Болеслав Прус не тільки спостерігав за навколишнім світом, але й аналізував його. Подібно до Аристотеля

та інших філософів він намагався з'ясувати, якою має бути поведінка людини у суспільстві, де пролягає межа між моральністю та аморальністю. Власні гіпотези Болеслав Прус зашифрував у повісті «Лялька».

Напередодні ювілейної річниці з дня смерті видатного польського письменника та журналіста, засновника критичного реалізму Б. Пруса (справжнє ім'я Олександр Гловацький) з'явилося чимало наукових праць, у яких його творча спадщина розглядається з іншого підходу.

Одним із найвідоміших творів автора є повість «Лялька». У монографічній праці «Лялька. Контексти стилю» Тадеуш Будревіч наголосив на необхідності ближчого пізнання стилю повісті, оскільки попередніх сто років дослідження філософсько-реалістичної думки Б. Пруса мало дещо однобокий характер.

«Серед її перших читачів (йдеться про повість «Лялька», авт.) тільки Казімеж Ернберг (журналіст, авт.) звернув пильнішу увагу на стиль «гнучкий і красивий». Творчість Болеслава Пруса була оцінена суперечливо: її хвалили за проникливу спостережливість та паплюжили за передбачувану художню неповноцінність. В часи, коли Олександра Свентоховського вважали майстром стилю, чарівність прози Пруса не помічали» [8, с. 5].

Т. Будревіч зазначає, що пізніші дослідники творчості Б. Пруса, наприклад, Юзеф Вітлін та Станіслав Василевський, трактували «щоденність, звичайність та урбаністичність» стилю автора якостями, які ближчі сучасному читачу, ніж шляхетно-романтичний стиль Генрика Сенкевича. Ймовірно, саме післямак польських романтиків перешкоджав літературознавцям відчутти витончену простоту викладу повісті «Лялька».

Сьогодні літературні критики часто називають повість Б. Пруса «Лялька» шедевром не тільки польського, але й європейського реалізму. Секрет твору полягає у прихованому в сюжетній лінії моральному кодексі, а не лише в багатогранності людських образів та калейдоскопічному змалюванню життя тогочасного суспільства. Б. Прус свідомо не прикрашав повість багатством художніх засобів та ліричних відступів, щоб якомога ширше розкрити внутрішній світ своїх героїв. Близький до художньо-публіцистичного стиль автора дозволяє читачам

пильніше придивитися до внутрішнього світу персонажів, щоб у їхніх образах розгледіти сучасних людей.

У передмові до повісті «Лялька» В. Шевчук зазначає: «Болеслав Прус належить до великих обсерваторів свого часу. Його вибагливе і пильне око (недаремно він умів поєднувати, і то дуже вдало, журналістику з художньою творчістю) могло прозирати свою епоху дивовижно проникливо, добачаючи з різною точністю її болячки, добро і зло, смішне, й поважне...» [6, с. 5].

Побутує думка, що гарний журналіст – це переважно поганий письменник і навпаки. Винятком із цього правила є творчість Пруса. «Прус-публіцист вважав, що завдання журналіста, як і фейлетоніста, полягає в керуванні публічною думкою..., а не творенні історичного джерела фактів і образів минулого для наступних поколінь. Ставив собі за мету не створити калейдоскопічний образ сучасної йому Варшави, а стимулювати її жителів задуматися про труднощі, пов'язані з проживанням у цьому місті та діями щодо покращення умов цього існування» [7, с. 294].

Барбара Боровська стверджує, що «Хроніки» Пруса мали на меті трансформувати погляди читацької аудиторії, мобілізувати їх на конкретну, соціально важливу діяльність. «Автор «Ляльки» не був звичайним історіографом повсякденного життя Варшави у другій половині XIX століття, але був журналістом, який хотів зробити значний вплив на ментальність своїх читачів та мінливу реальність міста» [7, с. 296].

Журналістська майстерність, якою в досконалому володів Олександр Гловацький, мала безсумнівний вплив на його літературно-художній стиль.

У повісті «Лялька», так само як і у фейлетонах, Болеслав Прус намагався не тільки викрити вади реальності, але й піднести свого читача до рівня спостерігача й змусити його замислитися над зображеними подіями.

Отже, можемо припустити, що, журналіст за фахом, Болеслав Прус свідомо уникав надмірної художності у літературній творчості, щоб якомога глибше розкрити проблематику філософських питань, які його бентежили. Через вчинки, дії, спогади та слова героїв «Ляльки» автор окреслює низку проблем від міжособистісного спілкування й любові до

патріотизму, консолідації суспільства, значення еліти для економічного, соціального та наукового розвитку держави.

Б. Прус спостерігав недосконалість, а подекуди навіть іронічність реального життя, намагався сформулювати причини виникнення моральних та суспільних проблем, а також накреслити шляхи їх розв'язання. На відміну від журналістської діяльності, літературна творчість дозволяє автору відкрито розповісти суспільству про свої роздуми та емоції.

Тому ґрунтовного дослідження потребує саме коло морально-суспільних проблем у повісті «Лялька», що дозволяє осягнути філософську думку Б. Пруса, яка притягує своєю простотою, вражає відкритістю та захоплює глибиною.

Насамперед дамо визначення суспільній моралі. Відповідно до Закону України «суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість» [1].

Над питанням моральних вчинків окремого індивіда у суспільстві розмірковували ще давньогрецькі філософи. Одним із мислителів, які зробили найвагоміший внесок у вивчення питання моральності, був Аристотель.

Філософ вважав, що душа людини має два складники – моральний і розумний. Завдяки цьому кожен індивідуум на власний розсуд обирає те, яким хоче бути: добрим чи злим, щедрим чи скупим, людиною з високою мораллю чи аморальним [2]. На думку Аристотеля, людина – це соціальна істота, тому має пам'ятати, що кожен її вчинок впливає на тих, хто її оточує. За Аристотелем, усі люди уявляють щастя і добро по-різному, залежно від того, який спосіб життя вони ведуть – споживацький, державницький чи споглядальний. Як і Аристотель, Б. Прус умів не тільки пильно спостерігати за навколишнім світом, але й глибоко аналізував його. Польський позитивіст ХІХ ст. подібно до давньогрецького філософа намагався з'ясувати, якою має бути поведінка людини в суспільстві, де пролягає межа між моральністю та аморальністю. Власні гіпотези письменник обґрунтував у повісті «Лялька».

Слід зазначити, що творчість Б. Пруса припадає на кінець XIX ст., коли передчуття кардинальних змін, яких зазнає людство у XX ст., ніби витало у повітрі.

«Значення моральних цінностей підсилюється в періоди трансформацій, коли настанови, переконання, ідеї переглядаються і переосмислюються...» [5], стверджує Ю. Шайгородський. Аналізуючи сьогодення, дослідник зауважує, що динаміка суспільних процесів, формування нової системи економічних відносин, зміна соціально-політичних орієнтирів призводять до кардинальної переоцінки цінностей. Наявна система руйнується, а нова формується в складних умовах суспільних змін.

Подібні процеси відбувалися також наприкінці XIX ст., і Б. Прусу як публіцисту та письменнику було вкрай важливо дати відповідь на питання, якими моральними принципами має керуватися сучасна людина.

На думку Ю. Шайгородського, суспільство, у якому досягнуто консенсусу відносно того, що є моральним, а що ні, може розглядатися як стабільна система. Кожна нація породжує власну ціннісну систему, за змістом якої можна визначити, наскільки успішно відбувається процес культурної ідентифікації народу.

Наприкінці XIX ст. поляки, незважаючи на численні невдачі національно-визвольних повстань, не полишали надії на власну державу. Будучи розділеними між трьома імперіями, вони ідентифікували свою відмінність від росіян, австрійців та німців, але потребували консолідації. Необхідність упровадження суспільних та політичних змін також належить до переліку проблем, на яких наголошує автор «Ляльки».

Отже, морально-суспільну проблематику повісті «Лялька» Болеслава Пруса можна умовно розділити на дві категорії «людина-людина» та «людина-суспільство». Однак в обох площинах головним питання залишиться те, як поводитиметься індивід: як особа, що має душу і волю, щоб чинити морально, чи як пуста лялька-маріонетка, яка йде невідомо куди, бо хтось невидимий керує нею шляхом сіпанням нитки.

Одна із перших найважливіших сцен із магазинними іграшками в романі «Лялька» поставить питання про сутність і значення людини і світу. З цього приводу один із героїв, Ігнацій

Жецький, дає песимістичну відповідь: «...безглуздя – саме життя, початку якого ми не пам'ятаємо, а кінця не знаємо ... Де ж істина?» [3, с. 16].

Наприкінці роману той самий головний герой розмірковує: «...чи існує якийсь план, згідно з яким людство прямує до кращого майбутнього, чи все залежить від випадку, а людство йде в той бік, куди його штовхає більша сила?..» [4, с. 366].

Під час аналізу проблематики повісті «Лялька» ми з'ясували, що Б. Прус намагався акцентувати увагу читачів на трансформації суспільної моралі та спонукати громадськість до соціальної діяльності задля припинення деградації.

«Лялька» була неоднозначно сприйнята суспільством кінця ХІХ століття. Однак сьогодні зашифрований у повісті Болеслава Пруса моральний кодекс потребує якомога детальнішого аналізу. Без збереження суспільної моралі не можливий подальший розвиток людства, яке, на відміну від інших істот, наділене свідомістю та має стійкі цінності для прийняття етичного вибору.

Список використаної літератури

1. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11. 2003 р. № 1296-IV. *Голос України*. 2004. 13 січ. (№ 5).

2. Етика Аристотеля. Етика сьогодні. Актуально про етику та мораль: URL : <http://www.etica.in.ua/etika-aristotelya> (дата звернення: 16.03.2021).

3. Прус Б. Твори в п'яти томах. Київ : Дніпро, 1978. Т. 3: Лялька. Роман. Книга І. 421 с.

4. Прус Б. Твори в п'яти томах. Київ : Дніпро, 1978. Т. 4: Лялька. Роман. Книга ІІ. 398 с.

5. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей. Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі: збірник нормативних актів України. Уклад. Шайгородський Ю., Меркотан К. Київ, 2007. С. 5–20.

6. Шевчук В. Болеслав Прус та його Лялька. Передмова. *Прус Б. Лялька*. Київ : Дніпро; Книга, 1970. 844 с.

7. Borowska B. Warszawski fotoplastikon Prusa. *Napis*. 2014. № 20. S. 293 – 297.

8. Budrewicz T. *Lalka. Konteksty stylu*. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej; Książka, 1990. 232 s.

*Зінаїда Бакум, Любов Артеменко
м. Кривий Ріг*

НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено лінгвістичним засадам навчання синтаксису української мови в умовах компетентнісної парадигми освіти. Відповідно до принципу науковості проаналізовано і виокремлено синтаксичні одиниці, які доцільно з'ясувати у змісті мовної освіти в основній школі.

Ключові слова: синтаксис української мови, синтаксичні одиниці, компетентнісна парадигма.

The article is devoted to the linguistic fundamentals of teaching the syntax of the Ukrainian language in conditions of the competence-based paradigm of education. In accordance with the principle of scientificity, there were analyzed and singled out the syntactic units, which should be clarified in the content of language education in high school.

Key words: syntax of the Ukrainian language, syntactic units, competence-based paradigm.

Інтегрування України в європейський простір сприяє утвердженню усталеної у світі компетентнісної парадигми, спрямованої на розвиток інтелектуальної особистості, яка через практичну свідому діяльність і спілкування формується певною системою компетентностей суб'єктів освітнього процесу.

Означена проблема стрімко актуалізується поміж більшості науковців, які мають різні погляди й підходи до витлумачення означеного поняття. Сучасна мовна освіта ґрунтується на компетентнісній основі, тому в її змісті пропонується розвиток здібностей та обдарувань особистості, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, зокрема формування і застосування відповідних компетентностей, визначених державними стандартами, що оперують Рекомендаціями Ради ЄС. Окрім того, покликана виховувати компетентну мовну особистість, що володіє системою лінгвістичних знань, репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку [4, с. 162]. Відповідно, нині у

практиці навчання української мови важливу роль відіграє питання лінгвістичної теорії, у якій розглянуто мову як складну систему з її ієрархічною структурою та типами відношень, що об'єднують одиниці мови в єдину цілісність.

Синтаксису належить чільне місце у формуванні компетентної особистості, оскільки саме завдяки вивченню цього розділу є змога створити умови для розвитку в учнів мовно-мовленнєвих здібностей. Зважаючи на те, що всі одиниці нижчих рівнів діють у мові не самотійно, а тільки у складі одиниць синтаксису – реченнях і текстах, то функційна цінність мовних одиниць виявляється в досягненні комунікативної мети. Тому навчання здобувачів освіти синтаксису на компетентнісній основі передбачає не тільки оволодіння системою мовних знань, набуття комунікативних умінь і навичок, а й уміння застосовувати здобутий досвід у різних мовленнєвих ситуаціях для розв'язання проблем, які виникають у реальному житті.

Теоретичну основу синтаксису закладено в працях науковців (Г. Акімова, В. Белошапкова, І. Вихованець, С. Вяткіна, Н. Гуйванюк, П. Дудик, А. Загнітко, В. Іваненко, В. Казаков, М. Каранська, М. Кобилянська, В. Коломийцева, В. Мельничайко, І. Олійник, К. Плиско, М. Плющ, Л. Прокопчук, Л. Рожило, Д. Руднев, О. Скорик, І. Слинько, К. Шульжук та ін.); лінгводидактів (О. Біляєв, З. Бакум, І. Гайдаєнко, О. Горошкіна, С. Караман, О. Караман, А. Нікітіна, Т. Окунович, М. Пентилюк, І. Хом'як). Навчання синтаксису на компетентнісній основі презентовано у працях Н. Бондаренко, Т. Гнаткович, Т. Кушнір, С. Омельчука, З. Столяр, Т. Ясак тощо.

Метою статті є з'ясування ролі синтаксису як розділу науки про мову, визначення структури синтаксичної системи та його основних одиниць у шкільній освіті.

Опрацювання досліджень науковців дає підстави зробити висновки щодо неоднозначного визначення українськими мовознавцями та лінгводидактами синтаксису як науки. С. Караман у співавторстві з О. Караман, О. Копусь, М. Степаненком витлумачують синтаксис як граматичне вчення про структуру, семантику і функції синтаксичних одиниць (членів речення, словосполучень, речень) [3, с. 305]. М. Плющ розширює систему одиниць і додає словоформу та складне синтаксичне ціле

[7]. П. Дудик і Л. Прокопчук виокремлюють ще слова-речення і розглядають синтаксис як розділ граматики, що вивчає будову і функціонування речень та словосполучень, членів речення, способи поєднання слів у словосполученнях і реченнях та комунікативні нечленореченнєві одиниці (слова-речення) [1, с. 7, 16]. І. Вихованець, а згодом і К. Шульжук наголошують на системі синтаксичних одиниць (речення, словосполучення і мінімальна синтаксична одиниця – компонент речення або словосполучення) і правил їх функціонування [10, с. 7]. В. Коломийцева розглядає синтаксис як розділ мовознавства, що вивчає засоби та способи розбудови зв'язного мовлення, де виокремлює речення й текст, як лише ті синтаксичні одиниці, що здійснюють власне комунікативну функцію [9, с. 9]. А. Загнітко у визначенні схиляється до думки, що це розділ мовознавства, який «вивчає систему лінгвістичних понять про синтаксичну будову мови, яка реалізує закономірності поєднання синтаксичних форм між собою і в якій виражається певна семантика». Основними синтаксичними одиницями є синтаксичне слово, словосполучення та речення [2, с. 12]. Водночас професор не уникає думки, що до них «прилягає складне синтаксичне ціле, що є конструктивним складником тексту» [2, с. 357]. О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк тлумачать синтаксис як розділ граматики, що вивчає значення форм слів, які виникають у поєднанні з іншими словами та формами, синтаксичні одиниці й відношення між ними, правила побудови зв'язних висловлювань. Синтаксичними одиницями є форма слова (оскільки вона зумовлена синтаксичною функцією і синтаксичними зв'язками з іншими словами), словосполучення, член речення, речення, текст (як сукупність тематично, функціонально і граматично об'єднаних речень). Основними серед поданих одиниць визначають словосполучення і речення [5, с. 149]. І. Попова, детермінуючи синтаксис як розділ граматики, називає його вершинним рівнем структури мови, який регулює взаємодію всіх інших мовних рівнів у мовленнєвому ланцюзі й урешті забезпечує оформлення основного лінгвістичного продукту – тієї чи тієї комунікативно значущої одиниці спілкування [8, с. 60] і вводить до системи синтаксичних одиниць словоз'єднання та надфразну єдність, яку коло науковців трактують як складне синтаксичне ціле. Перше поняття тлумачить як поєднання слів,

побудоване не на основі підрядного зв'язку, як у словосполученні, а на основі якихось інших семантико-граматичних, що актуалізуються, наприклад, за сурядного, позасистемного, напівпредикативного чи навіть предикативного зв'язку [8, с. 75]. Надфразною єдністю називає поєднання двох і більше речень, які пов'язані між собою формальними лінгвістичними засобами лексичного чи граматичного характеру й об'єднані спільністю теми, настановою на змістову повноту окремого акту комунікації [8, с. 80].

Більшість дослідників сходяться на тому, що синтаксис – це розділ граматики, предметом якого є синтаксичні одиниці, їх структура й семантика, зв'язки та відношення. Щодо одиниць, які здійснюють власне комунікативну функцію і можуть слугувати засобом повідомлення думки, погляди науковців різняться. Деякі лінгвісти обмежуються тільки реченням (Ю. С. Долгов), інші розширюють коло й уналежнюють до їх переліку словосполучення, складне синтаксичне ціле, період, абзац, текст, пряму мову (Д. Ізаренков) [2, с. 357]. Підсумуємо, що з опертям на традиційні та класичні погляди, синтаксична система може бути: 1) двокомпонентна, що складається з двох СО (синтаксична одиниця) – словосполучення й речення (О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилук, К. Плиско); 2) трикомпонентна: склад СО, з погляду мовознавців, дещо різняться компонентами та загалом становить лише три: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення (І. Вихованець, А. Загнітко, К. Шульжук), або члени речення, словосполучення, речення (С. Караман, О. Караман, О. Копусь, М. Степаненко); 3) чотирикомпонентна: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле (Н. Гуйванюк, А. Загнітко, М. Кобилянська, І. Слинько), або – слово, словосполучення, речення, складне речення (В. Белошاپкова); 4) п'ятикомпонентна: словоформа, словосполучення, словоз'єднання, текст, надфразна єдність (І. Попова), або як синтаксема (словоформа), словосполучення, просте речення, складне речення, складне синтаксичне ціле (Г. Акімова, С. Вяткіна, В. Казаков, Д. Руднев); 5) шестикомпонентна: слово і словоформи, словосполучення, сполучення слів, члени речення, речення, функціональні замітники речення (слова-речення) (П. Дудик, Л. Прокопчук).

Та найбільшого поширення набуває визначення трьох синтаксичних одиниць: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення і речення, що є репродукованими. Це пояснюється процесом розвитку науки про мову з огляду об'єктивних (природа й особливості функціонування, взаємовідношення, специфіка будови) та суб'єктивних (осмислення значущості вивчення певних синтаксичних феноменів та їх історичного розвитку) чинників.

Отже, у лінгвістиці науковці одностайно до синтаксичних одиниць уналежнюють речення і словосполучення. Мінімальна синтаксична одиниця є складником речення або словосполучення. Однак, має місце дискусія щодо визначення основної серед описаних одиниць (речення є основною синтаксичною одиницею, яка слугує для формулювання, вираження і повідомлення думок, емоцій, почуттів). Для навчання синтаксису в загальноосвітніх закладах вважаємо необхідним дотримуватися позиції, що речення є ключовою одиницею синтаксису, бо завдяки йому реалізуються найважливіші функції мови: комунікативна (мова як засіб спілкування) й пізнавальна (мова як процес пізнання та зображення дійсності, засіб вираження думки). Тому речення називають самостійною одиницею мовного спілкування. Словосполучення ж є номінативною одиницею, якій не властива інтонаційна завершеність та інші ознаки речення. Речення і словосполучення розрізняють за кількісним складом: перше може виражатися й одним словом і тим самим підкреслює унікальність будови, словосполучення ж – двома і більше повнозначними словами, пов'язаними між собою засобами синтаксичного зв'язку. Мінімальна синтаксична одиниця функціонує лише в межах речення чи словосполучення.

Отже, в ієрархії між одиницями синтаксису діють відносини субординації, де словосполучення і мінімальна синтаксична одиниця підпорядковані реченню. Зазначені відмінності зумовлені граматичними ознаками, а за лексичним спрямуванням подані одиниці рівнозначні, тому за змістом можуть бути тотожні.

Список використаної літератури

1. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.

2. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

3.Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. С. О. Карамана. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.

4.Коваль В. О. Методика навчання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах : навчально-методичний посібник для студентів філологічних факультетів. Умань : РВЦ «Софія», 2010. 200 с.

5.Методика вивчення української мови в школі. Укл. О. М. Беляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1987. 246 с.

6.Плиско К. М. Викладання синтаксису української мови. Київ : Рад. школа, 1978. 184 с.

7.Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : підручник для студ. вищ. навч. закл. За ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища школа, 1994. 414 с.

8.Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2012. 289 с.

9.Сучасна українська мова: синтаксис: підручник. За ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. 238 с.

10.Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

***Regina Balicka
m. Chmielnicki***

WYKORZYSTANIE POLSKIEJ POEZJI ŚPIEWANEJ W ĆWICZENIACH PRAKTYCZNYCH Z JEZYKA POLSKIEGO

Використання сучасної польської пісні як основи для створення граматичних вправ для вивчення польської мови

Практика викладання сучасної польської мови уXXI ст. показує, що викладачі повинні постійно вдосконалювати методи та підходи до цього процесу. Спеціалісти з дидактики зробили висновки, що процес викладання мови має бути дуже активним та гнучким, види діяльності під час заняття повинні налаштовувати учня до активної участі у цьому процесі, а навіть більше – бути його співавтором.

Ключові слова: дидактика, польська мова, пісня, метод, вправи.

Using modern Polish song as a basis for creating grammar exercises for learning Polish

The practice of teaching modern Polish to young people in the 21st century shows that teachers must constantly improve their methods and

approaches to this process. Based on recent research in pedagogy and psychology, didactics experts have concluded that the language teaching process should be very active and flexible, the activities during the lesson should set the student to actively participate in this process, and even more - to be his coauthor.

Key words: *didactics, polish language, song, method, exercises.*

Autorzy podręczników coraz częściej sięgają po piosenki, uznając je za ważny element lekcji. Służą one na ogół rozwijaniu sprawności rozumienia ze słuchu, ale także są wykorzystywane w rozumieniu tekstów pisanych, utrwalaniu reguł gramatycznych czy jako bodziec do mówienia. Już w podręczniku autorstwa W. Miodunki «Cześć, jak się masz? Część II. Spotkajmy się w Europie»¹ w lekcji 11 omawianie i utrwalanie odmiany rzeczowników i przymiotników w dopełniaczu liczby mnogiej wspiera wiersz K. I. Gałczyńskiego «Ocalić od zapomnienia», który śpiewa Marek Grechuta. pisenka! Z kolei w podręczniku E. Lipińskiej «Z polskim na ty»², w części mozaikowej autorka proponuje jako materiał do ćwiczeń piosenkę «Cztery pory roku» (niestety, tylko w formie tekstu) wykonywaną przez zespół «Czerwone gitary». Ćwiczenia są tu bardzo interesujące, przydatne szczególnie na wyższych poziomach, bowiem dotyczą słowotwórstwa. W podręczniku do nauki języka polskiego E. Lipińskiej i E. G. Dąbskiej «Kiedy wrócisz tu. Część I. Gdzie nadwiślański brzeg»³, przeznaczonym dla grup średnio zaawansowanych, znajduje się tekst (bez podkładu muzycznego) A. Sikorowskiego «Nie przenoście nam stolicy do Krakowa». W oryginalnym brzmieniu piosenkę można usłyszeć w zbiorze ćwiczeń E. Lipińskiej «Księżyc w butonierce»⁴, w którym znajduje się czternaście innych piosenek Sikorowskiego, opracowanych przez autorkę. W tym podręczniku piosenki stały się podstawą różnorodnych ćwiczeń służących utrwaleniu i pogłębieniu wiedzy z zakresu polskiej gramatyki i leksyki. Można tu znaleźć zadania na uzupełnianie luk, pytania dotyczące jego treści, zachęcające ucznia do wypowiedzianie się na dany temat, zadania

¹ [1, c. 191]

² [2, c.222, c.228]

³ [3, c.147-148]

⁴ [4, c.44-47]

wielokrotnego wyboru, typu P/F oraz na układanie fragmentów zwrotek piosenki w odpowiedniej kolejności. Autorka proponuje również wykorzystywanie teksów piosenek jako dyktanda gramatyczne i sprawdzające umiędność poprawnego zapisu. Zebrane tu piosenki urozmaicają lekcje, a jednocześnie uczą. Pozwalają na krótki odpoczynek od tradycyjnych zadań, nie tracą przy tym waloru dydaktycznego. Omawiany podręcznik bardzo dobrze sprawdza się podczas zajęć ze osobami starszymi, które doskonalily swojā znajomość języka polskiego, mniej – w pracy z młodzieżą.

Należy też wspomnieć podręcznik dla poziomu B2 «Polski mniej obcy»⁵ A. Madeja i B. Marciniaka, w którym dobrano kilka bardzo ładnych piosenek. Te piosenki zostały podstawā ciekawych i korzystnych ćwiczeń, wykorzystywanych w nauczacznii języka polskiego jako obcego. Bardzo dobrze się sprawdza w nauczaniu dzieci klas podstawowych podręcznik «Język polski bez granic» poziom A1⁶, który sama wykorzystuję na zajęciach z dziećmi rozpoczynającymi naukę w polskich szkołach. Piosenki podczas lekcji z dziećmi są prosto niebędne i nieraz wyręczają mnie, gdy widzę, że moi mali uczniowie już nie potrafią się skoncentrować i potrzebują trochę rozrywki. Dzięki tym ćwiczeniom poznają one nowe słowa związane z tematem i uzupełniają luki w tekstach. W nauczaniu młodzieży starszej często sięgam po drugā część tego podręcznika «Język polski bez granic» poziom B2⁷, jak również w nauczniu studentów i osób dorosłych. Słuszniebrane piosenki do wykonania ciekawych ćwiczeń dodają atrakcyjności w czasie wykonania zadań gramatycznych i leksykalnych. Świetnie się sprawdza również podręcznik do nauki języka polskiego jako obcego «Z polskim w świat»⁸ część I i II w grupach zaawansowanych, które uczą się języka polskiego drugi lub trzeci rok. W obu częściach prawie w każdej lekcji są różnorodne ćwiczenia, których podstawā jest słuchanie nagrań piosenek. Zadania takie nieraz sprawiają niektórym uczniom spore trudności i wymagają wysłuchania piosenki dwa razy lub nawet więcej.

⁵ [5, c.51, c.84, c.101, c.147, c.181, c.198]

⁶ [6, c.92, c.99, c.110, c.123, c.127]

⁷ [7, c.10, c.50, c.64-65, c.139, c.166, c.192-193, c.211]

⁸ [8, c.13, c.59, c.,146, c.219]

Trudno sobie wyobrazić moich lekcji z języka polskiego bez muzyki i posienek, które dodają im atrakcyjności oraz bawią moich uczniów.

Bibliografia

1. Miodunka W. Cześć jak się masz? II Spotkajmy się w Europie. Kraków, 2006.
2. Lipińska E. Z polskim na ty. Kraków, 2004.
3. Lipińska E., Dąbska E.G. Kiedyś wrócisz tu I Gdzie nadwiślański brzeg.
4. Lipińska E. Księżyc w butonierce. Kraków, 2004.
5. Madeja A. Marciniak B. Polski mniej obcy (B2). Katowice, 2007.
6. Ciesielska-Musameh R., Kwiatkowska K., Maćkiewicz M. Język polski bez granic A1. Podręcznik do nauki języka polskiego jako obcego dla szkół ukraińskich, klasa V. Lublin, 2006.
7. Guziuk-Świca B., Przechodzka G., Rocznik A. Język polski bez granic B2. Podręcznik do nauki języka polskiego jako obcego dla szkół ukraińskich, klasa XI. Lublin, 2006.

Марія Башинська

м. Хмельницький

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ ІЗ ЗООКОМПОНЕНТОМ

У статті представлено результати аналізу польських та українських фразеологізмів, що містять у своєму складі номінації тварин, з огляду на тип відповідності в обох мовах. Виявлено фразеологізми, що є повними або частковими еквівалентами, і фразеологізми, що є відповідниками-аналогами. Наявність і еквівалентів, і аналогів зумовлена як спільними, так і відмінними рисами у мовних картинах світу носіїв української і польської мов.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, фразеологічні відповідності, зоокомпонент, семантика.

The article presents the results of the analysis of the relevant Polish and Ukrainian phraseologies, which include animal nominations, taking into account the type of correspondence. Phraseologisms that are full or partial equivalents and phraseologies that are analogous equivalents were found. The presence of equivalents and analogues is due to common and distinctive

features in the linguistic picture of the world of native speakers of Ukrainian and Polish.

Keywords: *phraseology, phraseological units, phraseological correspondences, zoonym, semantic.*

Останнім часом активно проводяться дослідження в галузі фразеології, особливо це стосується порівняльного аналізу фразеологічних одиниць кількох мов на різних рівнях. Зокрема, цій темі присвятили роботи А. Кунін [5] С. Скорупко [10], В. Хлебда [7] та ін. Але нерозв'язаних питань щодо еквівалентності фразеологізмів української та польської мов ще достатньо. Так, не повною мірою досліджено характер еквівалентності польських і українських фразеологізмів, що містять зоокомпонент, що й зумовило актуальність теми статті.

На сьогодні можна говорити про наявність значної кількості перекладних паперових й електронних видань, що містять масив фразеологічних одиниць обох мов. Із-помі них – *Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny* [9] і *Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej* [11], які стали основною джерельною базою нашого дослідження. Крім того, ми послуговувалися також працями *Словник фразеологізмів української мови* [6], *Słownik frazeologiczny języka polskiego* [10], використовували інформацію з *корпусів української* [4] і *польської мови* [8].

Порівнювати фразеологізми кількох мов можна за різними ознаками: за кількісними і якісними характеристиками, за семантикою, за структурою. Ми розглянемо українсько-польські фразеологічні відповідності із зоокомпонентом, взявши за основу семну структуру їхнього фразеологічного значення. Таку класифікацію типів міжмовної еквівалентності пропонує, зокрема, Р. Зорівчак, базуючись на компонентній теорії спільного і відмінного у семній структурі фразеологічного значення. Серед фразеологічних одиниць (далі ФО) вона виділяє таку групу міжмовних відповідників, як фразеологічні еквіваленти (далі ФЕ), що характеризуються повним або частковим збігом образної основи і структурно-граматичного оформлення. Фразеологічних аналогів (далі ФА) як окремої групи дослідниця не виокремлює [1], тоді як Д. Квеселевич наполягає на потребі їхньої характеристики, що ми й взяли до уваги [2]. Адже, на нашу думку,

ФА на відміну від ФЕ, можуть мати абсолютно різну образну основу та граматичну будову і тому не можуть належати до часткових еквівалентів, як пропонує Р. Зорівчак [1].

За нашим спостереженням, і в українській, і в польській мові ФО включають до свого складу найбільше зоокомпонентів на позначення назв домашніх тварин. Це пов'язано з тим, що домашні тварини віддавна відігравали важливу роль у житті людей, оскільки давали продукти харчування, допомагали в роботі, приносили естетичне задоволення. Особливо багато фразеологізмів в обох мовах із компонентом *pies* // *пес* (собака). Серед них фіксуємо різні типи фразеологічних відповідників. До повних ФЕ належать пари: *potrzebny jak psu piąta noga* // *потрібний як псові п'ята нога* ('зовсім непотрібний'), *wierny jak pies* // *вірний, як пес* ('відданий'), *zejść na psy* // *зійти (перевестися) на пси* ('про стан: погіршитися, підупасти'), *żyć jak pies z kotem* // *жити як кіт (кішка) із собакою* ('сваритися з кимось, жити у незгоді'). Як бачимо, повні еквіваленти мають ідентичний компонентний склад та ідентичну структуру.

Неповні (часткові) еквіваленти мають тотожну семантичну структуру, але можуть відрізнятися в лексичному або в граматичному плані. До часткових еквівалентів належить пара *tu jest pies pogrzebany* // *ось де собака заритий* ('саме у цьому проблема'). Як бачимо, часткові відмінності в цих ФО стосуються того, що в українському фразеологізмі представлено прислівник і частку (*ось де*), а в польському – прислівник (*тут*). У парі фразеологізмів *ni pies, ni wudra* // *ні риба ні м'ясо* ('про щось неокреслене, незрозуміло яке') є розбіжність лексичного плану (*wudra* – *м'ясо*). У парі фразеологізмів, що є частковими еквівалентами, *wieszać psy (na kim)* // *вішати всіх собак (на кого)* ('обмовляти, очорняти') часткова розбіжність – у лексичному складі (український фразеологізм містить займенник *всіх*, відсутній у польському фразеологізмі, до того ж є розбіжності на структурному рівні, вони стосуються керування (*na kim* – *на кого*).

До фразеологічних аналогів належить пара *psu na budę* // *собаці під хвіст* ('про щось неважливе'). Адже ці фразеологізми мають відмінності на обох мовних рівнях – структурному і лексичному. Зауважимо, що розбіжності в лексичному складі пов'язані з тим, що неоднаковою є образна форма обох

фразеологізмів. Різним є лексичний склад, образна форма і структура фразеологізмів *jak pies ogrodnika* // як собака (пес) на сїні. Їхня семантика досить подібна – ‘хтось щось має, при цьому не користується цим сам, а також не дає іншим’. Але в українському фразеологізмові акцент робиться на тому, що у когось щось є (*сіно*), а в польському – на належності тварини людині (*ogrodniku*).

Інша домашня тварина, назва якої ввійшла до аналізованих ФО, що мають відповідники в українській та польській мовах, – це *кїнь*. Так, говорячи про щось абсурдне, в обох мовах скажуть *koń by się uśmieł* // *кїнь би сміявся*, а про щось добре відоме – *znać się jak łyse konie* // *знатися як лисї конї*, використовуючи таким чином відповідні повні ФЕ.

У цій групі фразеологізмів зауважимо наявність відповідників-аналогів, які на фоні семантичної подібності (‘неповажного ставлення до когось’) досить відчутно відрізняються образною формою і, відповідно, лексичним складом та структурно: *robić kogoś w konia* // *пошити когось у дурні* (‘неповажно до когось ставитися, кепкувати’). Як бачимо, у польському фразеологізмові є зоокомпонент *koń*, український фразеологізм побудовано без його використання.

Серед диких тварин українці і поляки віддавна чи не найбільше боялися *вовків*, тому кількість ФО з цим зоокомпонентом в обох мовах досить велика. Наприклад, *patrzeć wilkiem* має український відповідник *дивитися вовком*. Це повні фразеологічні еквіваленти, оскільки в обох мовах фразеологізми мають ідентичне значення (‘дивитися на когось ворожо’) та однакові лексичний склад і структуру. Інший приклад: польський фразеологізм *puścić (wpuścić) wilka do obory* зі значенням ‘прийняти когось, хто вчинить кривду’ має два українські відповідники: *приставити вовка до отари* і *пустити цапа в капусту*. Якщо перший український відповідник *приставити вовка до отари* відрізняється від польського лише однією, останньою, лексеєю, то другий має з польським фразеологізмом лише подібну структуру, тобто виступає фразеологічним аналогом. Із компонентом *wilk* ми виокремили також такі польсько-українські відповідники, як часткові ФЕ – *głodny jak wilk*

// *голодний, як собака (як пес)* ('дуже голодний') і ФЕ *wilk morski* // *морський вовк* ('досвідчений моряк').

Із-поміж інших зоокомпонентів у складі ФО популярною є лексема *ryba*. З використанням цього слова побудовано два повні ФЕ *czuć się jak ryba w wodzie* // *як риба у воді почувати себе* ('знаходитися у відповідному для себе середовищі') і *gruba ryba* // *велика риба* ('важлива, впливова особа'). Як бачимо, у цих відповідниках компонент *ryba* не втрачається, що свідчить про його близьку семантику навіть у переносному значенні в українській і польській мові. Дещо інша ситуація з фразеологізмом *zdrowy jak byk* (*koń, ryba, rydz*) // *здоровий, як бик (кінь, риба)* ('дуже здоровий'), оскільки тут наявна синонімія ФО. Синонімічні компоненти не завжди зберігаються в обох мовах. Скажімо, на українську мову ФО *zdrowy jak rydz* можна перекласти, використавши будь-який з інших часткових ФЕ із цього ряду, або за допомогою калькування.

Як бачимо, серед фразеологічних відповідників з ідентичним або схожим значенням більшість належить до часткових фразеологічних елементів, менше виявлено фразеологічних аналогів. Це зумовлено тим, що, хоч українська і польська мова споріднені, але різниця у мовній картині світу все ж існує, до того ж – є певні відмінності в граматичній системі обох мов, що спричинює розбіжності у структурі фразеологічних відповідників.

Здійснений аналіз фразеологічних одиниць обох мов в аспекті виявлення подібного й відмінного у їхньому значенні, лексичному складі і структурі може бути базою для подальшого аналізу міжмовної еквівалентності ФО польської та української мов.

Список використаної літератури

1.Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів : Вища школа, 1983.

2.Квеселевич Д.И., Основные проблемы лексикографической разработки фразеологии в русско-английском фразеологическом словаре: Автореф. дис. ...канд. филол. наук, Киев, 1976.

3.Кононенко І. В., Українська та польська мови: контрастивне дослідження, WUW, Warszawa, 2012.

4.Корпус української мови. URL : <http://www.mova.info/corpus.aspx?11=209>.

5. Кунин А., Письменный перевод с русского языка на английский,

Москва, 1964.

6.Словник фразеологізмів української мови під ред. В. Винника, Наукова думка, Київ, 2003.

7.Chlebda W., Frazeologia a przekład, WUO, Opole 2014.

8.Narodowy Korpus Języka Polskiego URL : <http://nkjp.pl/>.

9.Piasecka A., Tulina-Blumental I., Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny, WUŁ, Łódź, 2016.

10.Skorupko S., Słownik frazeologiczny języka polskiego. T. 1-2., Warszawa, 1985.

11.Tymoshuk R., Sosnowski W., Jaskot M., Ganoshenko Y., Leksykon aktywnej frazeologii polskiej i ukraińskiej, SWPS, Warszawa, 2018.

Людмила Березецька

м. Хмельницький

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена актуальному питанню професійного становлення майбутнього вчителя-філолога (зокрема полоніста) – формуванню методичної компетентності; здійснено огляд формулювань поняття науковцями; з'ясовано її складники та розглянуто її формування на прикладі проходження педагогічної практики студентами-полоністами.

Ключові слова: професійна діяльність, методична компетентність, педагогічна практика, учитель польської мови, студент-полоніст.

The article is devoted to the topical issue of professional development of the future teacher-philologist (in particular Polonist) - the formation of methodological competence; a review of the wording of the concept by scientists; its components are clarified and its formation is considered on the example of passing of pedagogical practice by students-polonists.

Key words: professional activity, methodical competence, pedagogical practice, Polish language teacher, Polish student.

Інноваційні процеси та впровадження їх у практику вищої школи активізують проблему підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців, що постає однією із найважливіших умов її інтеграції в європейське співтовариство. А

реформування освіти передбачає оновлення змісту навчання, зорієнтованого на набуття ключових компетентностей, опанування яких дає можливість майбутнім фахівцям успішного вирішення важливих проблем у професійній сфері та повсякденному житті.

Метою професійної підготовки студентів (іноземних філологів) у закладі вищої освіти є набуття майбутніми педагогами досвіду методичної компетентності, опанування нових технологій навчання, методів формування навичок самостійної роботи, тобто не лише засвоєння певного обсягу знань, вироблення відповідних умінь і навичок, а й здатність застосовувати їх в особливих умовах, уміння швидко орієнтуватися в ситуаціях безпосередньої професійної діяльності.

Проблемі формування особистості вчителя-словесника присвячено немало досліджень. Зокрема, на сутності професійної діяльності вчителя-словесника акцентують увагу О. Біляєв, М. Пентилюк, О. Семенов, В. Сидоренко та ін. Проблемі формування професійної компетентності та її складників присвячені праці Н. Голуб, С. Карамана, К. Климової, Л. Мацько, Н. Остапенко, К. Плиско, Т. Симоненко та ін. Однак малодослідженою залишається проблема сформованості окремих професійних компетентностей майбутнього філолога, зокрема методичної.

Професійну компетентність науковці розглядають як єдність теоретичної та практичної підготовки вчителя до здійснення педагогічної діяльності. І. Зязюн вбачає її у професійній компетентності знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології, і водночас рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально типові особливості й професійно значущі якості [3, с. 34].

Н. Кузьміна одним зі складників професійної компетентності вважає методичну компетентність у галузі формування знань, умінь та навичок [2, с. 87]. Як ми вже зазначали вище, специфіка професійної компетентності філолога полягає в тісному переплетінні педагогічної компетентності й компетентностей власне філолога.

О. Семенов розглядає методичну компетентність учителя-словесника як складник професійної компетентності. Дослідниця вважає, що основу методичної компетенції становлять знання

методологічних і теоретичних засад методики навчання мови, літератури, концептуальних основ, структури і змісту засобів навчання, уміння застосовувати знання мови і літератури в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції. Таким чином сформована методична компетентність, на думку О. Семенов, дозволить випускникам філологічних спеціальностей орієнтуватися в основних тенденціях, що визначають сучасний стан лінгвістичної освіти в закладах загальної середньої освіти, зокрема в розширенні обсягу змісту навчального матеріалу у зв'язку із введенням таких предметів, як культура мовлення, стилістика, риторика; в особливій орієнтації на принципи інтегративності, міжпредметної взаємодії, текстоцентричного підходу, опори на історію мови [4, с. 35].

Методична компетентність, на думку В. Студенікіної, – це знання, вміння і досвід оцінного ставлення до об'єкта, предмета, змісту і структури мовознавчої дисципліни, уміння логічно обгрунтовано конструювати навчальний процес для конкретної дидактичної ситуації з урахуванням психологічних механізмів засвоєння, зважаючи на специфіку професійної діяльності словесників. Проблема особливостей структури методичної компетентності вчителів-філологів слід розглядати з огляду на специфіку професійної діяльності словесників [6, с. 89].

О. Біляковська вважає, що методична компетентність включає засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно зорієнтованих, розвивальних, креативних технологіях, володіння різними методами, прийомами і формами організації навчання [1, с. 231].

Сьогодні багато вчених намагаються розробляти ефективні моделі та технології формування в майбутніх філологів різних компетентностей у процесі навчання. За опрацьованими науковими джерелами, майбутній учитель-філолог повинен володіти такими компетентностями:

- 1) лінгвістичною – вміти аналізувати й готувати навчальний матеріал, формування знань про лінгвістику як науку, загальних відомостей про мову тощо;

2) культурологічною, що включає відомості про мову як національно-культурний феномен;

3) педагогічною – усвідомлення ролі вчителя, конструювання власного педагогічного досвіду;

4) психологічною, яка охоплює вміння оцінювати здібності, можливості, психологічні особливості;

5) комунікативною – вміння правильно користуватися вербальними й невербальними засобами в процесі спілкування;

6) методичною – володіння дидактичними методами й прийомами та вміння застосовувати їх у процесі навчання;

7) інформаційною – робота з інформацією в професійно-педагогічній діяльності.

Особливе значення у підготовці майбутніх учителів-філологів має набуття методичної компетентності, проблему розвитку якої можна розв'язувати шляхом використання моделей дослідження об'єктів пізнання, тобто структурно представляти компоненти методичної компетентності вчителя-словесника та передбачати механізми управління розвитком методичної компетентності педагога до конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку.

В умовах модернізації сучасної системи освіти, упровадження нових державних стандартів освіти перелік основних компетентностей часто змінюється відповідно до умов, часу та обставин, однак методична компетентність залишається серед обов'язкових складників поняття «професійна компетентність» учителя-філолога.

Вважаємо, що методична компетентність є сукупністю методичних знань, навичок, умінь та індивідуальних, суб'єктивних й особистісних якостей майбутнього філолога, зокрема полоніста. Методична компетентність показує здатність майбутніх педагогів ефективно здійснювати освітню діяльність, творчо реалізувати набутий теоретичний і практичний досвід, залучати сучасні й обов'язково ефективні технології навчання й розвитку.

Методична компетентність учителя-філолога в галузі засобів формування знань, умінь, навичок включає засвоєння ним нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно зорієнтованих технологіях, володіння різними методами і формами організації навчання.

Таким чином, методичну компетентність майбутнього філолога-полоніста визначаємо як цілісне утворення, що становить поєднання результатів методичної підготовки, тобто комплекс знань: психолого-педагогічних, загально-навчальних, предметних; умінь: загально-педагогічних, спеціальних, комунікативних; навичок педагогічної діяльності, необхідних для ефективної реалізації процесу навчання мови чи літератури, методичного досвіду, отриманого в процесі професійної діяльності та особистісних рис педагога [5]. А тому важливим для формування методичної компетентності є педагогічний досвід, який набувається як у процесі активної педагогічної діяльності, так і в ході самонавчання та самовдосконалення особистості.

Особливого значення у підготовці майбутніх учителів-філологів до професійної діяльності набуває педагогічна практика, яка стає підґрунтям для опанування методів дослідження, коли студент вчиться підходити до вивчення певної проблеми, спостерігати, накопичувати потрібний матеріал, узагальнювати, робити висновки. Особливу роль відіграє педагогічна практика як у процесі формування професійної компетентності студентів загалом, так і їхньої методичної компетентності зокрема. Під час проходження педагогічної практики відбувається процес професійного становлення та самовизначення фахівця, поглиблюються теоретичні знання майбутнього філолога, розвиваються методичні вміння, навички практичної діяльності, професійно значущі якості особистості, з'являються умови для вироблення індивідуального методичного стилю. Загалом і під час практики визначається ступінь готовності студентів до професійної діяльності.

Звісно, кожний вид практики має індивідуальні чітко окреслені завдання, комплексне вирішення яких поліпшує процес професійної підготовки студентів і формує особистість майбутнього вчителя. Щодо студентів-полоністів, майбутніх філологів, то щорічно на 4 курсі студенти спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету проходять педагогічну практику у закладах загальної середньої освіти як учителі польської мови. За завданнями практики, вони повинні відвідати заняття вчителя, до якого прикріплені на

практику, що триває місяць, самостійно складати конспекти уроки, обговорювати їх із керівниками практики – вчителем польської мови у школі та керівником практики від ЗВО, проводити самостійно більше 20 уроків, провести виховний та позакласний заходи, уміти аналізувати власні уроки, могли коригувати зміст уроку, прагнути його удосконалення, брати участь у методичних об'єднаннях вчителів школи – іноземних філологів.

Методична компетентність постає провідним компонентом у системі фахових компетентностей і має практичний характер, бо відображає систему набутих методичних теоретичних знань, умінь, досвід професійної діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до професії, до себе, до учнів, до суспільства.

Звісно ж, для студентів це має бути очікуваний і бажаний момент – проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти, а відповідно викладачем має бути створена мотивація та стимул до такого виду навчально-практичної діяльності. У цьому випадку краще обирати заклади загальної середньої освіти із гарною навчально-методичною та матеріально-технічною базою, а також керівників-наставників, які мають досягнення у педагогічній діяльності та високі особистісні якості, що сприятиме формуванню в студентів позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності й виробленню у них індивідуального методичного стилю.

Не менш важливим аспектом формування методичної компетентності майбутніх філологів вважаємо залучення студентів до проведення наукових досліджень під час проходження педагогічної практики, збору фактичного матеріалу для написання курсової чи дипломної (магістерської) роботи, опублікування матеріалів дослідження у збірниках наукових праць, організація доповідей на конференціях тощо. За нашими спостереженнями, незважаючи на широке використання нових інформаційних технологій, безпосереднє живе спілкування з учнями продовжує залишатися пріоритетним у сучасній школі, а від якості організації і проведення педагогічної практики залежить професійне становлення майбутнього філолога як компетентного фахівця.

Студентам останнього курсу бакалаврату або студентам магістратури можна пропонувати використовувати елементи викладання матеріалу під час лекцій чи практичних занять, таким

чином набуваючи професійної методичної компетенції. Таке завдання вчить майбутніх філологів-полоністів засвоїти правила спілкування, вимоги до виступу перед аудиторією, морально готуватися до проведення уроків, а також із боку методичної доцільності добирати форми і методи відповідної роботи, могли критично оцінювати свою діяльність, коригувати її. Дуже важливо рекомендувати студентам вести відеозапис свого елемента заняття, щоб потім можна було переглянути, зрозуміти переваги, побачити недоліки, змогти проаналізувати та прагнути уникати певних недоречностей у майбутній професійній діяльності. Такий вид роботи добре застосовувати і під час педагогічної практики (що й часто рекомендують викладачі, керівники практики для студентів-практикантів).

Отже, методичну компетентність необхідно розглядати як ціннісний складник професійної діяльності вчителя-словесника, де цінністю є його професіоналізм, досвід і майстерність.

Список використаної літератури

1. Біляковська О. О. Професійна компетентність учителя як складова ефективної педагогічної діяльності. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*. С. 229 – 234. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdpu/2011_7/7/37.pdf
2. Кузьміна Н. В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва: Высшая школа, 1990. 119 с.
3. Педагогічна майстерність : підруч. За ред.. І. А. Зязюна. 3-те вид., допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
4. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.
5. Сімоненко Л. Ю. Методична компетентність як складник професійної компетентності вчителя української мови. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/jpdf/nvd_2013_2_28.pdf.
6. Студенікіна В. Лінгводидактична компетентність учителів української мови в структурі методичної. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 22 (209). Ч. І. С. 85 – 90. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Ped/2010_22_1/12.pdf

*Надія Бирко
м. Хмельницький*

ПІДХІД УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ У ВИКЛАДАННІ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано необхідність використання підходу універсального дизайну в навчанні та викладанні філологічних дисциплін у закладах загальної середньої освіти в сучасних умовах розвитку педагогічної науки. Описано основні принципи універсального дизайну в навчанні, структуру способів залучення, презентації та взаємодії вчителя з учнями під час освітньої діяльності з практики зарубіжних науковців та вчителів-практиків.

Ключові слова: *концепція універсального дизайну, універсальний дизайн у сфері освіти, універсальний дизайн у навчанні, залучення, презентація, взаємодія.*

The article analyzes the need to use the approach of universal design in teaching and learning philological disciplines in general secondary education in modern conditions of development of pedagogical science. The basic principles of universal design in teaching, the structure of ways of involving, presenting and interacting teachers with students during educational activities in the practice of foreign scientists and teachers-practitioners are described.

Ключові слова: *concept of universal design, universal design in the field of education, universal design in teaching, involvement, presentation, interaction.*

Розвиток науки в Україні сьогодні набирає потужних обертів, зокрема через запровадженням освітньої реформи, важливих і дієвих сучасних інновацій. Однією з таких інновацій є концепція доступної якісної освіти, а передумовою забезпечення прав та рівних можливостей кожного здобувача освітніх послуг стала концепція універсального дизайну в освіті.

Метою базової середньої освіти, згідно з Державним стандартом базової середньої освіти, є повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості; забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу [2, с. 1].

Однією із ключових компетентностей Державного стандарту базової середньої освіти є компетентність здобувати та опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел у різних освітніх галузях і контекстах, критично осмислювати її та використовувати для комунікації в усній та письмовій формі, для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей [2, с. 3], яка є невід’ємною компетентністю здобувачів філологічних дисциплін у закладах загальної середньої освіти, розвиток якої забезпечується підходом універсального дизайну в навчанні й викладанні окресленого напрямку.

Концепцію універсального дизайну сьогодні в Україні поширюють та застосовують науковці й представники сучасних напрямів освіти, із-поміж яких В. Азін, Л. Байда, Р. Боренько, Ю. Грановський, Я. Грибальський, О. Іванова, О. Красюкова-Еннс, М. Николаєва, Д. Попов, Є. Свет, А. Скрипко, Н. Софій, О. Тільна та ін.

Метою статті є проаналізувати підхід універсального дизайну (УД) у викладанні філологічних дисциплін у закладах загальної середньої освіти.

Ідея УД в освіті не є новою, вона давно стала невід’ємним складником роботи кожного майстерного педагога. Її інноваційність полягає в глибшому усвідомленні того, що універсальний підхід до організації навчального матеріалу та вибору методів і прийомів роботи на уроці є винятково ефективнішим і важливішим із погляду задоволення потреб кожного учня.

М. Светлов зауважує, що «справжній учитель – не той, хто постійно виховує, а той – хто допомагає стати самим собою». В основі концепції універсального дизайну в навчанні (УДН) перебуває учень як особистість із його індивідуальними здібностями, навичками, потребами та зацікавленнями [5, с. 10].

Універсальний дизайн у навчанні (УДН) – це підхід до навчання, спрямований на задоволення потреб усіх учнів у класі. Сьогодні це важливо для всіх дітей, а особливо для дітей, які мають певні проблеми з навчанням.

Закон України «Про освіту» передбачає поширення та впровадження концепції Універсального дизайну в освіті і в Статті 1 № 28 пропонує тлумачення термінології:

Універсальний дизайн у сфері освіти (УДО) – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну [4, с. 5].

УДО – це підхід, що забезпечує філософську основу для розробки ширшого спектру навчальних продуктів та навколишнього середовища з урахуванням потреб усіх учнів із початку їхнього навчання. Це стосується всіх аспектів навчання: програми, навчального плану, оцінки знань, викладання, шкільного дизайну, бібліотеки, спортивних майданчиків, гуртожитків, веб-сайту, інструкцій тощо [1].

М. Ніколаєва, експертка ПРООН з універсального дизайну в навчанні, порівнює процес викладання з медициною, стверджуючи про те, що вчителювання, так само як і медицина, працює за спеціальним принципом. Якщо у однієї дитини зламана нога, а в іншої болить горло, у третьої – кашель та лікар усім трьом дає сироп від кашлю, то зрештою він допоможе лише одній дитині. Так само працює і навчальний процес. Кожен учень має свої потреби, які необхідно врахувати, не порівнюючи усіх дітей.

Науковці-дослідники у сфері універсального дизайну, такі як Р. Зефф, Т. Лорман, Дж. Деспелер, Д. Харві, виокремлюють три **основні принципи універсального дизайну в навчанні** (в організації навчального процесу), які є доцільними в практиці викладання філологічних дисциплін у сучасному освітньому закладі:

1. *Варіативність (гнучкість) способів подання навчального матеріалу.* Відповідно до стилів навчання інформація повинна надаватися в кількох форматах: через пояснення, колективне обговорення, відмінні навчальні завдання, з акцентом на візуальному, аудіальному та кінестетичному способах сприйняття.

2. *Диференційованість способів самовираження.* Учня надаються можливості в різний, прийнятний для них спосіб, демонструвати засвоєні знання, опановані вміння і навички через різні продукти навчальної діяльності. У процесі оцінювання, окрім звичних контрольних чи тестів, використовуються різні нетрадиційні методи, які не мусять бути однаковими для всіх, наприклад, вербальні або візуальні презентації, індивідуальні або групові проекти, письмові контрольні роботи чи тестові завдання.

3. *Варіативність способів залучення до навчальної діяльності.* Учитель має враховувати відмінності учнів: їхні індивідуальні потреби, стилі навчання та мислення, тип інтелекту, здібностей і нахилів, інтересів аби не лише задовольняти їхні навчальні потреби, а й допомогти їм виявляти свої сильні сторони, створювати для дітей належні виклики та підвищувати мотивацію [5, с. 11 – 12].

Важливість вищезгаданих принципів полягає в необхідності вибирати мету, методи, механізми оцінювання та матеріали таким чином, щоб звести до мінімуму наявні бар'єри і забезпечити максимальну гнучкість.

УДН в практиці вчителя філологічних дисциплін на початковому етапі впровадження й реалізації в освітній процес може забирати багато часу й енергії аби правильно спланувати й організувати процес навчання, але з часом, коли педагог перебуває своє мислення, йому буде простіше й продуктивніше організувати ефективний освітній процес, враховуючи потреби усіх учнів в класі на етапі планування й отримати високі результати по завершенню навчальної діяльності. Важливим також буде врахування й дотримання таких правил:

1. Точно визначити труднощі (свої та учнів).

2. Завжди ставити чіткі, досяжні цілі (перед собою та перед учнями).

3. Постійно надавати й отримувати зворотній зв'язок («оцінку»).

Із досвіду США, у підготовці до викладання предметів філологічного напрямку, учнів відрізняють за тим, як вони: 1) сприймають інформацію (процес залучення), 2) виражають своє розуміння інформації (взаємодія), 3) опрацьовують інформацію (презентація).

Джой Лі, учитель-практик із США, переконана, що ефективною в роботі є визначена нею, структура способів залучення, презентації та взаємодії [3]. У цьому контексті для мотивації учнів на уроці вчитель використовує різні способи залучення, такі як:

– **зацікавити, підвищити інтерес** (надавати учням можливість робити вибір та приймати рішення; робити навчання відповідним, автентичним, щоб було зрозуміло, в чому його

цінність; зменшувати кількість факторів, що лякають учнів, відвертають їхню увагу);

– **підтримувати рівень зусиль та наполегливості** (підвищувати значення цілей і завдань; змінювати вимоги, джерела, щоб оптимізувати бажання учнів проявити себе; заохочувати взаємодію і створювати спільноти; покращувати зворотній зв'язок, орієнтований на майстерність);

– **забезпечити саморегуляцію** (допомагати учням формулювати очікування та переконання, які покращать мотивацію; сприяти виробленню таких стратегій і тренувати вміння, які допоможуть їм самостійно долати з труднощами; розвивати навички самооцінки та рефлексії).

Задля вироблення когнітивних умінь та допитливості в учнів Джой Лі рекомендує використовувати на уроках. Так, щоб покращити процес **сприйняття** в учнів, науковець рекомендує надавати учням можливість самим обирати, як презентувати інформацію, заохочувати використовувати альтернативні способи представлення аудіо та візуальної інформації.

Окремо слід звернути увагу на такі поняття, як **мова та символи**. Зокрема, пропонує пояснювати учням терміни та умовні позначки; показувати на прикладах, як слова та фрази використовуються в комп'ютерній мові; демонструйте зв'язки між інформаційними блоками; розшифровувати тексти, математичні знаки та символи; забезпечувати мультимедійну підтримку та засоби візуалізації.

Важливим у навчанні є процес **розуміння**, для реалізації якого закликає залучати попередні знання та досвід учнів; виділяти моделі, критичні риси, великі ідеї та взаємозв'язок.

Також на уроках із філологічних дисциплін учитель-практик наполягає, щоб учні могли власні відповіді представляти різними способами, навіть із використанням мережі Інтернет, щоб мали доступ до різних інструментів та допоміжних технологій.

Важливого значення набуває процес спілкування, тому вчитель повинен використовувати різні засоби комунікації, послуговуватися різним інструментарієм для виконання завдань, враховуючи при цьому індивідуальні особливості учнів.

Звісно, вчитель уповноважений виконувати такі функції:
– очолювати і супроводжувати процес вибору мети;

– підтримувати процеси планування та побудови стратегій навчання;

– полегшувати керування інформацією та ресурсами;

– розвивати здатність контролювати успіхи в навчанні.

Отже, у викладанні філологічних дисциплін сьогодні УДН є своєрідним каркасом для вдосконалення та оптимізації навчання всіх дітей у класі; проектуванням навчальних цілей, оцінок, методів та матеріалів для задоволення індивідуальних потреб учнів, що мінімізує наявні бар'єри; гнучкістю й альтернативою щодо доступних якісних освітніх послуг для усіх дітей.

Список використаної літератури

1. Виртосу І., Печончик Т. Універсальний дизайн : практичні поради для кожного. Київ: СГОЛЗІК, 2019. 39 с.

2. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.

3. Джой Лі Фредріксон. Спільне викладання через УДО для забезпечення рівних досягнень учнів: досвід експертки в галузі інклюзивної освіти США (авторська презентація).

4. Про освіту: Закони України від 05.09. 2017 № 2145-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

5. Тельна О. А. та ін. Сходинки інклюзії : наук.-практ. посібник для педагогів. За ред. С. М. Сидоріва. Івано-Франківськ, 2019. 155с.

Viera Bilasová

Prešov, Slovenská republika

ÚVANA O MEDZIKULTÚRNEJ KOMUNIKÁCIÍ Z POHĽADU FILOZOFIE

Міркування про міжкультурну комунікацію з перспективи філософії

Предметом статті є погляд на міжкультурну комунікацію як складне явище, яке вважаємо не лише багатомовним явищем, але й актуальною філософською проблемою. Вихідним пунктом філософської рефлексії є вивчення мови як специфічного явища культури, що має свою фундаментальну людську місію в сучасному світі. Філософія допомагає знайти відповіді на запитання про те, як таке спілкування можливе, які його основні детермінанти та який етичний внесок у розвиток міжособистісних стосунків у глобальному контексті.

Ключові слова: рефлексія, філософія, мова, спілкування, культура.

Thinking on intercultural communication from the philosophical point of view

The subject of the article is a thinking on intercultural communication as a complex phenomenon, which is not only multilingual one, but also represents an acute philosophical problem. The starting point of philosophical reflection is the study of language as a specific phenomenon of culture, which has its fundamental human mission in today's world. Philosophy supports finding answers to questions about how this communication is possible, what are its fundamental determinants and what is its ethical contribution to the development of interpersonal relationships in global contexts.

Key words: *reflection, philosophy, language, communication, culture.*

Súčasná doba stavia pred človeka množstvo nových problémov a znovu otvára nezodpovedané otázky, ktoré v mnohodimenziálnych vzťahoch v rámci existujúcej kultúry dostávajú nový rozmer. Fenomén polyvariantnosti a rozdielnosti kultúry sa dotýka i medzikultúrnej komunikácie a rôznych podôb diskurzu s nevyhnutným nárokom človeka na jeho sebaidentifikáciu a na porozumenie zmyslu a významu jeho vzťahu k svetu a iným ľuďom. Fakt, že žijeme v pluralitnom, multietnickom a multikultúrnom svete nás núti zvykať si na to, že tí 'druhí' sú jednoducho 'iní'. Rozdielnosť a inakosť sa prejavuje v odlišných formách kultúr a spôsoboch ľudského života a vzniká dojem, že svet sa nám rozpadol na fragmenty, ktoré spolu nesúvisia, ale zároveň sme presvedčení, že je potrebné, aby tieto fragmenty spolu komunikovali [13, s. 154–156]. Nové spôsoby života si vyžadujú nové formy komunikácie a dnes znovu stojíme pred otázkami samotnej podstaty komunikácie, jej podoby, prostriedkov a predovšetkým jej cieľov v kontextoch «ľudského sveta».

Patrí k základným ľudským potrebám rozumieť (aspoň čiastočne)svetu, v ktorom žijeme. Človek uprednostňuje svet, ktorý zostáva pre neho zrozumiteľný, ten sa mu ukazuje v jazyku, za pomoci ktorého sa v ňom aj udomácnil. Postupne sa jazyk stáva samostatným predmetom záujmu a podlieha reflexiám, ktoré prispievajú k vysvetleniu jeho fungovania a pochopeniu toho, «ako sa jazyk napája na svet» [12, s. 223]. Jazyk sa stáva podmienkou aj prostriedkom interpretácie sveta a miesta človeka v ňom aschopnosť jeho reflexie sa stáva špecifickým fenoménom kultúry, ktorý v sebe skrýva dimenziu «plurality» spočívajúcu nielen v rôznosti názorov na svet, ale aj v pluralite možností a perspektív rôznych spôsobov života. Ak je teda

jazyk miestom, kde sa nám svet ukazuje vo svojej dynamike, pluralite a protirečivosti, je potrebné potom meniť aj jazyk spolu s prístupmi k nemu. Jazyk síce o skutočnosti vypovedá, ale súčasne si vyžadujezvláštnu pozornosť, ktorú treba venovať jeho prejavom a komunikačným možnostiam, ktoré otvára a súčasne treba skúmať aj to, ako onsám prispieva k tomu, ako svet kreovať a meniť ho. Fenomén jazyka a komunikácie sa tak stáva jedným z najdôležitejších nástrojov v súčasnej dynamike života a filozofické reflexie tohto fenoménu budú i naďalej pre civilizáciu sprevádzané úsilím prispieť k tomu, ako «stanoviť diagnózu svojej civilizácie (...)» [3, s. 256].

Patrí k ambíciám filozofie od svojich počiatkov zahrnúť do svojich racionálnych úvah formujúcich obraz sveta a človeka aj jazyk, ktorý bol vnímaný predovšetkým ako «spôsob bytia», ktorý je «vpísaný» do poriadku sveta a je kompatibilný s poriadkom používania slov prejavujúcich sa v ľudskej reči. Posilnenie privilegovaného postavenia jazyka v celku reči smerovalo postupne k jeho teoretickým reflexiám a samostatným skúmaniam, ktoré otvorili aj otázky a problémy dotýkajúce sa nielen jeho ontologickej a epistemickej zakotvenosti v skutočnosti, ale aj jeho antropologickejviazanosti predovšetkým na jeho komunikačnú funkciu, ktorá výrazne vstupovala a ovplyvňovala všetky sféry života spoločnosti aj jednotlivca.

Vymedzenie špecifiky reflexie jazyka viedlo postupne k vzniku samostatných skúmaní, ktoré nadobúdali aj vedecký charakter. Vzťah filozofie a lingvistiky mal v dejinách európskeho myslenia rôzne podoby a priniesol množstvo teórií, ktoré sprevádzala nielen heterogenita úvah, ale aj ambície filozofie nájsť ucelený pohľad na fenomén jazyka, jeho funkcie, ale predovšetkým na jeho prejavy a vplyvy na život jednotlivca a spoločnosti. Z hľadiska interpretácie týchto procesov možno od čias antického cez stredoveký a novoveký až k súčasnému modernému obrazu zaznamenať i zásadnejšie prehodnotenie prístupov, ktoré boli kreované na významových základoch uznávaného typu racionality, tak typickej pre myšlienkovú tradíciu západnej Európy. «Slová rôzne zoradené dávajú rôzny význam; a významy rôzne zoradené dávajú rôzne výsledky» [10, s. 201], tieto úvahy Pascala anticipovali nové problémy spojené s interpretáciou jazykových kódov a pridelovaním ich významov. Úvahy novovekého mysliteľa a jeho skepticizmus narušili predstavu jazyka ako jediného

epistemického prostriedku vyjadrenia pravdy a spochybnili aj myšlienku homogénosti jazyka.

Rozklad jednoty jazyka sprevádzali otázky dotýkajúce sa už nielen jeho podstaty, ale predovšetkým to boli otázky spojené s hľadaním odpovede na to, ako jazyk používať, aby sme si rozumeli. Jazyk bol vnímaný nielen ako predpoklad, ale aj podmienka reflexie ľudského ducha, ktorá sa stávala predmetom vedeckého záujmu a postupne smerovala k silnejúcemu prúdu všeobecných lingvistických výskumov. Metodologickým východiskom týchto jazykovedných výskumov bolo hľadanie prepojenia medzi filozoficko-deskriptívnymi a historicko-porovnávacími prístupmi, ktoré videli rozdiely medzi jazykmi «v perspektívach, v ktorých sa ľudia pozerali na svet» [1, s. 214]. Humboltov výskum a ambície posunuli jazykovedný výskum zásadným spôsobom, na ktorý nadviazali teórie venujúce sa vedeckej analýze jazyka i jeho kontextov, ktoré sa síce riadia svojimi vlastnými pravidlami, ale spolu tvoria súčasť tej istej kultúry s rozdielnymi funkciami. Funkcia jazyka ako komunikácie (dorozumievacia funkcia) posilnila jeho autonómiu a význam v živote človeka a prispievala k posilneniu jeho emancipačných ambícií. Víťazila myšlienka, že konvencia jazyka a jeho kolektívne užívanie prispieva aj k stálosti kultúrnej tradície.

Filozofia reagovala na nové fenomény a prístupy spojené s chápaním jazyka a prijímala ich aj ako nové filozofické problémy. Dokonca sledujeme výraznú tendenciu, ktorá sa javila ako pohlcovanie filozofie analýzou jazyka. Tento filozofický diskurz prirodzene otvoril nové problémové pole, ktoré tvorilo zónu rôznych myšlienkových inšpirácií spojených so štýlom filozofovania. Fenomén jazyka sa posunul ešte výraznejšie do centra filozofického myslenia v 20. storočí, ktoré je známe ako «lingvistic turn». Základom obratu k jazyku je paradigmatická zmena v spôsobe myslenia a posun od vedomia k jazyku, ktorú výstižne artikuloval Wittgenstein v téze «hranice môjho jazyka sú hranicami môjho sveta»⁹.

⁹ Obrat k jazyku sa rodí na pôde analytickej filozofie a je poznamenaný zmenou v myslení niektorých filozofov, ktorá je vedená «poznaním, že pre riešenie filozofických otázok sa stáva úplne zásadnou analýza jazyka» [1, s. 7]. Ústrednou pre filozofiu jazyka sa stala myšlienka jeho rekonštrukcie alebo lepšie porozumenie jazyku, ktorý používame. Pre poznanie vzťahu

Paradigma komunikácie prestáva byť epistemologickým projektom a stáva sa projektom reálnej komunikatívnej praxe ľudskej spoločnosti s výraznými kulturologickými aspektami. K jeho podobám možno aj dnes zaradiť rozbor spôsobov ako získavame prístup ku skutočnosti spolu s analýzou úlohy znakových systémov a rôznych kultúrnych «kódov» pri utváraní našich vzťahov k svetu, za pomoci semiotizácie a hermeneutizácie [9, s. 21]. Prístup k jazyku ako komunikácii súvisel aj s dekonštrukciou idey autonómneho subjektu a viedol k rozloženiu idey transparentnosti jazyka [4, s. 10, 3]. To malo prirodzene ďalekosiahle následky pre kultúru, preto sapodsúva otázka, či filozofii nezostalo už len miesto pre «moderovanie» tohto diskurzu, alebo má vlastné ambície sformulovať určité prístupy a stanoviská, ktoré sú nápomocné pri rozhodovaní a konaní súčasného človeka?

Ak sa vrátime k pôvodnému posolstvu filozofie a jej tradícii kladenia otázok, tak nás na svojej ceste hľadania pravdy znovu zavedie k fenoménu jazyka ako kompetencie nielen chápať, ale predovšetkým pochopiť (porozumieť) významy, ktoré sú predmetom filozofickej reflexie a súčasne k analýze intersubjektívneho priestoru, ktorý vzniká v každej komunikačnej situácii. Účasť na rozhovore je obohatením jazyka a tvorí «horizontálnu os jazykového kozmu... a hovoriaci intelekt obohacuje jazyk v dvoch smeroch. Rozširuje ho smerom do budúcnosti a horizontálne ho obohacuje o ďalšie slová a kombinácie slov», čím kreuje a vytvára novú skutočnosť [2, s. 23]. A tak sa v duchovnej oblasti môžeme stretnúť s novými spôsobmi legitimizácie vedenia, ktoré súvisia i s novými spôsobmi artikulácie sveta a «vyrovnávania sa» so skutočnosťou, vrátane transformácie jazyka do kultúrnych kontextov¹⁰. Dá sa povedať, že tieto nové prístupy k jazyku,

jazyka a sveta je dôležitejšie skúmať spôsoby a okolnosti používania jazyka a jeho výrokov, než skúmanie vzťahu medzi slovami a vecami. Tzv. druhé kolo «obratu» je spojené najmä s menom Richarda Rortyho, ktorý odmietol princíp korešpondencie vo vzťahu jazyka a sveta a posunul úvahy smerom k chápaniu jazyka cez jeho aktívnu rolu v konštituovaní sveta.

¹⁰Zvláštne miesto v komunikácii patrí literárnemu jazyku, ktorý nekonfiguruje len podoby sveta, ale umožňuje artikulovať otvorenosť človeka voči svetu a umožňuje s výhľadom na celok interpretovať aj impulzy subjektivity, kreativity, vymedzenie horizontu zmyslu, ktorému rozumie a ktoré je spojené so situáciou slobodnej voľby. Porozumenie tvorivému výkonu v kontextoch

na rozdiel od tradičných, ktoré sa «ponorili» viac do analýzy štruktúr a funkcií jazyka, posunuli pozornosť viac na reflexiu spôsobov používania jazyka v reálnych kontextoch kultúry a položili dôraz na jeho komunikatívnu funkciu.

Komunikácia sa stala predmetom samostatnej reflexie, a to predovšetkým na interpersonálnej úrovni ako médium medziľudských vzťahov a dôležitá súčasť formy existencie jednotlivca či spoločenstva. Dobrú komunikáciu podporuje vedomá stratégia a znalosť mechanizmov jazyka. Ku kľúčovým aspektom komunikačného prístupu možno zaradiť (jazykovú) gramotnosť, vnímanie komunikácie ako «jazyka v akcii» a komunikačné kontexty (kultúrny, sociálny a psychologický kontext) [6, s. 128].

Snaha rozumieť nielen svetu, ale predovšetkým rozumieť si navzájom spolu s rozvíjaním potreby medziľudskej komunikácie ako nástroja vzájomnej interakcie, otvára nanovo diskurz o podstate a funkciách jazyka v súčasnom «ľudskom» svete a o jeho humánnom poslaní. Každá komunikačná situácia je vzťahom, v ktorom zdieľame určité postoje s niekým iným, prejavujeme záujem, ohľad, alebo ľahostajnosť a snažíme sa nielen poznať, ale predovšetkým porozumieť a interpretovať zmysel. Priestor, ktorý sa tvorí v procese komunikácie sa opiera o jazykové schopnosti, zručnosti a kompetencie «vidieť druhého» a smerovať na základe racionality k intersubjektívnej zhode, k zdôvodneniu či konsenzu. Hodnoty rešpektu, tolerancie, slobody prejavu a zodpovednosti tvoria súčasť etiky komunikácie a výrazne sa podieľajú na humanizácii medziľudských vzťahov. Slovo sa musí svojou silou vrátiť, povedané s Levinasom, «na ľudské pery, ktoré ho vyslovujú, aby letelo od človeka k človeku, aby súdilo dejiny, miesto toho, aby bolo len ich symptómom, dôsledkom či ľst'ou. Možno veriť len slovu takej reči, ktorá absolútne začína v tom, kto ju prenáša a mieri k druhému» [7, s. 112].

Rétorické prostriedky sú podriadené optike a skúmaniu rozdielnychvedných disciplín, ktoré disponujú aj odlišnými formami argumentácie a jazyk tak získava v «ľudskom svete» svojské konotácie, nevynímajúc ich etickú dimenziu. Každý zo spôsobov života si vyžadoval svoj jazyk a jeho pluralitné podoby boli podmienené

kultúry je spojené s rozlišovaním i produkovaním hodnôt, ktoré prispievajú k transformácii nových impulzov do tejto kultúrnej evolúcie.

kontextami, ktoré otvorili otázky potreby nových foriem komunikácie, ktoré sú záležitosťou vzájomnej determinácie jazyka, mentálnej reprezentácie a sociálneho konania¹¹. Komunikačný potenciál jazyka obrátil pozornosť aj na skúmanie jeho možností a hraníc. Poznatky a výsledky skúmania ukázali, že teoretické uchopenie problematiky si vyžaduje nielen interdisciplinárny prístup, ale aj určitý jednotiaci referenčný rámec.

Rozsiahlosť teoretickej problematiky, ktorú so sebou fenomén komunikácie prináša, má však svoj praktický (aplikačný) rozmer. Zasahuje takmer každú stránku či sféru spoločenského života a vstupuje do života každého jednotlivca. Rozdielnosť hĺbky reflexie tvorí platformu a súčasne vytvára priestor na interpretatívny vzťah k realite. Napriek pluralite diskurzov je podstatou komunikácie vzájomné porozumenie. Kultúra je nositeľom a výsledkom úsilia o identifikáciu významových členení skutočnosti a vytvára priestor na hľadanie interakcie, rešpektovanie i prekonávanie rozdielov. Každá kultúra uprednostňuje vlastnú interpretáciu rozdielov a využíva svoje kódové systémy a komunikačné kanály. Relatívna samostatnosť a autonómnosť jej zložiek (filozofia, náboženstvo, umenie, veda, politika, ekonomika) poskytujú súčasne priestor nielen na rozmanitosť podôb komunikácie, ale sú aj potvrdením dôležitosti a významu jazyka pre danú kultúru, ktorý je súčasne základom jej «otvorenosti» a prístupnosti k vzájomným interaktívnym väzbám.

Fenomén jazyka v súčasnom svete stelesňuje skutočnosť «zakliatu» v spôsobe, akým ju nachádzame v reči, a tá ako autonómne médium obsahuje v sebe zvláštnu silu sugestívnosti. Slová majú skutočne veľkú silu, ich výber a používanie pomáha odlišovať dobré od zlých úmyslov, egoistu od pokorného človeka, či populistu od zodpovedného politika. Súčasne však slová nie sú často tým, čím sa zdajú byť, sú vnímané predovšetkým akoby patrili do opozície s činmi človeka, čo treba považovať podľa Markoša za omyl, pretože «slovami sa dá konať rovnako ako rukami a svojím opisom reality ju aj zároveň

¹¹ Ide predovšetkým o úvahy, ktoré boli v opozícii s tzv. formalistickou lingvistikou. Ich základom bola kritika príliš «čisto jazykovo orientovaných» vysvetlení v kontraste s prístupom, ktorý sa viaže na hovoriaceho ako na sociálneho aktéra, čo lepšie umožňuje zachytiť vnútornú dynamiku jazykovej komunity a situačné užívanie jazyka [5, s. 4].

menia» [8, s.19]. Treba dodať, že svoju zmysluplnú podobu nadobúdajú práve v ľudskom svete, ktorý nie je hodnotovo neutrálny, ale je vždy «zvýznamnený», a to je spôsobené práve tým, že tento svet je «ľudský príliš ľudský» [Nietzsche].

Modelom každej kultúry je určitý diskurz a jej predpokladom je osvojenie jazyka. Interkultúrna komunikácia je aktuálnym problémom a súčasne ajpredmetom úvah mnohých disciplín, nakoľko sa dotýka takmer všetkých sfér spoločenského aj individuálneho života súčasného človeka. Filozofia je nápomocná práve v hľadaní odpovedí na otázky ako je táto komunikácia možná a aké sú jej zásadné determinanty v súčasnom globalizovanom svete. Analýza podôb a vzťahových súvislostí jednotlivých interpretácií sveta a spôsobov života nám odкрýva fakt, že ide nielen o intelektuálny problém, ale predovšetkým aj o problém existenciálny, ktorý v sebe kóduje správu «ako sa dá žiť s inými».

Medzikultúrna komunikácia v čase globalizácie sa stáva komplexným fenoménom, ktorý nemá len multilingválny charakter, ale predovšetkým je aj aktuálnym filozofickým problémom, ktorý má potenciál prispieť a rozvíjať jej smerovanie i podoby prostredníctvom uceleného pohľadu na podstatné, hlavné, všeobecné vzťahové súvislosti a hodnoty v súčasnej dobe. «Filozofia bola vždy kozmopolitickou záležitosťou (...) zároveň sú štýly filozofovania až prekvapujúco tesne viazané na kultúrne okruhy», a napriek heterogenite myšlienkových iniciatív možno badať v súčasnosti, že tieto kultúry filozofovania sa navzájom prelínajú a ponúkajú *dialogickosť* a *kooperatívnosť*, ako vo vnútri filozofie, tak aj vo vzťahu k ostatným duchovným aktivitám a praktikám [9, s. 23 – 24]. Filozofiaaktívne vstupuje do komunikačného prostredia, kriticky reflektuje tieto procesy, ktoré nevníma len akosamočinne prebiehajúce, a napriek ich vnútorným protirečeniam a konfliktom pomáha odкрývať ich zmysluplnosť a humánne poslanie.

Zoznam použitej literatúry

1. Casirer E. Esej o človeku. Bratislava: Pravda, 1977.
2. Flusser W. Jazyk a skutočnosť. Praha: Triáda, 2005.
3. Funda O. Víra bez náboženství. Praha: Vyšehrad, 1994.
4. Hubík S. K postmodernizmu obratom k jazyku. Bskovice: Albert, 1994.

5. Jourdan Ch. – Tuite K. Language, Culture and Society. Key Topics in 6. Linguistic Anthropology. Edinburgh: Cambridge University Press, 2006.
6. Kukulska-Hulme A. Language and Communication. New York: Oxford University Press, 1999.
7. Levinas E. Etika a nekonečno. Oikúmené, 1994.
8. Markoš J. Sila rozumu v bláznivej dobe. Bratislava: NPress, 2019.
9. Novosád F. : Hodina filozofie. Bratislava: Iris, 2004.
10. Pascal B. Myšlenky (výbor). Praha: Odeon, 1973.
11. Peregrin J. Obrat k jazyku: Druhé kolo. Praha: Filosofia, 1998.
12. Rorty R. Filozofia a zrkadlo prírody. Bratislava: Kalligram, 2000.
13. Višňovský E. Atonalita našej doby, disonancia nášho sveta. In: Farkašová, E. (zost.). *Rok 2000: úzkosti a nádeje*. Antológia pôvodných esejí. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov, 2000.

Ольга Бровчук
М. Хмельницький

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНТЕКСТНОГО ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Стаття присвячена розгляду теоретичних засад контекстного вивчення художніх творів у загальноосвітній школі; означено основні форми і методи взаємодії з школярами на уроках зарубіжної літератури; описано специфіку роботи зі словом.

Ключові слова: художній твір, контекст, слово, письменник, мистецтво, культурно-освітній простір.

The article is devoted to the consideration of the theoretical foundations of the contextual study of works of art in secondary school; the basic forms and methods of interaction with schoolboys at lessons of foreign literature are defined; describes the specifics of working with the word.

Key words: work of art, context, word, writer, art, cultural and educational space.

Контекстуальне вивчення художнього твору – одна з найважливіших умов осмислення літератури школярами як цілісного, соціально та історично зумовленого явища. Поняття «контекст», що використовується в різних галузях знань, має широке і вузьке тлумачення. У широкому розумінні слова

«контекст» – це середовище, простір, у якому існує об'єкт; у вузькому – «фрагмент дійсності, що відображається в інформації»

Сприймаючи, а потім інтерпретуючи літературний твір, дослідник може розглянути його існування в історичному, біографічному, культурному, соціальному, літературному контексті. Якщо звузити цей фокус сприйняття, стає очевидним, що літературний твір існує, насамперед, у контексті творчості письменника.

Спираючись на вузьке тлумачення терміна «контекст», а також на відповідні дослідження філософів, мовознавців, літературознавців, ми визначаємо поняття «контекст творчості письменника» як системне ціле, що складається із сукупності всіх авторських творінь, відносно цілісних і здатних певним чином впливати на інтерпретацію художнього твору.

Актуальність теми статті зумовлена тим, що аналіз літературного твору в контексті доробку письменника, спонукаючи учнів простежити взаємозв'язок тем, мотивів, образів різних творів автора, відібрати та залучити лише необхідний матеріал з інших його творів для аргументування власних суджень, сприяє розвитку мислення і навіть особистості школяра.

Поєднання вивчення якогось твору в контексті усієї творчості письменника (зокрема, в контексті циклу, трилогії, будь-якого етапу творчості), з одного боку, розширює уявлення учнів про художній світ письменник (основне поняття в загальноосвітній школі), а з іншого боку, поглиблює аналіз конкретного досліджуваного твору. Вказана біпланарність робить такий спосіб аналізу твору не лише доцільним, але й необхідним, особливо на завершальному етапі літературної освіти.

До теоретичних питань вищеозначеної проблеми зверталися Є. Волошук, Д. Затонський, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Ю. Ковбасенко, Д. Наливайко, Л. Мірошніченко, Ю. Султанов, Б. Шалагінов. Найбільш глибоко проблему розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури подано у монографії й дисертації О. Ісаєвої. Однак теоретичні засади контекстного вивчення художніх творів у дисертаціях і монографіях не розглядалося.

Розуміння контексту як семантичного поля, «у якому протікає онтологічне буття і здійснюється рецепція художнього

тексту» (Ю. Борев), дає можливість визначити філософські засади осмислення художнього твору як естетичної матеріалізації духовного життя письменника (Г. Скворода), його самовираження (П. Юркевич).

Розгляд співвідношення творчого задуму письменника і твору дає змогу зробити висновок про неможливість їхнього ототожнення (В. Дільтей, Р. Уеллек і Р. Уоррен, Р. Унгер). У дослідженні враховано взаємозв'язок літературних традицій та індивідуального таланту письменника (Г. Белль, Т. С. Еліот), погляд на мистецтво як на форму самопізнання письменника (О. Потебня) і обов'язковість за цих умов контекстного сприйняття кожного художнього твору (О. Лурія, М. Попович).

Опосередковане відображення письменником у творах власного життя розглядаємо як акт мистецтва, у межах якого кожний твір набуває рис «автономного психологічного комплексу» (К. Г. Юнг). Ця автономність зумовлює різноманітність творчого доробку письменника.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі засад контекстного вивчення художніх творів.

Інтеграційні процеси в усіх сферах життя, включаючи освіту, характеризують сучасний етап розвитку людства, тому майже всі європейські держави прагнуть долучитися до Болонського процесу. У цьому випадку мова йде не лише про освіту, а й про свідоме створення спільного європейського культурного та економічного простору й належність країни до нього [5, с. 9].

Для України ці інтеграційні процеси ускладнюються тим, що тривалий час існування української державності було лише мрією багатьох українських поколінь, зберігаючи національне коріння свого народу «під імперським державним тиском інших країн». За цих умов розвиток української культури та освіти щодо світових традицій взаємного впливу та взаємозбагачення культур різних народів вирізнявся цілком виправданим бажанням, насамперед, збереження національної «самобутності свого народу, і для цього потрібно було певним чином обмежити вплив на нього інших культур» [1, с. 23].

Під «контекстним вивченням художнього твору» розуміється такий підхід до побудови цілісного процесу його

вивчення, у рамках якого центром уваги вчителя і учнів виявляється самостійне явище мистецтва – літературний твір, онтологічне буття і рецепція якого зумовлені певним семантичним полем (контекстом), що визначаються сукупністю таких основних чинників, як: особистість письменника (біографічний контекст), літературне і культурне середовище, які сформували і визначили творчу індивідуальність письменника (літературознавчий і культурологічний контексти), рівень особистісного і читацького розвитку учнів, їхні особистісно-художні інтереси (особистісно-значущий контекст).

Спираючись на сукупність наукових методів пізнання літератури, пристосовуючи їх до своїх цілей і завдань, творчо опрацьовуючи пошуки дидактів минулого, сучасна методика вивчення літератури в школі розробила власну систему методів роботи з творами мистецтва, де провідними є:

- читання, аналіз і коментування літературного твору з допомогою контекстних (нетекстових) матеріалів;
- трансформація літературних творів в інші види мистецтва;
- вивчення твору в контексті творчості письменника або в порівнянні з творами інших авторів;
- вивчення творчості, що базується на інших літературних творах та життєвому досвіді учнів.

Якщо за основу класифікації взяти методи роботи з текстом художнього твору, то в сучасній практиці викладання літератури в школі найбільш поширені такі методи:

- проблемно-тематичний, що передбачає вивчення художніх творів на основі його теми та проблематики;
- аналітичний, заснований на використанні методів аналізу художнього твору, спрямований на виявлення його ідейного змісту та художньої оригінальності;
- інтерпретація, суть якої полягає в трактуванні художнього твору крізь призму різноманітних варіантів сприйняття;
- дослідження, що імітує наукові розвідки за основним способом діяльності;
- інтертекстуальний, що виявляє множинні зв'язки певного художнього твору з іншими текстами та культурними явищами;
- інтегрований, заснований на вивченні твору з використанням інших наук і мистецтв;

– синтетичний, що поєднують різні методи і прийоми [2, с. 111].

Основна увага в процесі літературної освіти приділяється роботі зі словом у контексті художнього твору, що дозволяє учням формувати уявлення про: літературу як мистецтво слова; літературний текст у теоретичному та літературному аспекті; слово як соціокультурний знак, значення якого актуалізується в кожному конкретному літературному тексті.

Робота, проведена в цих сферах, також стане основою та способом: удосконалення знань, умінь та навичок у галузі мови; розвитку усного й писемного мовлення; набуття орфографічних навичок [3, с. 54 – 55].

Організація роботи зі словом може здійснюватися на всіх етапах вивчення художнього твору в межах системи уроків із застосуванням самостійної діяльності учнів. Робота зі словом може відбуватися в процесі: виразного читання вчителя, майстрів художнього слова, учнів; історико-культурного коментаря; підготовки учнів до усних відповідей на запитання; письмових відповідей на запитання вчителя; виконання різноманітних завдань на уроці; інтерпретаційної та проектної діяльності учнів; написання есе.

Важливу роль в організації роботи зі словом у контексті художнього твору відіграє самостійна діяльність учнів, яка:

– сприяє розвитку знань, умінь та навичок аналізу й інтерпретації художнього тексту, сформованого на уроці;

– створює додаткові ситуації для застосування отриманих на уроці знань, умінь та навичок аналізу й інтерпретації художнього тексту;

– сприяє осмисленню художнього тексту в естетичному аспекті відповідно до читацьких та дослідницьких інтересів та потреб учнів [4, с. 31].

Дуже ефективно вивчати художній твір у взаємозв'язку з іншими видами мистецтва, щоб формувати естетичне сприйняття художнього твору; певне уявлення про нього, про всю творчість письменника, період розвитку літератури в контексті світової культури.

Посилення взаємозв'язку між літературою та іншими видами мистецтва може здійснюватися в рамках системи уроків як

історико-культурного фону при вивченні біографічного матеріалу, а також на всіх етапах вивчення художнього твору; у рамках системи уроків і як основа для самостійної діяльності учнів як навчальне завдання на основі порівняння художнього твору та його інтерпретацій в інших видах мистецтва; як модель для реалізації власної інтерпретації твору мистецтва.

Позакласна робота також може стати джерелом інформації для роботи в цьому напрямі.

Іншим важливим методом викладання літератури є вивчення літератури в контексті міждисциплінарних відносин із метою формування та розвитку всебічно розвиненої особистості; можливості презентації художнього твору, творчості письменника, певного періоду розвитку літератури в історико-культурному контексті; створення навчальної ситуації, що дозволяє застосовувати знання, вміння і навички, отримані при вивченні будь-якої суміжної дисципліни, в нових умовах.

Таким чином, сучасна методика пропонує низку форм і методів, які покращують можливості учнів і поглиблюють їхнє бажання вивчати художню літературу в контексті всієї творчості письменника.

Список використаних джерел

1. Гладишев В. В. Тексти та контексти : Контекстне вивчення художніх творів у курсах зарубіжної та російської літератури : посібник для вчителя. Миколаїв: МОШПО, 2002. 90 с.

2. Гладишев В. В. Теорія і практика контекстного вивчення драматичних творів: підручник для слухачів курсів. Миколаїв: МОШПО, 2008. 188 с.

3. Есин А. Принципы и приемы анализа литературного произведения : учебное пособие. Москва : Флинта, Наука, 2010. 237 с.

4. Ніколенко О. М. Проблеми аналізу художнього твору на уроках зарубіжної літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 3. С. 31 – 34.

5. Яценко Т. О., Тригуб І. А. Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті : програма спецкурсу. Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. 68 с.

*Світлана Войталюк
м. Хмельницький*

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ АУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАКТИЧНИЙ КУРС ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ»

У статті проаналізовано новітні технології, які можна використовувати на занятті «Практичний курс польської мови»; зазначено їхні переваги, наведено приклади завдань; з'ясовано значення кожної з обраних технологій.

Ключові слова: польська мова, новітні технології, YouTube, Kahoot!, WorldWall.

The article analyzes the latest technologies that can be used in the lesson «Practical Polish language course». Their advantages are noted, examples of such tasks are given. The significance of each of the selected technologies is clarified.

Keywords: Polish language, latest technologies, YouTube, Kahoot!, WorldWall.

Реалізація вимог Національної доктрини розвитку освіти не можлива без використання нових технологій. Інноваційні технології в освітньому процесі дають змогу розвивати пізнавальну та творчу активність студентів, сприяє підвищенню якості освіти й ефективності використання аудиторного часу. Значна кількість вітчизняних і зарубіжних науковців звертають увагу на важливість використання інноваційних технологій, адже це сприяє урізноманітненню змісту, методів та форм навчання. Особливо актуальним є використання новітніх технологій у процесі навчання польської мови.

Найважливішим аспектам із зазначеної проблематики присвячено публікації А. Антопольського, Т. Добко, О. Дубової, Л. Дубровіної, Л. Костенка, О. Лаврик, Р. Мотульського, Ю. Самодова, М. Слободяника, Д. Соловяненка, А. Соляник, Я. Шрайберга, І. Юдіна, Т. Ярошенко та ін.

Мета статті – охарактеризувати новітні технології, що дають змогу покращувати аудиторну діяльність на заняттях із вивчення дисципліни «Практичний курс польської мови».

Використання новітніх технологій на занятті – надзвичайно актуальне та складне питання для викладача іноземної мови, зокрема польської. Ця проблема розробляється в методиці викладання іноземних мов із початку 80-х років ХХ ст. Водночас використання новітніх технологій – одна з ефективних умов вивчення польської мови як іноземної. Тому викладач польської мови повинен, окрім ґрунтовної фахової підготовки, володіння сучасною комунікативною методикою, використовувати новітні технології на усіх етапах навчання – це вимога часу.

Учені-методисти, зокрема І. П. Кузьміна [1] та Л. І. Морська [2], до новітніх технологій навчання іноземної мови відносять: комп'ютерні (з використання персонального комп'ютера); телекомунікаційні (з використання мережі Інтернет); мультимедійні (поєднання декількох видів інформації).

Для урізноманітнення аудиторної діяльності студентів-філологів на заняттях дисципліни «Практичний курс польської мови» ми використовуємо різноманітні новітні технології, проте у нашій статті ми зупинимося більш детально лише на окремих із них.

Одним із найбільш зручних ресурсів для занурення студентів в іншомовне середовище є YouTube. Можливості цього порталу здатні підвищити ефективність та якість викладання і навчання. Відео є ефективним інструментом вивчення іноземної мови. На порталі YouTube можна знайти значну кількість відеоматеріалів: від повноцінних відеоуроків, створених спеціально для використання в процесі навчання польської мови, до влогів, монтованих блогерами, якими також можна активно послуговуватися в аудиторній діяльності.

Наприклад, на заняттях із дисципліни «Практичний курс польської мови» ми використовуємо такі ютуб-канали, як «Wiedza z wami», «Mówiąc inaczej», «Polski z Anią», «Pracownia literacka», «Sposób na naukę». Із польських блогерів на заняттях використовуємо відео влогів Т. Камеля, М. Прокопа, Р. Котарського. YouTube надає користувачам унікальну можливість попрацювати з аутентичними текстами, слухати мовлення носіїв польської мови. Головною перевагою YouTube є те, що він створює природне мовне середовище [4, с. 284].

Наступною новітньою технологією є Kahoot! – це платформа-конструктор, на якій можна швидко створити

навчальну гру за допомогою готових шаблонів та надіслати її студентам. Ця платформа дає змогу перевіряти лексичну та граматичну компетентність студентів, а також мотивувати їх до вивчення польської мови.

Із Kahoot! можна створити:

– квіз (Quiz). Для кожного питання 4 варіанти відповіді, одна з яких правильна.

– тест (True or False). До кожного питання 2 варіанти відповіді, правильна одна.

WordWall – багатофункціональний інструмент для створення інтерактивних дидактичних матеріалів. На цьому сервісі можна створювати як інтерактивні вправи, так і їхні друковані версії, що спрощує роботу викладача, якщо нема комп'ютерів чи доступу до Інтернету.

Однією з можливостей на платформі є використання готових вправ. Якщо викладач самостійно не може створити гру, можна скористатися розробками інших авторів, які є у вільному доступі. Для укладання власних розробок досить для початку натиснути кнопку «Створи своє навчальне завдання». Усі завдання вводяться в шаблони, тому і найважчим кроком є не створення самого завдання, а правильний вибір шаблону. Адже цей сервіс має велику кількість цікавих заготовок: від «анаграми» до «колеса фортуни» [3].

Таким чином, використання новітніх технологій у навчанні, зокрема для викладання польської мови, дає змогу розширити й урізноманітнити види діяльності студентів, що позитивно впливає на результати освітнього процесу. Проте варто зазначити, що позитивного ефекту можна досягнути тільки завдяки детальному плануванню мети, результатів і видів діяльності, кожен із яких спрямований на досягнення освітніх потреб студентів.

Список використаної літератури

1. Кузьміна І. П. Використання сучасних інформаційних технологій на заняттях з іноземної мови. URL : http://novyn.kpi.ua/2008-3/05_Kuzmina.pdf

2. Морська Л. І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2008. 256 с.

3. Стечкевич О. Створення дидактичних ігор у WORDWALL. URL : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/53888/2/2020_Stechkevich_O-Stvorennia_dydaktychnykh_316-317.pdf

4. Чернявский А.А., Воловикова, И.П. Использование YouTube в процессе обучения иностранному языку. *Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам: материалы VII Международной конференции, 30 октября 2013 г.* Редкол.: В. Г. Шадурский [и др.]. Минск : Изд. центр БГУ, 2013. С. 283–285.

*Вероніка Ворожко, Лариса Мініч
м. Остроз*

КОНЦЕПТ 'ЗЕМЛЯ' У ПОВІСТІ М. КОЦЮБИНСЬКОГО «FATA MORGANA»

У статті викладено результати дослідження вербалізації базового для концептосфери українського народу концепту «земля» у повісті М. Коцюбинського «Fata morgana». Проаналізовано способи вербалізації концепту «земля», зокрема розглянуто традиційні та специфічні його реалізації, а також смислову значущість досліджуваного концепту.

Ключові слова: *концепт, концептуальний аналіз, земля, семантичне поле.*

The article presents the results of the research of the verbalization's basic for the conceptosphere of the Ukrainian people concept of «land» in the novel of M. Kotsyubynsky «Fata morgana». The ways of verbalization of the concept of «land» are analyzed, in particular the traditional and specific implementations are considered, as well as the semantic significance of the analyzed concept.

Key words: *concept, conceptual analysis, land, semantic field.*

У творчості письменників XIX – XX ст. тема землі є досить популярною, на це впливали суспільно-політичні події та світогляд українців загалом. Концепт 'земля' часто з'являється в міфах, легендах, фольклорі, а також у художніх творах, чільне місце серед яких посідає повість М. Коцюбинського «Fata morgana».

Значний внесок у вивчення феномену землі в лінгвістиці зробили К. Голобородько, С. Єрмоленко, О. Желєзняк, М. Кудряшова, Н. Лобур, В. Топоров, С. Шуляк. Зокрема, Н. Лобур зазначає: «Системи символів етнокультурних спільнот мають у своєму арсеналі концептуальні центри, які творять ментальний

портрет народу. Одним із таких центрів, що здавна впливав на формування ментальності українців, є концепт землі» [3, с.22].

Попри чималу кількість наукових розвідок за творчим спадком М. Коцюбинського, обрана тема недостатньо досліджена і потребує глибшого опрацювання.

Мета роботи полягає в аналізі вербалізації концепту 'земля' на матеріалі повісті М. Коцюбинського «Fata morgana».

Залежно від підходу є різні визначення концепту. На думку О. Кубрякової, концептом як лінгвокогнітивним явищем є «одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови і всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [2, с. 90].

Згідно зі Словником української мови в 11 т., слово *земля* має такі значення: 1) третя від Сонця велика планета Сонячної системи, яка обертається навколо своєї осі й навколо Сонця; 2) верхній шар земної кори; 3) речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори; 4) суша; 5) ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин; 6) країна, край, держава [4, с. 557].

У повісті «Fata morgana» концепт «земля» представлений у таких традиційних утіленнях, як:

– номінативні синоніми концепту (земля, поле, сад, город, нива): *і все те – родюча нива, віз, коні, кубло, – все те своє, рідне, з серцем зрослося; не спала, а снилось за хазяйським сином бачити дочку, поле орати, в городі садити* [1];

– предикатні сполуки: *земля встала; спала земля* [1];

– епітетні сполуки: *гола земля; своя земля; необроблена земля; розпечена земля; убога земля* [1];

– фразеологізми: *вріс у землю; а Андрій прилип до землі* [1].

Варто виокремити також специфічні втілення концепту 'земля' у досліджуваній повісті:

– порівняльні конструкції: *крутиться оден з одним на своїй скибці, а сам ходить чорний, як земля; запоганили землю, наче короста* [1];

– предикатні сполуки, побудовані на моделі земля-людина: *сама земля сміється до неї, подає голос* [1].

У традиційній системі цінностей нашого народу земля посідає чільне місце, де важливу роль мають поняття *рідна, родюча*. Зокрема, рідна земля в українців асоціюється зі спадщиною предків, а родюча земля – із працею. М. Коцюбинський використовує у цьому творі традиційні уявлення: *вся земля наша, одвіку, бо кожна грудка, кожен упруг політи потом, погноєні кров'ю трудящих* [1]. Крім того, саму працю сприймали як те, що освячує землю: *ниву, освячену працею рук дідів та унуків* [1].

У «*Fata morgana*» концепт 'земля' реалізується і як просторовий, слововживання *земля* пов'язане з назвою об'єкта селянської праці – «грунт, який обробляють і використовують для вирощування рослин», напр.: *навкруги була земля, така чорна, пухка, родюча, повесні тишина, восени багата* [1].

Земля постає і як сакральний об'єкт, і як предметний: сакральність землі проявляється через епітети *свята, плідна, мати, рідна, своя*, а з іншого боку – *необроблена, гола, розпечена, убога, проклята* тощо (*вмивається сльозами убога земля; розпечена земля поволі скидає з себе золоті шати; лишилась гола земля та ясне сонце; яка ти розкішна, земле*) [1].

У концептуальній картині світу українського народу центральним є культ землі-годувальниці. Таке тлумачення також знаходимо у повісті «*Fata morgana*». Водночас втрата землі чи її родючості була трагедією і неможливістю подальшого нормального існування: *чиста загибель тепереньки чоловікові: заробити нема де, землі зроду не було, комірне плати, кругом злидні, а їсти мусиш! Та! велике щастя – латочка землі!...* Окрім того, саме родючу землю також трактовано як волю: *ну, як земля нічого не дає – на чорта вона мені? Однаково мені, чи я наймит на своїй землі, чи на чужій* [1].

Бідність і втрату родючості автор підкреслює завдяки епітету *гола*. З одного боку, це можна трактувати як повернення до початку (ще не засіяне поле як символ можливості для творення майбутнього), а з іншого – як спільність бідних людей і так само бідної (порожньої) землі.

До землі-годувальниці схожою є інша реалізація цього концепту як землі-матері. У цьому випадку автор робить землю наближеною до матері не лише в контексті годувальниці, а надає їй тілесності, порівнюючи із тілом матері: *тучна земля диха на неї теплом, як колись мамині груди* [1].

Варто зазначити, що тісний зв'язок між людиною та землею виявляється не лише у відносинах людина та земля-годувальниця чи земля-мати. З'являється ще одне значення – земля-дитина, що знову ж таки вербалізовано у порівнянні: *м'яко пада на землю, як плаче нива золотими сльозами. Їй жалко, немов дитину* [1].

Окрім архаїчного значення землі як матері всього живого, також трапляється інше розуміння – у поєднанні зі словом *земля* автор вживає слово *яма* (тобто могила): *для багатого пишаєшся красою, багатого годуєш, зодягаєш, а бідного приймаєш лише в яму* [1]. У цьому випадку концепт 'земля' варто розглядати у межах контексту: *земля* – сакральна сфера, де вона ще і як об'єкт духовної прив'язаності, обожнювання (*плакала, бо любила землю, город, поле, а мусила варити їсти цілому табунові пажерливої челяді*), або навіть дар від Бога (*земля – дар божий, як повітря, як сонце*) [1].

Цікавим є перенесення автором 'землі' у сферу нематеріального: *пестила мрію про землю, а земля встала проти неї ворожа, жорстока, збунтувалась і втікла з рук. Як марево поманила і як марево щезла* [1]. У цьому контексті можна трактувати землю ще і як недосяжну мрію.

Також важливо зазначити, що у «*Fata morgana*» земля жива, вона відчуває, дихає, переживає людські емоції: *вмивається сльозами убога земля і не знає, коли осміхнеться* [1].

Персоніфікована земля уже не сприймається як просто ґрунт. Автор акцентує увагу на її знесиленості, яку спричинила діяльність людини, вона відчуває біль: *залізли на зиму у білі нори, а прийде весна, почнуть мучити землю, різати груди. Дай, земле, покорму! А земля стогне, пісна, безсила, подерта на латочки* [1]. Окрім того, земля набуває тілесності не лише через порівняння із матір'ю, а й через порівняння із людським тілом загалом: *вони несуть додому спечене, як і земля, тіло, а в складках одежі пахоці стиглого колоса* [1].

Земля уподібнюється до живого організму, вона так само переживає емоції, взаємодіє з іншими, змінюється в «настрої» із милостивої, немов матір, до ворожої, напр.: *замість покорму дає свою кров. Не хліб, а кукіль родить, будяки, хопту. Годуйся!* [1]. Проте навіть у цьому випадку така ворожість зумовлена людськими чинниками, зневажливими або ж фанатичним ставленням до землі. Так М. Коцюбинський зберігає споконвічне

сакральне значення землі, проте все ж застерігає людей від надмірного захоплення.

Окрім того, є протиставлення свій – чужий, яке вербалізовано у цій повісті як своя (наша) – панська земля: *бачиши – лани... пшениця, як море... панське багатство* [1]. Цікаво, що про родючу землю згадано більше в контексті чужого, панського: *є поле в руках багатих, і є убогий мужик, що нічого не має, тільки руки та ноги* [1].

У системі цінностей українців також важливими є небо та сонце, що також знаходять втілення у «*Fata morgana*»: *тільки гола земля та сонце* [1]. Це основні орієнтири для людей, які займались хліборобством.

Важливим є те, що в повісті лексема *земля* вживається поряд із лексемою *вогонь*. У християнській картині світу це має значення очищення. Тобто все грішне на землі очиститься тільки через вогонь: *бо воно грішне... Все грішне на проклятій землі... Все грішне, тільки вогонь святий. Аякже. Сам бог у гніву кида вогонь на землю* [1]. Водночас вогонь має ще інше значення – нищівник усього живого та неживого, зокрема людської праці (а точніше – її результатів): *ти збираєш своє добро з людського поту та сліз, з людської кривди, поганиш землю, а вогонь впав – і де те все?* [1].

Також концепт 'земля' тісно пов'язаний із «надією» як сподіванням на Божу милість: *то її чорні руки походили тут, кожен бурячок, кожну цибульку сама вона поклала в землю, сама і збере, як дасть Господь діждати* [1].

Отже, концепт 'земля' є чільним у концептосфері повісті М. Коцюбинського «*Fata morgana*», що зумовлено історичними обставинами і традиційними цінностями українського народу, для якого земля була частиною сакральної сфери. Сміслові доміанти концепту 'земля' творяться лексемами *поле, нива, лан, сад, город*. Земля представлена у моделях *земля-годувальниця, земля-людина, земля-мати, земля-дитина*. Окрім традиційних реалізацій, у повісті М. Коцюбинського знаходимо ще специфічні (порівняння та предикатні сполуки на моделі *земля-людина*). Цей концепт як стрижневий у концептуальній картині світу українців тісно пов'язаний у творі із надією, вогнем, сонцем. Також окреслено змістовий обсяг концепту 'земля' в опозиції *свій – чужий (своя – панська земля)*.

Перспективні напрями подальших лінгвоконцептуальних досліджень художньої картини світу М. Коцюбинського ми бачимо в аналізі способів вербалізації концептів 'сонце', 'праця', 'сміх', 'краса'. Враховуючи важливість концепту 'земля' у концептуальній картині світу народу, перспективними також є дослідження цього концепту у творчості українських письменників, зокрема модерністів.

Список використаної літератури

1. Коцюбинський М. М. Fata morgana. URL : <https://www.rulit.me/books/fata-morgana-read-191877-1.html> (дата звернення: 20.02.2021).
2. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Под общей ред. Е. С. Кубряковой. Москва, 1997. 245 с.
3. Лобур Н. Культ землі в українській мові. *Дивослово*. 1996. № 3. С. 22 – 23.
4. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970 – 1980.

*Вероніка Городецька, Наталія Малюга
Кривий Різ*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО КОМЕНТУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У дослідженні акцентовано на проблемі залучення лінгвокультурологічного перекладацького коментування художніх текстів як особливого виду презентації інформації першоджерела задля повного, системного й адекватного усвідомлення змісту, опанування широкого інформаційного тла, що його супроводжує. Зосереджено увагу на власне лінгвістичному, культурологічному та історичному елементах комплексного коментування.

***Ключові слова:** перекладацьке коментування, лінгвокультурологічний аспект, власне лінгвістичний підхід, культурологічний підхід, історичний підхід, перекладацький метатекст.*

The research is focused on the problem of involving linguoculturological translation commenting of literary texts as a special type of presenting information of primary source for full, systematic and adequate understanding of the content, mastering a wide information background that

accompanies it. The attention is focused on the actual linguistic, culturological and historical elements of the complex commenting.

Key words: translation commenting, linguoculturological aspect, actual linguistic approach, culturological approach, historical approach, translating metatext.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Переклад творів художньої літератури передбачає трансляцію багатовимірної авторської інформації. Письменники відображають своєрідну й неповторну національно-мовну картину світу, яка, зазвичай, не збігається зі сприйняттям та усвідомленням світу іншими народами. Під час перекладу українських текстів у перекладача, а відповідно, й читача може виникнути когнітивний дисонанс між звичними для них реаліями життя і тими явищами, що трапляються в іншомовному першоджерелі. Така ситуація не сприяє усвідомленню змісту текстів, підтекстових нашарувань, спричиняє неадекватну реакцію на авторську оцінку подій, залишає поза увагою важливі акценти, зрозумілі носіям мови аналізованих текстів. Тому перекладацькій роботі повинен передувати системний підготовчий етап, що потребує, зокрема, власне лінгвістичного, культурологічного, історичного коментування і дозволить комплексно усвідомити перекладний текст, максимально точно передати його зміст іншою мовою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема перекладацького коментування є актуальною в сучасному мовознавстві, оскільки немає єдиного погляду на проблему класифікації типів коментарів, їх жанрових, композиційних, змістових, стилістичних особливостей, місця і ролі в перекладних текстах. На думку Г. Дондукової, «перекладацьке коментування за змістовим критерієм розподілено на лінгвосеміотичне та лінгвокультурне. Подальша класифікація лінгвосеміотичного коментування передбачає < ... > семантичне, синтаксичне і прагматичне коментування, а лінгвокультурне < ... > – коментування цільової культурної події та відмінностей у культурах мови оригіналу й перекладу» [5, с. 3]. Аналогічна позиція викладена в наукових розвідках українських лінгвістів (Г. Андрієнко [1], Н. Бевз [2], О. Білоус [3], В. Кухаренко [6], О. Чередниченко [7]).

Уважаємо, що акцентування уваги на технологіях перекладу як культурного феномену в міжкультурній комунікації є важливим саме для читацької аудиторії.

Мета запропонованої статті – дослідження шляхів подолання когнітивного дисонансу під час перекладу текстів художньої літератури з української мови; окреслення основних вимог до лінгвокультурологічного перекладацького коментування як особливого виду метатексту. Зазначена мета зумовила постановку таких завдань: 1) визначити тематику текстів, що потребують коментування; 2) запропонувати зразки власне лінгвістичного, культурологічного та історичного коментування.

Виклад основного матеріалу.

I. Переклад текстів української класичної літератури потребує таких лінгвістичних видів роботи (із залученням тлумачних та синонімічних словників):

а) коментування безеквівалентної лексики: 1) назви національного українського жіночого та чоловічого одягу: *вишиванка, віночок, горловина, капор, керсетка, китиці, намисто, орнамент, підбивки, плахта, свита, спідниця, фартух, хустка, чоботи, шаровари, юпка* тощо; 2) назви національних страв і напоїв: *баба з отрібки, борщ до шпундрів з буряками, галушки, зубці, кав'яр, каплуни, книші, коровай, куліш, лемішка, гречаний з часником панпух, просізне з ушками, пуртя, рябко, саламаха (саламата), сластьони, стовбці, тетеря, шарпаніна, юшка з потрухом із галушками, з хляками* тощо; 3) назви національних напоїв: *айвовка, брага, варенуха, деренівка, дулівка кримська, калганка, мед, сивуха, сикизка, сировець, слив'янка* тощо; 4) назви елементів національного житла: *долівка, лава, обереги, ослінчик, покуть, прискринок, причілок, святий куток, скриня, тин, хата, червоний куток* тощо; 5) назви національних символів: *верба, дуб, калина, ковила, мальва, терен, тополя* (тематичне поле «Флора»); *бджола, кінь, лелека, орел, сич, сокіл* (тематичне поле «Фауна»). Наприклад, фрагмент коментування лексики поеми «Енеїда» І. Котляревського: *варенуха* (алкогольний напій із додаванням сухофруктів, горілки, перцю, меду та спецій); *деренівка* (настійка на кизилі); *дулівка кримська* (настійка на айві); *калганка* (горілка, настояна на калгані, рослині із сімейства імбиревих); *сикизка* (настійка на інжирі); *каплуни* (хлібна пісна юшка); *куліш* (страва на

основі житнього борошна навпіл із пшоном); *просілне з ушками* (юшка із солоного м'яса або риби);

б) лінгвістичне коментування незнайомої лексики. Наприклад, коментарі до вірша Лесі Українки «CONTRA SPERM SPERO»: *гетьте* – уживається як наказ відійти від кого-, чого-небудь, покинути, залишити кого-, що-небудь; *тепера* – застаріла форма *тепер*; *вбогий* – який живе в нестатках, злиднях; бідний; *переліг* – заросле травною поле, що свідомо не обробляється кілька років для відновлення родючості ґрунту; земля, що ніколи не оброблялася; цілина; *крем'яний* – твердий, непіддатливий; *владарка* – та, що має владу; *сподіватися* – чекати кого-, що-небудь; дождити; надіятися;

в) аналіз синонімічних рядів задля добору найбільш доцільного перекладу члена ряду. Наприклад, слово *студений* (І. Франко «Чого являєшся мені у сні?») – *байдужий, непривітний, прохолодний, холодний, бездушний, відморожений, замерзлий, заморожений, захололий, змерзлий, крижаний*;

г) робота над переносними значеннями слів (метафоричні епітети і метафори). Наприклад, добір можливих метафоричних епітетів: *осінь* – *багата, багряна, барвіста, благодатна, вогненна, грибна, дивовижна, довга, дощова, запізніла, заплакана, золота, золотокоса, казкова, красива, несподівана, погана, похмура, прекрасна, пристрасна, рання, руда, святкова, сіра, справжня, суха, східна, тепла, туманна, туманно-дощова, урожайна, холодна, царствена, чарівна, чудова, швидкоплинна, щаслива, яскрава, яскраво-червона*.

II. Культурологічного коментування потребує лексика таких тематичних полів: 1) українські свята і традиції (свято Івана Купала, свято Покрови Пресвятої Богородиці та День українського козацтва; весільні обряди; День Святого Миколая; Різдво; щедрування; колядування; Водохреща); 2) українські національні танці (бойовий гопак); 3) українські міфологічні істоти (Вій, Водяник, Мавка, Перелесник, Чугайстер); 4) українські національні інструменти (бандура, трембіта, тулумбас, цимбали) тощо. Наприклад, *кобза*: народний інструмент, нижні деки якого виготовляють із дерева твердих порід – клена, груші, ясена, бо вони звучать дзвінко, а верхні – з хвойних, зокрема, ялини, смереки, сосни; *бандура*: народний інструмент, для виготовлення

якого використовують вербу, яка звучить м'яко, розмірено; *цимбали*: народний інструмент, верхня дека якого виробляється з ялини або смереки, нижня – із явора; *трембіта*: народний інструмент, який виготовляють із смереки, а мундштук – із явора.

III. Історичного коментування потребують: 1) українські очільники держави та війська (П. Дорошенко, П. Калнишевський, П. Конашевич-Сагайдачний, І. Мазепа, Б. Хмельницький та ін.); 2) історичні епохи, події (Козаччина, Руїна, Розстріляне Відродження та ін.); 3) українські письменники (І. Котляревський, Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко та ін.). Наприклад, історична довідка. *Богдан Хмельницький* – український військовий, політичний та державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, очільник Гетьманату (1648–1657). Керівник Хмельниччини – повстання проти зловживань коронної шляхти в Україні, що переросло в загальну, очолену козацтвом, визвольну війну проти Речі Посполитої. Перший із козацьких ватажків, якому офіційно надано титул гетьмана. Намагався розбудувати незалежну українську державу, укладаючи протягом свого правління союзи з Кримським ханством та Московським царством. Представник роду Хмельницьких [4].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Отже, перекладацьке коментування становить специфічний метатекст, який є супровідним до основного і в якому представлено нову для читача інформацію, що дозволить максимально наблизитися до авторського задуму, якнайглибше зануритися в чужу національну культуру, відчутти дух іншого народу. У подальшому потребують ретельної підготовки переклади українських художніх творів із послідовним і системним коментуванням, що буде становити окремий жанр лінгвокультурологічного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Андрієнко Т. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2014. Кн. 3. С. 13–17.

2. Бевз Н. Переклад як культурний феномен : герменевтико-комунікативний аспект : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Харків, 2010. 20 с.

3. Білоус О. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій : навч. посіб. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.

4. Джеджула Ю. Таємна війна Богдана Хмельницького : історико-документальна оповідь. Київ : Молодь, 1995. 224 с.

5. Дондукова Г. Переводческий комментарий как разновидность профессиональной речевой деятельности : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19. Улан-Удэ, 2013. 24 с.

6. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.

7. Чередниченко О. Про мову і переклад : мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація. Київ : Либідь, 2007. 248 с.

Інна Горячок
м. Хмельницький

ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Сьогодні соціальні інтернет-мережі відіграють значну роль у житті суспільства .адже вони стали популярним засобом спілкування між людьми. У статті простежується особливості виникнення та розвитку соціальних мереж. Визначено основні їх тематичні типи.

Ключові слова: *медіа, соціальні мережі, інтернет.*

Today, social networks play a significant role in society, because they have become a popular tool of communication between people. The article traces a the features of the emergence and development of social networks. It was Determined general thematic types.

Key words: *media, social networks, internet.*

Соціальні мережі – це соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. В інтернеті соціальні мережі мають вигляд сайтів, на яких користувачі можуть створювати персональні сторінки та спільноти для спілкування й поширення інформації серед великої кількості людей. Понад половина користувачів Інтернету зареєстровані хоча б в одній із соціальних мереж, що вказує на їхню популярність. У статті Л. Дубенко називає соціальні мережі віртуальним об'єднанням людей, які обмінюються певною інформацією, що в широкому сенсі є характеристикою безпосередньо поняття «Інтернет». «Причини її існування очевидні: сьогодні люди проводять величезну кількість часу за комп'ютером і звикли обмінюватися інформацією одне з одним, насамперед, в електронному вигляді, адже це, як мінімум,

економить час» [1].

Метою нашої статті є простежити розвиток соціальних мереж від часу виникнення до сьогодні.

Цій проблемі присвячені наукові розвідки, які, власне, акцентують увагу на особливостях розвитку та використання соціальних мереж, – Р. Абдєєва, С. Афанасьєва, А. Бобкової, В. Іноземцева, Л. Масімової, І. Мудрої, Т. Фісенко та інших. Серед напрацювань зарубіжних дослідників це праці Дж. Кіма, Л. Лангвела, С. Маєрса, С. Тонга, А. Тоффлера, А. Турина та ін.

Дослідники виділяють декілька значень поняття «соціальна мережа». Вперше термін було запропоновано 1954 року Дж. А. Барнесом (у роботі *Class and Committees in a Norwegian Island Parish*, «Human Relations»). «Соціальна мережа – соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними стосунками» [2]. Максимальний розмір соціальних мереж тоді становив близько 150 осіб, а середній – 123.

Другим є поняття «соціальна мережа» як відображення всіх зв'язків, які існують між вузлами (користувачами).

Першою спробою створити таку мережу спілкування став ще 1995 року сайт «Classmates.com», який через обмаль реклами та фінансування невдовзі був закритий. Його автор так і сказав про своє дітище: «Просто цей сайт з'явився занадто рано [3]». 1997 року з'явився «SixDegrees.com.». Починаючи з 2001 року, виникають сайти, у яких використовувалась технологія під назвою «Коло друзів». Ця форма соціальних мереж, якою послуговуються у віртуальних спільнотах, набула популярності 2002 року та розквітнула з появою сайту «Friendster». Популярність цих сайтів постійно зростала, і 2005 року було більше переглядів сторінок сайту «MySpace», аніж сайту «Google». 2004 року була створена найбільша на сьогодні соціальна мережа у світі – «Facebook». «Google» також пропонує веб-сайт із можливостями роботи із соціальними мережами *orkut*, який було запущено 2004 року. Наразі існує понад 200 сайтів із можливостями організації соціальних мереж.

Соціальні мережі почали розглядатися як складник інтернет-стратегії приблизно водночас: у березні 2005 року «Yahoo»

запустила «Yahoo! 360°», а в липні 2005 р. «News Corporation» запустила «MySpace». Більшість соціальних мереж в Інтернеті є публічними, дозволяючи будь-кому приєднатись до «кола». Деякі організації, великі корпорації також мають доступ до приватних служб соціальних мереж, наприклад, Enterprise Relationship Management. Вони встановлюють ці програми на власних серверах та надають можливість робітникам оприлюднювати свої мережі контактів та відносин із зовнішніми особами та компаніями. Інші приклади соціальних мереж: в Інтернеті – мережа для обміну фотографій «Flickr», персональний онлайн щоденник «LiveJournal». Українські соціальні мережі: «Folk» – мережа для неформального спілкування, «Connect.ua» та «Vkontakte.ru» – молодіжні соціальні мережі, «Profeo» – ділова соціальна мережа для професіоналів, «Українські науковці у світі» – соціальна мережа для науковців, «Ukrainci.org» – неполітична блогосоціальна мережа «Ми – Українці!» [2].

Сьогодні соціальні інтернет-мережі відіграють значну роль у житті суспільства. Особливою популярністю користуються ці ресурси серед сучасної молоді, яка все більше приділяє увагу інтернету. Спроби класифікувати соціальні мережі за тематикою знаходимо у низці статей що цього питання. Найчастіше визначають такі проблеми:

- загальнотематичні, мережі дозвілля («MySpace», «Youtube»);
- навчальні та ті, що сприяють соціалізації («Wikipedia.org», «LiveLib», «X-libris.net», «Dumalka»);
- «Однокласники» («Classmates», «Facebook», «Odnoklassniki», «Connect»);
- ділові («LinkedIn», «Atlaskit», «MoiKrug.ru», «Profeo»);
- політичні («Politiko», «Politiki.tv»);
- мережі, об'єднані навколо проблематики дому та родини («Ancestry.com», «Geni.com», «DrugMe.ru»);
- релігійні мережі («MyChurch», «Faithbook», «Гефсиманія») [4].

Відповідно до мети нашого дослідження ватро зробити огляд статистичних даних щодо використання соціальних мереж у сучасному житті. При вивченні літературних та інтернет-джерел ми з'ясували, що понад 2,5 мільярди осіб 2020 року були користувачами соціальних мереж, із них 60 % – користувачі інтерактивного сервісу Web 2.0. Зі 100 найбільш відвідуваних

сайтів у світі 20 – це класичні соціальні мережі, ще 60 – тією чи іншою мірою використовують Web 2.0, тобто є соціалізованими [4].

Також вважається, що така активність досягла апогею саме на Заході. Згідно з опитуванням, проведеним у Великобританії, «із 18 2300 респондентів віком від 11 до років 45 % заявили, що у віртуальному світі вони почуваються щасливішими, ніж у житті» [3].

Отже, можемо зробити висновок, що популярність соціальних мереж сьогодні є ознакою їхнього неоднозначного впливу на людську свідомість, процеси комунікації, ведення бізнесу, оскільки така кількість користувачів може свідчити про позиціонування соціальних мереж як основного засобу масової інформації у світі.

Список використаної література

1. Дубенко Л. Соціальні мережі: реальні загрози віртуального світу. URL : <http://ogo.ua/articles/view/2011-02-23/26490.html>
2. Пішковіч С. Що таке соціальні мережі? URL : http://h.ua/story/93865/news_737425.html
3. Синепалов І. Місце соціальних медіа в сучасному інформаційному просторі. URL : <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/socialmedia/638384.html>
4. Соціальні медіа. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%0>
5. Скорик М., Мороз В. Як розуміти соціальні мережі. Курс для журналістів. URL : <http://online.vum.org.ua/course/rozumity-sotsialni-merezhi-kurs-dlya-zhurnalistiv/>

Мирослава Гулівата

м. Хмельницький

МАГАЗИНОНИМИ ЯК СКЛАДНИК ЕРГОНІМІЇ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

У статті подано мотиваційну та структурну характеристику назв магазинів, розташованих на вулиці Інститутській міста Хмельницький; зроблено висновки стосовно причини існування таких комерціонімів.

Ключові слова: *онім, магазинім, комерціонім, мотивація, лексема.*

The article presents the motivational and structural characteristics of the names of stores located on Instytutska Street in Khmelnytsky; conclusions are made about the reason for the existence of such commercial names.

Key words: *onim, commercial name, motivation, structure.*

У сучасній ономастиці все більшої актуальності набирають дослідження ергонімії різних населених пунктів (ергонім – власна назва ділового об'єднання людей, зокрема союзу, організації, установи, корпорації, підприємства, товариства, закладу, гуртка [4, с. 259]. За останні 30 років у цій галузі працювали такі науковці, як О. О. Белей, А. В. Беспалова, В. В. Дубчак, А. Є. Жуков, І. О. Кудрейко, Н. В. Кутуза, Н. М. Лесовець, Г. П. Лукаш, Т. П. Романова, Л. Н. Соколова, Л. О. Удовенко, М. М. Цілина, С. О. Шестакова та ін., які у працях описували різні групи ергонімної лексики.

Значну увагу привертають до себе комерційні власні назви, які є невід'ємними складниками ергонімікону будь-якого населеного пункту, бо саме діяльність магазинів спрямована на задоволення потреб населення, і тому їхні назви формуються так, щоб максимально привертати увагу споживачів.

«Комерціоніми – це назви колективів різних торговельних об'єктів, розміри яких переважно впливають на особливості їх іменування [4, с. 267]. У їхній структурі М. М. Торчинський виділяє магазиніми, кіосконіми та базароніми.

Об'єктом нашого дослідження стали назви магазинів, розташованих на вулиці Інститутській міста Хмельницького.

Комерціонами Хмельницького уже ставали предметом зацікавлення місцевих науковців, зокрема В. В. Дубчака, який свого часу проаналізував особливості творення і функціонування магазинімім та кіосконімім мікрорайону Виставка у м. Хмельницькому і зробив висновок, що «на процеси формування ергонімного простору міста впливає мовна ситуація та соціально-економічні процеси, оскільки у назвах торгових точок відображені уподобання їхніх власників, які мають бажання виокремити свою назву із загального масиву і в такий спосіб привернути увагу потенційного покупця» [1, с. 55]. Із метою підтвердити або спростувати запропоновану тезу схарактеризуємо назви магазинів, розташованих на вулиці Інститутській. Зауважимо, що комерціоніми мають різне графічне оформлення, це й українськомовний контент, і англомовний.

«**Вацак**» – мережа магазинів, що позиціонує себе як Кондитерський Дім «Вацак», яка була заснована 2001 року в місті Могилів-Подільський. Сьогодні КД «Вацак» – лідер із виробництва та реалізації кондитерських виробів. В основі назви –

прізвище засновників, тобто онім посесивний, утворений трансонімізацією.

«**Вершковий рай**» – це фірмовий магазин ПрАТ «Хмельницька маслосирбаза», яка випускає свою продукцію під торговою маркою «Вершковий рай», тобто асортиментом цього магазину є молочні продукти. Назва складається із прикметника *вершковий* («зроблений із вершків» [3, т. 1, с. 338]) та іменника *рай* («Красива, благодатна місцевість... Чудове, спокійне, щасливе життя... Насолода, блаженство, щастя [3, т. 7, с. 441]). Отже, назва квалітативно-символічна, вказує на ознаку і водночас додає позитивної конотації, утворена шляхом семантизації словосполучення.

«**Вічний студент**» – це магазин, який пропонує різні продукти харчування. Назва мотивована тим, що заклад розташований навпроти Хмельницького національного університету. Онім складається із прикметника *вічний* («незалежний від часу; незмінний» [3, т. 1, с. 691]) та іменника *студент* («Той, хто навчається у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі») [3, т. 9, с. 799]). Назва ситуативна, виникла «спорадично, на основі певної життєвої ситуації, актуальної у певний момент» [4, с. 456], утворена шляхом семантизації словосполучення.

«**Гурман**» – це магазин, продукцією якого є споживчі товари. Назва символічна, мотивована лексемою *гурман* («той, хто любить, цінує вишукані страви» [3, т. 11, с. 196]), утворена лексико-семантичним способом.

«**Економ**» – це мережа магазинів, які реалізують найрізноманітніші види продукції харчування. Онім – усічена форма прикметника *економний*, тобто «той, який сприяє економії (у 1 знач.), здійснює її» [3, т. 2, с. 459], апотропейна назва (див. *апотропейні* – власні назви, що своїм змістом «висловлюють» побажання щодо позитивних перспектив, які може або повинен мати денотат такого найменування [4, с. 451]).

«**Еліт вітамін**» – це магазин, товарами якого є овочі, фрукти та сухофрукти. Назва складна, утворена поєднанням усіченої форми прикметника *елітний* (тобто «добірний, кращий» [3, т. 2, с. 475]) та іменника *вітамін* («органічна сполука різної хімічної природи, необхідна для нормальної життєдіяльності людини й

тварин; її брак зумовлює розлад» [3, т. 1, с. 686]). За мотиваційним характером – квалітативно-сутнісний онім, який вказує на функції, які повинен виконувати денотат, ... та його ознаки» [4, с. 443].

«**Кошик**» – це мережа магазинів, розташованих ще в таких містах Хмельниччини, як Городок, Ярмолинці, Красилів, Деражня та Кам'янець-Подільський. Магазин випускає свою продукцію під назвою «Кошик» та спеціалізується на харчових продуктах. Онім мотивований іменником *кошик* («виріб, різний за формою та розміром, виплетений з лози, стебел рогозу, дранки тощо, який використовують у побуті для зберігання або перенесення чогонебудь» [3, т. 4, с. 316]) і є асоціативним, викликаючи певні асоціації з реальним денотатом [див. 4, с. 442].

«**Мамин хліб**» – це фірмовий магазин та пекарня, які випускають свою продукцію під торговою маркою «Мамин хліб» (м. Шепетівка), тобто асортиментом цієї продукції є випічка і кондитерські вироби. Складена сутнісно-посесивна назва, що поєднує в собі присвійний прикметник *мамин* («належний мамі», [3, т. 4, с. 615]) та іменника *хліб* («харчовий продукт, що випікається з борошна» [3, т. 11, с. 78]).

«**Насолода**» – це фірмовий магазин, який випускає свою продукцію під торговою маркою «Насолода» та спеціалізується на виготовленні та продажі кондитерських виробів. Сімейна бізнес-компанія, заснована 1996 року, сьогодні є однією з регіональних лідерів у своїй галузі (м. Хмельницький). Апотропейна назва, мотивована іменником *насолода* («вищий ступінь задоволення» [3, т. 5, с. 195]), утворена шляхом онімізації апелювання.

«**Світхім**» – це магазин, асортиментом якого є продукти побутової хімії. Як свідчить офіційний сайт, «Світ хімії» – провідний український виробник побутової хімії нового покоління, який розпочав свою діяльність 2000 року в м. Львів, тобто це всеукраїнський бренд. Сутнісний комерціонім – складноскорочене слово (аббревіація), утворене поєднанням іменника *світ* («все навколишнє; все, що оточує людину» [3, т. 9, с. 94]) та усіченої основи слова *хімія*, частини усталеного словосполучення «побутова хімія», тобто непродовольчі побутові речовини, засоби догляду за одягом, приміщенням, посудом тощо (пор. хімія – «якісний склад та хімічні реакції, властиві чому-небудь» [3, т. 11, с. 73]).

«**Delicate**» – це магазин, що представляє мережу продуктових супермаркетів у місті, що позиціонують себе як заклади із сучасним стильним інтер'єром, найновітнішим високотехнологічним обладнанням і т.д, що й відображено в назві. В основі назви англійська лексема *delicate* – делікатес («Вишукана, тонка страва» [3, т. 2, с. 237]), що підтверджує символічну мотивацію.

«**Eva**» – це найбільша національна мережа магазинів краси та здоров'я, яка пропонує широкий асортимент товарів декоративної косметики і побутової хімії. Лозунг магазинів (за свідченням офіційного сайту, – «*Турботи жінок про красу і домашній затишок ми прагнемо перетворити на задоволення*»), імовірно, і пояснює те, що в основі назви антропонім *Єва* – ім'я першої жінки. Номінальний трансонімізований магазиномім.

«**Mozzarella**» – це мережа магазинів в Україні, які спеціалізуються на постачанні продуктів із зарубіжних країн, зокрема з Італії. Назва мотивована лексемою *моцарела* (італ. *mozzarella*) – це італійський молодий м'який сир із буйволячого (італ. *mozzarella di Bufala*) або коров'ячого (італ. *mozzarella fior di latte*) молока а також їхні суміші; назва сиру походить від дієслова італ. *mozzare*, що означає «відривати» [2]. Сутнісний онім, утворений шляхом онімізації.

Отже, як свідчать результати дослідження, на вулиці Інститутській переважають магазини, які є представниками мережі супермаркетів з уже усталеними найменуваннями. Тут можна говорити про продуктивність символічних, сутнісних та апотропейних найменувань, утворених шляхом онімізації апелитивів або словосполучень. Фіксуємо також і комерціонімі-аббревіатури, до структури яких входить усі лексема і частина, тобто можна говорити про складноскорочені слова, які часто лягають в основу сучасних ідеонімів. Щодо оригінальності найменувань магазинів на досліджуваній вулиці, то можна виокремити лише одну – «Вічний студент», тоді як решта здебільшого повторюються якщо не в межах району, то в межах міста однозначно.

Список використаної літератури

1.Дубчак В. В. Комерціоніми м.Хмельницького (мікрорайон Виставка): мотивація, способи творення, семантика твірної основи і

структура. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький : ХмЦНП, 2014. Вип. 7. С. 55 – 59.

2. Моцарела. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%86%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%B0>

3. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства. За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980.

4. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 546 с.

Ірина Дейнека

м. Здолбунів

ОСОБЛИВОСТІ ДОБИ ПОЛЬСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

У статті окреслено культурно-історичні джерела формування ідейної концепції польського романтизму; розкрито періодизацію польського романтизму, надана загальна характеристика періодів; встановлено, що особливостями доби польського романтизму є зосередження літератури на патріотично-визвольних ідеях щодо повернення незалежності Польщі.

Ключові слова: романтизм, доба романтизму, польський романтизм, романтизм у польській літературі.

The article outlines the cultural and historical sources of the formation of the ideological concept of Polish romanticism; the periodization of Polish romanticism in the literature is revealed, the general characteristic of the periods is given. It is established that the peculiarities of the era of Polish romanticism are the focus of literature on patriotic liberation ideas to restore the independence of Poland.

Key words: romanticism, era of romanticism, Polish romanticism, romanticism in Polish literature.

Романтична доба в польській літературі асоціюється насамперед з іменами Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Антонія Мальчевського, Северина Гошинського, Зигмунта Красінського.

Актуальність теми статті зумовлена необхідністю глибшого наукового розуміння особливостей доби польського романтизму (XVIII – XIX століття), що розвивалася під натиском історичних випробувань. Романтичний напрям в історії літератури досі

викликає неоднозначні реакції й оцінки науковців. Не вдаючись до глибинного аналізу позицій науковців щодо ролі романтизму в історії світової літератури, зауважимо, що романтизм як ідейний рух надзвичайно сильно вплинув на людину, її мислення, світогляд та спричинив глобальні зміни у ставленні людини до самої себе. Змінилося, насамперед, розуміння людиною поняття свободи, особливо національної, відповідальності, сенсу життя, духовного покликання. Підтвердженням таких змін у свідомості людини є польський романтизм, що не просто здійснив потужний вплив на розвиток свідомості особистості, але й зумів консолідувати польську націю у боротьбі за краще історичне майбутнє країни. Якщо в інших країнах романтизм – це всього лише літературний напрям, що прийшов на зміну класицизму, то в Польщі романтизм відіграв роль головної рушійної сили національного відродження країни.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей доби польського романтизму, виявлення головних тем, образів, художньої багатогранності в польській романтичній літературі.

Серед вітчизняних та закордонних дослідників, які займалися вивченням спадщини польських романтиків, необхідно виокремити С. Баженову, Л. Виноградову, М. Гольберга, Ю. Горову, Г. Грабовича, М. Інглята, А. Кляученю, О. Краглик, В. Мовчан, Д. Наливайко, Д. Прокоф'єву, Р. Радишевського, М. Скринника, В. Скуратівського, І. Цимбалій та ін.

Розгляд особливостей романтичної доби в польській літературі буде неповний без звернення до історичного минулого країни. Як відомо, наприкінці XVIII століття територія Польщі була загарбана і поділена між трьома країнами: Росією, Австрією та Пруссією. В умовах знищення державності, утисків населення в реалізації громадських прав, обмеження особистої свободи процес формування національної свідомості поляків відбувався більш стрімко, ніж в інших країнах Заходу. Одне за одним у Польщі виникали національно-визвольні повстання, які значно підсилювала й розпалювала література романтичного напрямку, що набула чималої популярності в країні. Нині без перебільшення можна стверджувати, що саме творчість польських романтиків стала рушійною силою в боротьбі проти національного гноблення народу, відновлення державності, а їхні твори зробили для

визволення Польщі з-під іноземного гніту не менше, ніж будь-які законні рішення й силові дії. У праці Р. Радишевського знаходимо пояснення цього факту: у часи поневолення народу, а саме тоді так було з Польщею, література виконувала не лише суто художню функцію, а мала також соціальне призначення, бо кожне слово, сказане для народу, розцінювалось як активна дія або спричиняло конкретні справи своїм агітаційним сенсом [3, с. 116].

У розвитку польського романтизму в галузі літератури вчені виокремлюють два періоди. Перший (ранній) період становлення й утвердження романтизму в польській літературі охоплює 1822–1830 рр. Його ще називають переломним для утвердження польського романтизму, бо саме в цей час в країні з'явилися перші твори-зразки романтичного напрямку: цикл «Балади і романси» А. Міцкевича, поема «Марія» А. Мальчевського, поеми «Шафнарі», «Ян Белецький», «Араб», «Монарх» Ю. Словацького. У цих творах стає помітно, що представники романтичного напрямку в польській літературі значно відійшли від зразків класицистичної епохи, запропонували новий типаж героїв, широке звернення до фольклору, поєднання епічних й ліричних елементів у творчості. В описах і сценах літературних творів ще можна помітити вплив класицистичного стилю, однак до зображення того чи іншого об'єкта поети додавали нову читачеві романтичну емоційність (наприклад, пейзаж використовувався як засіб створення відповідного настрою героя тощо).

Вершиною літературного напрямку в ранній період польського романтизму стала епічна поема «Конрад Валленрод» А. Міцкевича, для якої характерна героїко-патетична лінія, спільна загалом для багатьох творів польського романтизму. У цьому творі чи не вперше в польському романтизмі окреслено тему зради в ім'я Батьківщини, а постать головного героя значно ускладнена історичними й особистими колізіями. У дослідженні Й. Давиденко знаходимо, що герой на перше місце поставив патріотичний обов'язок, заради порятунку Батьківщини відмовився від особистого щастя. Конрад готовий боротися до кінця днів будь-якими засобами, але він самотній у країні ворогів, тому його боротьба – лише перший крок, який не принесе користі, якщо його не підтримувати. Характер Конрада і романтичний, і високотрагічний [1, с. 112].

Щодо жанрової специфіки творів, то найбільше поетами в ранній період розвитку польського романтизму використовувалася балада, романтична поема або поетична повість. Герой творів польських романтиків неодмінно пов'язаний із трагічною долею нації. Як доречно звертає увагу в дослідженні Н. Петриченко, герой польської поезії з його незвичною, часом трагічною долею, невід'ємний від проблем народу, суспільства, історії, що стає нарешті (це можна виділити як специфічну ознаку польського романтизму) лише відбиттям масштабних конфліктів, пов'язаних із долею нації [2, с. 215].

Другий період польського романтизму охоплює 1832–1846 рр. – час, коли романтизм став провідним напрямом у літературі Польщі. Звісно, що сильний вплив польської літератури цієї доби на читача, який всіма силами бореться за незалежність Батьківщини, просто не міг пройти повз увагу влади країни. Як наслідок, будь-яка діяльність поетів, письменників, митців у Польщі була заборонена, тому головним епіцентром культурного життя поляків стає еміграція. Літературне життя польської еміграції в таких трагічних умовах розвитку набуває нового сенсу – духовно об'єднати польську націю у революційній боротьбі за незалежність, надихнути народ на нові повстання, наділити особистість бунтарським характером, що готова до відданої героїчної боротьби. У цей період розвитку польської літератури побачили світ кращі твори А. Міцкевича «Дзяди» і «Пан Тадеуш»; «Кордіан» і «Король-Дух» Ю. Словацького, «Небожественна комедія» З. Красинського. Певним чином ці твори посприяли творенню нового покоління поляків, появи особистостей із національним характером, самосвідомістю, що врешті повернули Польщі незалежність. Провідними літературними жанрами другого періоду польського романтизму стають романтична драма і драматична поема. Романтичний герой – бунтар, активний, дієвий, рішучий патріот. Особливістю польського романтизму другого періоду є широке звернення до теми трагічної долі польського народу, поглиблений інтерес до минулого країни, проблема походження поляків, поєднання романтичних й реалістичних тенденцій.

Отже, провідним мотивом польського романтизму обох періодів є прагнення до відновлення незалежності, поглиблений інтерес до історії Польщі, національно-патріотична тематика,

заклик до вияву патріотизму в умовах національно-визвольного руху. Ключовою проблемою, на засадах якої ґрунтувалися твори польських романтиків, була свобода, що є загалом характерно для представників романтичного напрямку в літературі. Поняття свободи розглядається польськими романтиками не лише в національному аспекті, а торкається більш філософських засад: що є свобода творчості, свобода особистості, свобода нації? Як зауважує І. Цимбалій: свобода творчості, з погляду польських поетів-романтиків, полягала у звільненні поета від будь-яких правил і догм, та, розумілася як можливість вибору, згідно з якою митець міг або залишатися бездіяльним і деградувати як митець, або діяти, намагаючись підняти людство в цілому, та свій народ зокрема, на вищий щабель духовного розвитку, шляхом створення образу морально досконалої людини. Звідси і піднесення романтиками митця до високого рангу генія, що володіє безмежними можливостями [4, с. 75].

Польському романтизму властивий своєрідний національний колорит, міцно пов'язаний із патріотизмом. Цікаво, що до появи творів польських романтиків, еліта країни (шляхта) зрідка використовувала польську мову для спілкування, надаючи перевагу французькій, латинській, німецькій. Польська мова сприймалася інтелектуалами як просторікувата мова селян (хлопів). Однак романтичний напрям у літературі, що виявляв глибоку цікавість до фольклору (використання легенд, переказів, польських хронік), народного життя, докорінно змінив ситуацію: польська мова завдяки творам романтиків досить швидко стала мовою вищого суспільства, більш престижною в Польщі, ніж мови інших культур.

Таким чином, польський романтизм спрямовує ментальні пошуки в русло визвольної боротьби за суверенність Польщі та її утвердження. Її представники впевненим кроком ввели польську літературу в нове сторіччя, наповнивши її духом любові до рідного краю. Польський романтизм ґрунтується на темі свободи, особливо національної, схвалює патріотичний подвиг, у якому герой – не пасивний спостерігач подій, а дієвий громадянин, патріот, що переймається трагічною долею народу. Улюбленим жанром серед поетів-романтиків була балада, що надавала можливості широкого використання сюжетів, мотивів, образів польського фольклору, підкреслюючи глибинне національне

самоусвідомлення і свободолюбство. Іншим улюбленим жанром доби польського романтизму була поетична повість, що ідеально підходила для втілення теми боротьби за свободу народу, хоча можливості особистості в боротьбі за всезагальну справу тут занадто перебільшувались.

Безперечно, феномен польського романтизму є вагомим стимулом для подальших досліджень із теми наукової статті. Адже романтичний напрям у польській літературі став виразником намірів до відродження країни, знаменом національних повстань. Література романтизму в Польщі відіграла велику революційну роль, вона надихала поляків на національно-визвольні повстання і, зрештою, призвела до перемоги в боротьбі за незалежність. Ці аспекти якраз і потребують подальшого вивчення.

Список використаної літератури

1. Давиденко Й. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX століття: навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2007. 400 с.
2. Петриченко Н. Проблематика та образна система польської прози першої половини XIX ст. *Київські полоністичні студії*. 2012. Т. 19. С. 214 – 218.
3. Радишевський Р. Тарас Шевченко і польські романтики: топика правди. *Київські полоністичні студії*. 2014. Т. 24. С. 114 – 125.
4. Цимбалій І. Проблема свободи у філософії польського романтизму крізь призму загальноєвропейського контексту епохи. *Science Rise*. 2016. № 3 (1). С. 71 – 76.

***Людмила Дзюба
м. Вінниця***

МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто питання міжнародного партнерства, його актуальності у полікультурному середовищі, переваги міжнародного шкільного партнерства для учнів та вчителів; ознайомлено з досвідом міжнародного партнерства «Гуманітарної гімназії № 1 ім. М. І. Пирогова ВМР»; з'ясовано, що метою міжнародного партнерства є розширення та вдосконалення можливостей освіти та впровадження інноваційних технологій щодо залучення як учнів, так і вчителів до діяльності у рамках міжнародних освітніх проєктів.

Ключові слова: міжнародне партнерство, міжнародне шкільне партнерство, освітні проєкти, інноваційні стратегії.

The article considers the issues of international partnership, its relevance today, the benefits of international school partnership for students and teachers. The issue of international partnership is considered in Humanities Gymnasium №1. It was found that the purpose of the international partnership is to expand and improve educational opportunities and the introduction of innovate technologies to involve both students and teachers into the activities within international educational projects and programs.

Key words: international partnership, international school partnership, educational projects, innovative strategies.

Упродовж останнього часу поживляються процеси інтеграції України у світовий простір, розширюється міжнародне спілкування, активізуються ділові стосунки та міжкультурні обміни. Як наслідок – оволодіння іноземними мовами у ХХІ столітті – це життєва необхідність для молодого українця [1]. Саме тому стратегія модернізації вітчизняної освіти надає пріоритет розвитку означеного напрямку. Згідно з Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття) [2], Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державним стандартом базової та повної середньої освіти, Концепцією викладання іноземних мов, Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти [3] передбачається структурна перебудова національної освітньої системи та розширення міжнародного співробітництва. Головним завданням є переосмислення традиційних та апробація інноваційних методів, форм і засобів навчання.

Сьогодні розуміння гостроти й необхідності вирішення економічних, політичних, соціальних, екологічних та багатьох інших проблем все більше набуває глобального характеру, стає актуальним у всіх країнах світу. Універсальність та взаємозумовленість цих проблем дозволяють створювати загальні пропозиції та заходи, незалежно від географічного розташування країн та рівня їх економічного розвитку. Однак різні країни світу мають не завжди однакові можливості самостійно реалізувати програми з вирішення зазначених вище проблем. Тому важливу роль відіграє міжнародне співробітництво та міжнародне партнерство.

Поняття «міжнародне співробітництво» чітко розкрито Ж. П. Деррієником, за яким «два діячі / суб'єкти перебувають у стані співробітництва, коли кожний із них може бути задоволеним тільки в тому випадку, якщо задоволений і інший, тобто, коли кожний із них може домогтися досягнення своєї мети тільки тоді, коли цього може домогтися і інший...» [4].

Міжнародне шкільне партнерство – це глобальний зв'язок між двома школами в різних країнах. Партнерство існує задля розширення та вдосконалення можливостей освіти та кар'єри в обох школах за допомогою різних проєктів культурної обізнаності, програм обміну студентами та обміну досвідом і цікавими ідеями щодо процесу навчання.

Завдяки тісним, дружнім і постійним стосункам дві школи-партнери можуть сподіватися не лише забезпечити глобальні можливості для своїх учнів, а й удосконалити власну шкільну політику та підходити до навчання на користь всієї шкільної спільноти. Деякі міжнародні шкільні партнерства встановлюються безпосередньо від школи до школи, але в більшості випадків вони встановлюються за допомогою сторонніх організацій.

Сучасний світ стрімко змінюється, набуваючи проблем, пов'язаних із технологіями та нестабільністю. І правильним буде, коли освітній сектор адаптується до них і буде відповідати сучасним вимогам. Однак зміни можливі при цілковитому зосередженні на проблемах внутрішніх.

Міжнародна співпраця – це чудова можливість отримати нові знання про систему освіти та методи навчання, а такий цей досвід пропонує багато переваг для учнів, учителів та всієї шкільної громади. Щоб досягти найбільшої користі з партнерства, обидві школи повинні розуміти, що вони очікують у результаті, та працювати разом заради спільної мети. Важливо враховувати час, який може бути виділений для реалізації проєкту, різницю в часі між двома країнами і, взагалі, як виглядає звичайний день у школі; рівень забезпечення якісним інтернетом, мовні та інші культурні бар'єри, а також взяти до уваги інші питання, що можуть виникнути в процесі реалізації проєкту, та передбачити шляхи їх вирішення.

Міжнародне партнерство допомагає зруйнувати культурні бар'єри та знищити стереотипи, дозволяє учням зростати на усвідомлених, всебічно розвинених особистостей, які пізніше

отримають успішну кар'єру і зроблять позитивний внесок у розвиток суспільства.

Співпраця є ключовим фактором підвищення мотивації до навчання, покращення якості роботи. Учні розкривають свої найкращі якості, здібності й таланти в розробці та створенні спільної роботи з іншими. Усвідомлення того, що школа-партнер одночасно виконує ту саму ділянку роботи, може зруйнувати дистанційні бар'єри. Міжнародне партнерство – це величезний шлях, щоб отримати новий «погляд всередину», внести зміни й корективи у навчальний процес та отримати покращені результати.

Розглянемо переваги міжнародного партнерства для учнів:

1) учні отримують можливості зустрічей з однолітками з усього світу, що забезпечує знаннями та культурною толерантністю, необхідними для процвітання у світі, який дедалі стає глобальнішим. Також дуже позитивним фактором є відвідування іншої країни або прийом іноземних учасників навчального процесу у своїй країні. Це допомагає формувати в учнів самостійність, упевненість у своїх рішеннях, самосвідомість та відповідальність;

2) міжнародні шкільні партнерства дають учням платформу, щоб із перших вуст дізнатися про серйозні проблеми, що стосуються інших людей у всьому світі, та їх потенційні рішення;

3) підвищена зацікавленість навчанням та краща якість роботи. Надання учням можливості вчитися поза класом підвищує їхню зацікавленість у навчальній програмі та значно покращує результат навчання.

Переваги міжнародного партнерства для вчителів вбачаємо у тому, що вчителі отримують можливість поширювати власний педагогічний досвід, який вважаємо процесом взаємозбагачення. Обмін досвідом роботи в школі є одним із найпотужніших інструментів із погляду ознайомлення з новітніми підходами, які дозволяють розширити методичний арсенал учителя іноземної мови та збагатити його інноваційними формами та методами навчання.

Налагодження партнерських зв'язків та розширення міжнародної співпраці – одне із пріоритетних завдань розвитку системи освіти в Гуманітарній гімназії № 1 м. Вінниця. Мета міжнародного співробітництва Гуманітарної гімназії № 1 –

запровадження інноваційних технологій щодо залучення учнів та педагогів до діяльності в рамках міжнародних освітніх проєктів і програм. Забезпечення представництва вчителів гімназії в міжнародних програмах, конкурсах, виставках дає змогу не лише підвищувати фаховий рівень педагогів, набувати досвіду впровадження інноваційних технологій в освіті, формувати нові світоглядні засади сучасного навчально-виховного процесу, а й залучати учнів до практичної діяльності в рамках міжнародних проєктів і програм.

Гуманітарна гімназія співпрацює з волонтерами Корпусу Миру (урядова американська волонтерська організація), який сприяє зміцненню миру й дружби між людьми різних національностей і культур. Корпус Миру в партнерстві з Міністерством освіти і науки України налагоджує співпрацю з навчальними закладами та організаціями, які прагнуть розширити мовні знання, соціальні, політичні та економічні кордони [5]. Волонтери, які працювали у закладі, знайомили учнів зі своїми рідними країнами та допомагали учням поглибити знання з англійської мови, а також виховували особливе бережливе ставлення до захисту навколишнього середовища.

Волонтери провели низку тренінгів з англійської мови для підвищення кваліфікації вчителів нашої гімназії та брали активну участь у Міжнародній програмі «FLEX» – програмі культурного обміну Бюро у справах освіти і культури Державного департаменту США, яка адмініструється в Україні організацією «Американська рада з міжнародної освіти» (American Councils) за підтримки Міністерства освіти і науки України. Щороку учні нашого закладу виграють у цій програмі і мають можливість не лише навчатися в американських школах, а й жити в американських сім'ях упродовж одного навчального року.

Крім того, у літній період діяли мовні табори, до роботи в яких було долучено волонтерів завдяки організації «GoCamp» – це найбільша освітня волонтерська програма в Східній Європі, у якій волонтери з усієї планети навчають школярів іноземних мов та «відкривають світ» для дітей із різних куточків України [6]. Діти з користю проводили вільний час: в ігровій формі вивчали англійську мову, спілкувалися нею з викладачами та фасилітаторами, здобуваючи таким чином додаткові навички та

знання, адже уроки проходять у вигляді майстер-класів, засідань клубів та ігор. Комунікативна компетенція вчителів підвищується завдяки стажуванню у навчальних закладах інших країн (зазвичай Європи та Англії), участі в програмах обміну й грантах, спілкуванню з колегами з різних країн, роботі з періодичними виданнями та інтернет-ресурсами.

Із 2005 року Приватна гімназія № 1 має дружні зв'язки зі школою Дікенс Екедемі, що розташована у місті Пітерборо (Великобританія), яке є містом-побратимом Вінниці. Школярі обмінюються листами, малюнками, сувенірами. Щороку учні закладу відвідують школу-партнера, де пізнавально проводять час з однолітками та вивчають англійську мову. 2011 року Приватна гімназія № 1 приймала делегацію у складі 39 осіб. Учні та їхні викладачі відвідали уроки, переглянули виставу, підготовлену учнями нашого закладу, ознайомилися з роботою шкільної газети «Шкільний Бум», долучилися до обговорення проблеми освіти обох країн за «круглим столом», показали таланти на майстер-класі та скуштували смачного українського борщу та вареників. До Англії вони повезли вишиванки та рушники як символи дружніх стосунків наших двох країн і знання про українські традиції, фрагментарне вивчення української мови, уявлення про історію та культуру України тощо.

Із 2016 року Приватна гімназія № 1 налагодила тісну співпрацю із Республікою Польща, коли учитель іноземних мов Л. С. Дзюба відвідала міжнародну конференцію у місті Жешув, де ознайомила з європейською освітою, викладанням іноземних мов та дізналася про Українсько-польську раду з обміну молоддю. Пізніше стала координатором освітнього українсько-польського проекту «Що нас об'єднує», у рамках якого відбуваються щорічні заходи із школою-партнером (Школа №1 імені Воцеха Конфарного, м. Хожув у Польщі), зокрема, спільні відеоуроки, конференції, семінари, розважальні та пізнавальні зустрічі. Результатом тісної співпраці стало вивчення польської мови у гімназії для кращого порозуміння між учнями – учасниками проекту. Цю ініціативу з радістю підхопили інші учні гімназії і теж долучилися до вивчення польської мови.

Підсумовуючи зазначене вище, не можемо не сказати про важливу роль «людського фактору», тобто значним у розвитку

міжнародного партнерства є ініціатива вчителя іноземної мови, згода керівництва закладу загальної середньої освіти, бажання батьків та зацікавленість учнів програмою міжнародної співпраці. Сучасна інноваційна школа повинна створити для учнів такі умови для оволодіння вміннями й навичками спілкування відповідно до мотивів, мети, завдань і соціальних норм мовленнєвої поведінки, які сприятимуть прагненням вихованців самовдосконалюватися через залучення до участі в різноманітних міжнародних конкурсах, програмах обміну, навчання за кордоном, складання міжнародних іспитів, роботи в мережі Інтернет тощо. Набуття подібних важливих компетентностей молодими українцями пришвидшить процес входження нашої держави до європейської спільноти.

Список використаної літератури

1. Рикова Л. Міжнародна співпраця. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 2 (86). 146 с.
2. Концепція нової редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. URL : osvita.ua/legislation/Ser_jsv/15977
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. За ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2003. 373 с.
4. Толстов С. В. Проблеми еволюції міжнародної системи: концептуальні та методологічні аспекти. URL : <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk7/18.pdf>
5. Гора Т. В. Об'єднуюче коло Корпусу Миру. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2003. № 3. С. 182 – 183.
6. GoCamp. URL : gocamps.com.ua

***Ольга Духневич, Тетяна Головик
м. Хмельницький***

МОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА МОВНУ СВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС

У статті розглянуто історичні та сучасні виклики щодо створення сприятливого мовно-інформаційного простору в Україні та проаналізовано вплив мовного середовища на мовну свідомість української молоді.

Ключові слова: *мовне середовище, мовна свідомість, білінгвізм, мовне питання, полілінгвізм, мова ворожнечі.*

The article considers historical and modern challenges in creating a favorable language and information space in Ukraine and analyzes the impact of the language environment on the language consciousness of Ukrainian youth.

Key words: *language environment, language consciousness, bilingualism, language issue, polylingualism, hate speech.*

Динамічний розвиток інформаційно-комунікативних технологій, активізація внутрішньополітичних процесів, агресивна мовна політика деяких сусідніх держав стають потужними генераторами для трансформації сучасних комунікаційних форм самовираження української молоді [4, с. 93]. Водночас зберігається проблема байдужого, скептичного, навіть зневажливого ставлення частини суспільства до мовного питання і відповідної мовної поведінки. Вищевказані фактори формують мовне середовище, тому безпосередньо впливають на мовну свідомість підростаючого покоління.

Мета статті – аналіз впливу історично сформованого мовного середовища на виховання мовної свідомості молодії генерації українців в умовах технологічної глобалізації та зовнішньої небезпеки.

Протягом століть Україна зазнавала певної соціокультурної уніфікації та міжцивілізаційної акультурації. Тому українська нація, інстинктивно побоюючись перспективи свого розчинення в уніфікованому просторі, підкреслює риси своєї ідентичності та прагне всіляко їх зберегти. А найвиразнішою етнічною ознакою є мова. Вона підтверджує факт існування народу навіть тоді, коли змінюються його зовнішність, повсякденний побут, стиль життя, конфесійна належність тощо [7, с. 5].

Останнім часом у соціолінгвістиці активно використовується поняття «мовна свідомість», оскільки без нього важко пояснити факти мовної поведінки окремих осіб і національних спільнот, з'ясувати зовнішні причини мовних змін. Дослідженням поняття «мовна свідомість» займалися вітчизняні та зарубіжні (Б. Ажнюк, Я. Горецький, О. Железний, С. Нікітіна, В. Русанівський, П. Селігей, Г. Яворська) мовознавці [2, с. 398].

Одним із найвагоміших факторів впливу на формування мовної свідомості кожного покоління є його мовне середовище, яке відображає всі тенденції, виклики та небезпеки відповідного

історичного періоду. Питання мовного середовища та мовних портретів різних соціальних груп досліджували В. Баланюк, Н. Волинець, В. Махінов, П. Селігей, О. Ткаченко, П. Толочко, В. Цибулькіна, Н. Шовгун [1, с. 98].

Сучасна мовна ситуація в Україні є насамперед результатом колонізаторської політики держав, до складу яких входили українські землі. Про наслідки для мовного середовища українців другої половини ХІХ – початку ХХ століття писав у своїй праці «Паки і паки» М. Левицький: «Дійсно мова наша має багато діалектів; подекуди, тому є й політичні причини: неприродний, ненормальний поділ, протягом віків, нашої батьківщини на австрійську (*vide* польську) і російську Вкраїну» [5, с. 6].

Револуція 1917 – 1921 рр. відкрила нові можливості для зміни статусу української мови. Хоча формально вона не набула статусу державної, але нею писалися всі офіційні та урядові акти. Українська Народна Республіка зазнала поразки, але самим фактом свого існування вона демонструвала прагнення українців до державності. Цього не змогли проігнорувати більшовицькі лідери, які пішли на створення формально суверенної УСРР / УРСР та запровадили політику «українізації». Це був недовгий період тимчасового зміцнення позицій мови, що народив покоління талановитої української молоді, яка, на жаль, увійшла в історію як «розстріляне відродження» [10, с. 19].

У 30-х роках в СРСР розпочинається процес «контрукраїнізації», який набув розвитку в політиці цілковитої русифікації, яку проводили всі керівники Радянського Союзу. І хоча дисидентська інтелігенція чинила спротив, поступово українська мова витіснялася з високих, соціально престижних царин суспільства [1, с. 29]. Більше того, серед молоді поширилося переконання в тотожності українськості та селянськості, іншими словами, вживання в побуті української мови вважалося проявом неінтелігентності [9].

Із проголошенням незалежності України питання статусу рідної мови не тільки не було вирішеним, а перетворилося на перманентне кризове явище, детерміноване довготривалим білінгвальним простором всередині держави, та на предмет пердвиборчих маніпуляцій.

На сучасному історичному етапі інформаційне середовище підростаючого покоління зазнає негативного впливу не лише двомовності, а й мови ворожнечі. Мова ненависті дезінтегрує і примітивізує комунікативне середовище. Відповідні тексти, які в більшості випадків поширюються через ЗМІ, або закиди у соціальні мережі, прагнуть зруйнувати стару і сформувати нову світоглядну модель, спотворити інтерпретацію дійсності, систему цінностей і оцінок, зробити можливими і виправданими расову нетерпимість, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті [4, с. 91].

Мова ворожнечі – не нове явище в українському інформаційному просторі. Так, преса царської Росії, висвітлюючи справу Бейліса, навмисне робила акцент на національній належності звинуваченого, виправдовуючи жорстоке ставлення уряду до «іногородців» та розпалюючи антисемітизм і шовінізм. У наш час мова ворожнечі російських ЗМІ проявляється в текстах жорстокого або мілітаристського характеру («распятый мальчик», «хунта», «каратели»), зневажливому вживанні українських слів («власть незалежной», «разговаривать на мове»), спотворенні імен та прізвищ [4, с. 95].

Отже, проблема формування сприятливого мовного середовища, тобто широкого вживання, підняття престижу української мови та її державницького забезпечення залишається гострою. Сучасний полілінгвальний соціум вимагає готовності учнівської та студентської молоді до пріоритетного використання української мови в суспільному та міжособистісному спілкуванні.

Новий закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», імплементація якого відбувається протягом останніх років, покликаний гарантувати неухильне використання української мови, сприяти поверненню її соціальної значущості, відродженню продуктивного урбаністичного українськомовного середовища. Це стане реальним лише за умови спрямування зусиль сім'ї, держави, культурних та освітніх установ на формування інформаційного простору як цілісно-системної площини з єдиним мовним режимом.

Список використаної літератури

1. Волинець Н. В. Мовне середовище учнівської та студентської молоді Хмельниччини. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7, Вип. 39. С. 98 – 103. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsoh_2015_7_39_11

2. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика. 2011. Вип. 22. С. 31 – 34. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2011_22.

3. Городецька К. Нові явища та процеси в українському словотворенні. *Українська мова: науково-теоретичний ж-л Інституту української мови НАН України*. 2013. № 2. С. 3 – 12.

4. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. Серія : Політика. 2016. № 4. С. 90 – 97. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_13

5. Левицький М. Паки й паки. (Про нашу літературну мову. Відень; Київ : Наша Воля, 1920. 67 с.

6. Майборода О. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Вступ. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.

7. Селігей П. О. Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*. 2010. № 2 – 3. С. 176 – 193. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2010_2-3_16

8. Смаль-Стоцький Р. Українська мова в советській Україні. Друге поширене видання. Нью-Йорк; Торонто; Сідней; Париж, 1969. 336 с.

9. Стуканов С. Про мовну стійкість та комплекс меншовартості. *Дзеркало тижня*. 2013. № 1. URL : <https://dt.ua/socium/pro-movnu-stiykist-ta-kompleks-menshovartosti.html>

10. Шаповал Ю. Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в Україні. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.

**Галина Дяченко, Галина Кочерга
м. Черкаси**

НАЗВИ ОСІБ В АКТОВІЙ МОВІ XV–XVI століття СТАРОУКРАЇНСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті на матеріалі актової ділової мови XV–XVI століть, зокрема українських грамот різних територій України, розглянуто чинники та тенденції функціонування назв осіб через вибірку з українських грамот для встановлення їхньої семантики. Описано та проаналізовано лексико-семантичні групи назв осіб, що функціонували в актовій мові XV–XVI століть, простежено динамічні зміни й номінаційні процеси в семантичній структурі досліджуваних лексем. З'ясовано функційні особливості назв осіб староукраїнського періоду.

Ключові слова: українські грамоти, актова мова, лексико-семантичні групи, номінація осіб, офіційно-діловий стиль, староукраїнський період.

The article on the material of the act business language of the XV – XVI centuries, in particular the Ukrainian letters of different territories of Ukraine, considers the factors and tendencies of functioning of the peoples' names through a sample of the Ukrainian letters to establish their semantics. The lexical-semantic groups of persons' name which functioned in the act language are described and analyzed, and dynamic changes and nomination processes in the semantic structure of the studied tokens are traced. The functional features of the persons' names in the act documents of the Old Ukrainian period are clarified.

Key words: the Ukrainian letters, the act language, the lexical-semantic groups, the nomination of persons, the official business style, the Old Ukrainian period.

Дослідження актової ділової мови – мови ділових паперів у канцеляріях Великого князівства Литовського, Молдавського воєводства (князівства), Австро-Угорщини та Польщі – є актуальним і перспективним у наукових студіях та значущим для історії українського народу.

Дослідниця О. Кривицька проаналізувала функціонування іменників-назв осіб чоловічого роду в українській мовній традиції XIV – XVIII ст. та визначила тенденції розвитку категорії особи у пам'ятках української мови зазначеного періоду [13]. Жіночі найменування осіб у староукраїнській історіографії другої половини XVII – XVIII століття описав В. В. Денисюк, який проаналізував дві групи названих лексем: власне антропонімі та змішані. У межах змішаних називає групи осіб за родинними стосунками. Досліджуючи пам'ятки староукраїнської мови, науковець доходить висновку, що «вони є відображенням тогочасного стану не лише народної, а в першу чергу літературної мови, оскільки саме на цей період припадає становлення історіографії як окремого жанру, що прагне відійти від літературного змалювання історії та наповнити свої твори науковістю викладу, концентрацією уваги на значущих подіях» [7, с. 72].

До актової мови належать: зобов'язання, договори, різні записи, грамоти, дозволи, вирoki по справі, листи офіційних осіб

(королів, князів, воєвод), листи з наказом, акти оренди на якое майно, промови послів іноземних держав, статuti короля, державні і приватні акти, написи титулованих осіб, написи на церковних пам'ятках, на стінах церковних та офіційних будівель, різні зобов'язання, акти про поділ маєтків, дозволи. Ці різножанрові історичні дискурси зумовлені потребою встановлення сутності об'єкта наукового дослідження на позначення осіб в офіційно-діловому стилі, репрезентованому актовою діловою мовою XV – XVI століть. Історичний аспект найменувань осіб вивчала Н. К. Войцехівська, зокрема науковиця проаналізувала фемінні назви за походженням і місцем проживання на матеріалі давньоруської та староукраїнської мов: з'ясувала процеси формування найменувань жінки за територіальними, національними та етнічними ознаками; приділила увагу словотвору фемінних номінацій, зокрема суфіксальному способу творення, виокремила продуктивні форманти цих утворень (-к(а), -ин(я)) [6]. Об'єктом дослідження Л. В. Литвинчук стала ідентифікація особи на Житомирщині поч. XVII ст. (на матеріалі «Актової книги Житомирського Городського уряду 1509 р. [14]. До досліджень номінації особи звертався й І. Я. Дзира, який на матеріалі Реєстру Війська Запорозького Низового 1756 року проаналізував особливості ідентифікації особи в середовищі запорозького козацтва; дослідив різновиди й моделі офіційних найменувань у діловій мові Запорозької Січі. Науковець дійшов висновку, що на середину XVIII століття на Запоріжжі ще не діяли правила ідентифікації особи антропонімами, підтвердження цьому є різке зменшення порівняно з попереднім століттям чисельності одночленних антропонімічних найменувань та апелятивно-антропонімічних назв; зі сторінок реєстру зникають також власне апелятивні найменування. «Прикметною ознакою антропонімічної системи XVIII століття, – зазначає мовознавець, – є домінування серед двочленних власне антропонімічних іменувань на зразок ім'я носія + прізвище, що було зумовлене особливостями виникнення й функціонування прізвищевих назв на Запоріжжі» [8, с. 93].

У словотвірному аспекті назви осіб були об'єктом дослідження Л. Карпець, Н. Л. Осташ. Так, Л. Карпець проаналізувала домінування осіб у спортивному жаргоні, назвала

найпродуктивніший спосіб творення осіб – суфіксальний [10, с. 43]. Дослідження Н. Л. Осташ присвячене словотвору іменників із запозиченими суфіксами –ист (-іст) [15, с. 15–18].

Досліджуючи творення іменників із модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові (суфікс -их-а), С. П. Семенюк проводить паралелі з іменниками на -иха в українських пам'ятках XIV – XV століть, де таких дериватів не виявлено, проте століттям пізніше подібні утворення трапляються в західноукраїнських літописах й мають значення дружини за іменем, прізвищем чи професією чоловіка [17, с. 139]. Цей суфікс виявляє свою продуктивність у XVIII столітті. На початкових етапах функціонування цього суфікса він був стилістично нейтральним. На думку Ю. С. Азарха, «експресивність суфікса -их-а – вторинна, і його спеціалізоване суб'єктивно-оцінне значення формується вже на ґрунті окремих слов'янських мов. Відтінок зниженості в андронімах на -их-а з'являється і закріплюється після остаточного формування і офіційного поширення прізвищ» [1, с. 189–190].

Творенню неологізмів-іменників присвячене дослідження К. Розової, яка вказує на те, що найактивнішими є такі типи найменувань: «прихильник когось або чогось; той, хто належить до якогось колективу чи групи людей; назви осіб за професійною діяльністю; номінації-характеристики людей» [16, с. 256].

Десубстантивні іменники-назви осіб за професією досліджує В. Бойчук у порівняльно-ономасіологічному аспекті. Він називає продуктивні типи внутрішньої форми іменників-назв осіб, у межах яких виокремлює результативність, об'єктність, інструментальність. Науковець вказує на те, що «вони дають змогу не тільки заочно побачити формально-змістове різноманіття похідних утворень назв осіб, а й простежити універсальні й диференційні особливості в процесах категоризації позамовної дійсності носіями мов» [2, с. 72–73].

Назви осіб на позначення родинних зв'язків в українських літературних казках та їхні діалектні варіанти описала Т. Крашеніннікова [11], яка проаналізувала частотність уживання лексики за родинною належністю: найчастотнішою в досліджуваному матеріалі є лексема *жінка* (16) та *мати* (16); описала групи осіб за соціальним становищем (належність до

царського чи королівського роду; до князівського роду; до панівного середовища; до малозабезпечених та бідних людей; до кола самотніх людей); схарактеризувала антропоніми на позначення родинних стосунків (андроніми, метроніми, патроніми). Назви спорідненості і своцтва в українській мові ґрунтовно дослідив А. А. Бурячок [3].

Метою статті є встановлення та опис лексико-семантичних груп на позначення осіб, що уживались в актовій діловій мові XV – XVI століть, а також з'ясування функцій цих лексем у текстах ділової мови.

У дослідженні ми розглянемо номінаційні процеси найменування осіб привілейованого суспільного стану, до якого належать магнати та шляхта. Магнати – це представники шляхетського походження, родової й багатой знаті, великі землевласники. Сучасні словники фіксують цю лексему з двома значеннями: ‘великий феодальний землевласник’ і ‘представник великого промислового та фінансового капіталу’ [4, с. 502], перше значення сьогодні архаїзувалось, хоч для досліджуваного періоду воно було досить активним щодо вживаності.

Шляхта – привілейований суспільний стан, що складався з вихідців різних соціальних груп, яким надавалися широкі політичні, майнові права та свободи та які несли військову службу. У сучасних лексикографічних джерелах шляхта – це ‘дрібне дворянство колишньої феодальної Польщі // Польське дворянство взагалі’ і ‘дворянство дореволюційної України, Білорусії, Литви’ [4, с. 502]. До найменувань привілейованого суспільного стану, які трапляються в актовій діловій мові, належать такі: *пан (пані), панове, дідич, зем'янин (землянин), боярин, ватамань, патрицій, жуде, дворянынъ, немшиь, столникъ, маршалок*.

До заможної шляхти належали *пани* – найзаможніші феодали, які вирізнялися родовитістю та спадковим землеволодінням; були членами великокняжої ради та брали участь у військових походах із власними військовими загонами. Лексема *пан* у сучасних словниках реалізує такі значення: ‘поміщик у старих Польщі, Литві, дореволюційній Україні та Білорусії’, ‘той, хто мав привілейоване становище в дореволюційному суспільстві, належав до забезпечених верств міського населення, інтелігенції’, ‘володар, хазяїн’ [4, с. 701]. У

досліджуваному джерелі ця лексема сполучається переважно з антропонімами, хоч до складу виокремлених моделей можуть входити й апелятиви, більшість із яких функціонує як прикладка. Найуживанішими є такі моделі: 1) лексема *пань* (*пани*) + ім'я та прізвище: *Пань Семень Полозовичь* [20, с. 31], *Пань Семень Чижевичь* [20, с. 31], *пани Настасья Чижевая* [20, с. 30]. Прізвище могло вказувати на належність до роду по батьковій лінії або на топонім, від якого утворився антропонім: *пань зһнко лово(у)ньскьш*, *пань мишко гло(у)скьш* [20, с. 40]; прізвище може вказувати й на посаду, яку обіймав пан при князеві чи королю, воеводі: *пань катуна маршалко* [20, с. 40]; 2) лексема *пань* + ім'я, по батькові та прізвище: *пань оলেখно Юркевич жюсичь* [20, с. 39], *пань Васильи ондрђви(ч) полоцкиш* [20, с. 38]; 3) лексема *пань* + ім'я та по батькові: *пань дробышь мжюровичь* [20, с. 39], *па(н) игна(т) промчђикови(ч)* [20, с. 41]; 4) лексема *пань* + прізвище: *пань око(у)шко* [20, с. 40]; 5) лексема *пань* + ім'я + назва за місцем проживання (іменник + відтопонімний прикметник): *пань томко мђцианинь лоуциш* [20, с. 41]; 6) лексема *пань* + ім'я + назва за родинною спорідненістю: *пань ивашко дяко дђтеи князя юрьевьш* [20, с. 40]; 7) лексема *пань* + ім'я + назва за титулом + відтопонімний прикметник, який вказує на місто володіння воеводи (на його воєводство): *пань митко воевода подолянскиш* [20, с. 40]; 8) лексема *пань* + ім'я + по батькові + назва за титулом + відтопонімний прикметник, який вказує на місто володіння воеводи (на його воєводство): *пань петро яновичь воевода троцкиш* [20, с. 49]; 9) лексема *пань* + ім'я + відтопонімний прикметник + назва за місцем проживання щодо населеного пункту: *пань яцко берестийскиш мђцианинь* [20, с. 40]; 10) лексема *пань* + апелятив на позначення назв осіб за належністю до органів місцевого самоуправління: *пань старостђнь* [20, с. 64].

Лексема *пань* функціонує в продажних грамотах у випадках, коли один пан продає іншому якесь майно. Так, наприклад, пан Оলেখно Юрійович Жюсич продав панові Дробишеві Мжюровичу село Конюхи з Раптовим і з усім, що до нього належить, крім Озерян, цей факт продажу засвідчений грамотою № 12 від 13 червня 1458 року в Острозі [20, с. 38], тобто пани займалися продажем нерухомості. Крім цього, пани могли укладати угоди з монастирями за користування їхніми землями. Так, пані Анастасія Чижевая

обіцяє Печерському монастиреві за користування його землею над річкою Бобриком у землі Васильківській давати йому данину меду, що засвідчує грамота № 5 від 8 червня 1499 року [20, с. 30].

Пани були слугами князя й тому часто виконували функцію свідків у якійсь справі: *свѣдкы при то(м) были зємляне королєвскыи на имя пан ѡнанья вячковичь...* [20, с. 40]. Пани в князя могли мати сан, найвище серед службовців звання *бояр* – *пань Стецько лисовичь бояринь князя михаила чорторыиского* [20, с. 40]. Панами називали, як засвідчують документи, й воєвод, у власності яких було територіальне воєводство, що охоплювало кілька повітів. При лексемі *пань* може вживатися прикладка, яка поширює зміст означуваного іменника, у ролі якого можуть бути іменники таких семантичних груп: назви осіб за спорідненістю і свояцтвом, назви посад, військових чинів, титулів, поширювані означеннями, вираженими відтопоніміями прикметниками, які вказують на місце володіння пана. Лексема *пань* рідко сполучається з означенням, вираженим прикметником *небагатый*: *небогатый пань ивашко лежачичь* [20, с. 47]. Пан також міг бути на посаді намісника князя: *пань михаиль ма(р)тиновичь, намєстникь мерєцькии* [20, с. 47]. Король обов'язково мав дотримуватися уставу й документально засвідчити передачу якогось майна від одного власника до іншого. Наприклад, Казимир, король польський, пише князеві Олександрю Юрійовичу, наміснику гродненському, і панові Михайлу Мартиновичу, намісникові мерецькому, що він віддав у оренду на два роки мостове, почіпне і помірне мерецькому гродненському міщанинові Єськові Яковичу і синам його, що засвідчено грамотою № 19 від 26 травня 1489 року в Радомлі [20, с. 47]. На позначення збірного поняття панів ужито лексему *панове*: *добрии панове* [20, с. 64]. Різноманіттям позначені імена панів, більшість із яких сьогодні вийшла з ужитку або є рідко вживані: *зѣнко, олєхно, дробышь, патрикѣи, митко, ивашко, томко, яцко, стєцко, петраишь*. Багато чоловічих імен утворено за допомогою суфікса -к (о). Дослідження з антропоніміки вказують на простонародне походження імен чи прізвищ із цим суфіксом, проте в імені привілейованих верств суспільства теж міг бути цей суфікс.

До середньої шляхти належали *зем'яни* (*земляни*). Лексема *землянин*, що уживалася в діловій актовій мові XV століття,

сучасними лексикографічними джерелами не зафіксована, оскільки і поняття, і лексема на позначення цього поняття вийшли з ужитку. Такі слова Л. В. Струганець називає елімінантами [18]. Проте в словниках староукраїнської мови ця лексема має таке значення: *зем'яни* (середня шляхта) – 'нащадки слуг, які здійснювали військову службу, завдяки чому отримували спадкове землеволодіння та певні шляхетські привілеї'. Паралельно з лексемою *зємянинь* уживалась лексема *зємлянинь*, що мала те саме значення. Зазначений номен сполучається з означенням, вираженим відносним прикметником, похідним від назв осіб титульованої знаті: *зємлянинь королєвськыи* [19, с. 40]. У досліджуваних джерелах ця лексема сполучається з топонімним компонентом, який вказує на місце проживання цих осіб: *зємляне зь володимєрського повєту Васко и Івашко Гринковичи Болобаны* [20, с. 61]. Земляни могли отримати від князя певні привілеї. Так, у грамоті № 27 зафіксовано факт відновлення великим князем литовським Олександром землянам Володимирського повіту Ваську та Івашку Гринковичам їхні привілеї на село Осекрово (15 вересня 1498 року, Троки) [20, с. 61]. Зем'яни утримували села: в одній із грамот йдеться про те, що *сєла на имя сомина ...держа(л) зємяни(н) воло(ди)мирськи(и) на имя козари(н)* [20, с. 63].

До дрібної шляхти належали *бояри*. На їхнє позначення вжито лексему *бояри*, яку лексикографічні праці тлумачать так: 'у Росії до Петра I – особа, що мала найвищий сан, звання серед службовців // У Київській Русі – великий землевласник, що належав до князівського двору і входив до складу військової дружини князя' [4, с. 61]. Сьогодні ця лексема стала історизмом. Лексема сполучається з означенням *бояры наши* [20, с. 79], *великии, малии*, а також *бояри молдавскии* [20, с. 84]. У грамотах функціонує лексема з іменами бояр: *Лацка и Корлат, ротымпанови сынове* [20, с. 79]. Пани служили в бояр: *пань сепюта бояри(н) кнзя ивана острозского* [20, с. 40]. Бояри були наближеними до воеводи людьми, вони утворювали боярську раду, на якій ухвалювалися важливі державні рішення, бояри брали участь у переговорах з послами інших держав питаннях. Так, у грамоті № 53 йдеться про те, що молдавський воевода Петро разом із боярською радою прийняли рішення послати логофета Михайла до турків, щоб він передав просьбу молдавського господаря і бояр

зменшити суму данини (1456 р.) [20, с. 106]. Бояри були на службі у воєводи, за те мали прихильність від воєводи, той дарував їм майно за вірну службу. Так, в одній із грамот від 8 жовтня 1462 року йдеться про те, що Стефан воєвода дарує бояринові Сробескулу села на р. Ребричі [20, с. 116].

Серед привілейованої знаті в документах засвідчено лексему *дідич*, рідко уживану в грамотах, яка означає ‘великий землевласник, поміщик’ [20, с. 227]: *александр, кнзь и дїдичь кує(в)скїй* [20, с. 26].

Представника старої племінної молдавської знаті позначає лексема *ватаманъ*, що функціонує в актовій мові: так у грамоті № 36 згадано *ватамана Веригу*, який хотів відібрати маєток у Ротимпанових синів, проте воєвода Олександр підтверджує право останніх на маєток (15 квітня 1423 року, Сучава) [20, с. 79]. Також трапляється в документах *ватаманъ Давидъ, самоиль ватаманъ* [20, с. 92]. Серед впливових людей були представники патриціату – *патриції* – найзаможніші та найвпливовіші купці та ремісники. Представником старої племінної молдавської знаті є *жуде* [20, с. 156].

Панівним привілейованим станом феодального (згодом і капіталістичного) суспільства, що складався з поміщиків і чиновників і мав основним джерелом доходу земельну власність, було *дворянство*, особою, що належала до дворянства, були *дворяни*. Вони користувалися особливою прихильністю князя, який дарував їм нерухомість. В одній із грамот (№ 28) засвідчено факт дарування Олександра Казимировича, великого литовського князя, дворянинові Іванові Русиновичу села сомино у Володимирському повіті (17 травня 1499 р., м. Вільно). У грамотах функціонують антропоніми на позначення дворян: *дворянинъ немира гръмашловичъ* [20, с. 52]; *дворянинъ ивашко русиновичъ* [20, с. 62]. Ці назви осіб у ділових паперах могли йменуватися *нємиш*.

На позначення придворного чину, рангом нижчого від боярського, а також особи, яка мала цей чин (спочатку – придворний, що прислужував за князівським столом [4, с. 1199]), у грамотах функціонує лексема *столникъ*. Проте словник до українських грамот засвідчує дещо інше значення: ‘боярин у феодальній Молдавії, в об’єкт якого входили збирання натуральних податків і постачання двору господаря харчами’ [20, с. 157]: *домонкуш столникъ* [20, с. 84], *Беренда столникъ* [20, с. 92].

Великою впливовою особою в Польському королівстві був *маршалок* тобто ‘голова сейму в Польщі’, ‘у дореволюційній Росії – представник дворянства, якого обирали на губернських і повітових зборах і який керував справами дворянства; проводир дворянства’; ‘дворецький у польському поміщицькому домі’ [4, с. 511]. В актовій мові трапляються такі сполучення цієї лексеми: *панъ катуна маршалко* [20, с. 40]; *панъ иванъ юрша маршалокъ и намѣсникъ володимирскии* [20, с. 46].

Прикметним є те, що багатозначність окремих лексем позначена на належності до відповідної семантичної групи. Наприклад, слуги могли бути привілейованим класом суспільства: *князі* могли бути слугами в очільника держави; *бояри* як привілейований клас були *слугами* в князя. Окрім того, слугами могли бути люди із середніх чи нижчих верств суспільства: наприклад, *челядь*. Залежно від сполучуваності лексема може належати до різних семантичних груп. Так, лексема *панъ* здатна сполучатися з апелятивами на позначення титулованої знаті, назвами осіб за кровною спорідненістю, назвами осіб за військовою діяльністю, за місцем проживання, зрідка ця лексема сполучається з назвами осіб за родом діяльності (*панъ старостѣнь*). Якщо людина служила у великого пана (титуловано чи привілейованої особи), її теж називали паном: *панъ Семень Чижевичь, ездока великого князя*.

Дослідження актовій мові XV–XVI століть, зокрема назв осіб середнього та нижчого стану, найменування осіб за посадою, родом діяльності, найменування осіб за спорідненістю, характеристика осіб за етнічною належністю, узагальнені назви, найменування біблійних персонажів будуть перспективою подальших наукових студій, що дає великі перспективи для пізнання історії становлення і розвитку сучасної української літературної мови, зокрема її офіційно-ділового стилю, а також сприяє утвердження української мови як державної ще в період Середньовіччя.

Список використаної літератури

1. Азарх Ю.С. Слова на -иха-а в русском языке. Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. Москва : Наука, 1979. С. 175 – 195.

2. Бойчук В. Порівняльно-ономасіологічна характеристика десубстантивних іменників-назв осіб за професією в українській та англійській мовах. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. пр. Відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2012. Вип. 14 – 15. С. 68 – 75.

3. Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 150 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

5. Вільчинська Т. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Львів, 1996. 24 с.

6. Войцехівська Н. К. Словотвір фемінних назв за походженням і місцем проживання (на матеріалі давньоруської та староукраїнської мов). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Вип. 8. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 238 – 241.

7. Денисюк В. В. Жіночі найменування у староукраїнській історіографії другої половини XVII–XVIII ст. *Вісник Черкаського університету*. Серія Філологічні науки. Вип. 42. Черкаси, 2002. С. 69 – 73.

8. Дзира І. Я. Ідентифікація особи в Реєстрі Війська Запорозького Низового 1756 року. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. пр. Відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2018. Вип. 24 – 25. С. 92 – 99.

9. Жовтобрюх М. А. Староукраїнські грамоти як пам'ятки літературної мови. *Мовознавство*. 1976. № 4. С. 62 – 70.

10. Карпець Л. Словотвірне домінування осіб у спортивному жаргоні. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Вип. 23. Донецьк : ДонНУ, 2011. С. 39 – 44.

11. Крашенінікова Т. Лексика на позначення родинних зв'язків у літературних казках XIX століття. *Наукові записки*. Серія: Філологія (мовознавство). Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. Вип. 16. С. 143 – 146.

12. Кривенька Н. Складно-суфіксальна деривація іменників з опорною вербальною основою та суфіксом -ець у новій українській мові: *Зб. матер. Всеукр. наук. конференції, присвяченій 170-річчю з дня народження Павла Гнатовича Житецького*. Черкаси, 2007. С. 161 – 165.

13. Кривицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 213 с.

14. Литвинчук Л. В. Ідентифікація особи на Житомирщині поч. XVII ст. (на матеріалі «Актової книги Житомирського Городського уряду 1509 р. *Актуальні питання антропонімії*. Київ, 2005. С. 138 – 146.

15. Осташ Н. Л. До питання про лексико-семантичні групи осіб у пам'ятках української мови XIV– пол. XVII ст. *Лексика української мови в її зв'язках з її сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами* : тези доповіді. Ужгород, 1982. С. 17 – 18.

16. Розова К. Особливості творення нових відіменних іменників-назв особи в сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. Вип. 21. Донецьк : ДонНУ, 2004. С. 252 – 259.

17. Семенюк С. П. Творення іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові (суфікс -их-а). *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. Вип. 3. С. 139 – 145.

18. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль : Астон, 2002. 351 с.

19. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2-х тт. Київ : Наукова думка, 1977.

20. Українські грамоти XV ст. Підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. М. Русанівського. Київ : Наукова думка, 1965. 163 с.

Вікторія Іванова

м. Хмельницький

ПІСНЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОДИЧНИЙ ПРИЙОМ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто значення пісні на підвищення ефективності навчання польської мови. Досліджено її методичний потенціал. Підкреслено значення іномовної пісні як ефективного методичного прийому. Наведено приклади пісень, які можна використовувати на заняттях польської мови.

Ключові слова: польська мова, прийом, пісня, ефективність.

The article considers the importance of a song to increase the effectiveness of learning the Polish language. Its methodological potential has been studied. The importance of a foreign song as an effective methodological technique is emphasized. Examples of songs that can be used in Polish language classes are given.

Key words: Polish language, reception, song, efficiency.

Зважаючи на умови гуманізації освіти, коли особистість учня / студента перебуває в центрі навчальної та виховної діяльності, пошук ефективних способів та прийомів навчання, зокрема під час вивчення іноземної мови, привертає увагу багатьох учених та методистів. Один із таких ефективних прийомів навчання – використання пісенних матеріалів на заняттях польської мови.

Пісня у процесі навчання польської мови має значну кількість переваг: засвоєння та розширення лексичного запасу, активізація вже знайомої лексики, удосконалення навичок вимови, активізація мовленнєвої діяльності та граматичних конструкцій, створення позитивної психологічної атмосфери в колективі, підвищення емоційного стану, мотивування учнів та студентів до вивчення польської мови. Саме тому обрана тема є досить *актуальною*.

Різні аспекти використання пісенної творчості у викладанні іноземної мови серед різних вікових категорій розглянуто в дослідженнях Н. Белоножко, О. Некрасової, І. Селезенко та інших. І. Андреева, Н. Ачкасова, Т. Гнілова, Ю. Маковецьва, І. Невежина досліджують різні музичні жанри і знаходять різноманітні шляхи їхнього застосування. Серед польських науковців варто згадати Г. Коморовську, А. Мадею, Б. Морцінек, Й. Тамбор.

Мета статті – на прикладі використання польськомовної пісні дослідити її методичний потенціал.

Пісня є унікальним жанром, який поєднує в собі поезію та музику, з одного боку, а з іншого – це живе віддзеркалення різних сфер суспільства. Вона виступає автентичним джерелом пізнання іноземної мови та культури, незвичайним видом комунікації та мистецтва, за допомогою якого висвітлюються проблеми не лише емоційного плану, але і соціальних явищ у суспільстві, світі [2, с. 422]. Лінгводидакти визначають психологічні та методичні переваги застосування пісні на різних етапах навчання іноземній мові.

Насамперед розглянемо навчальну функцію роботи з піснею. Використання пісень на заняттях польської мови сприяють тому, що учні та студенти мають можливість познайомитися з мовою, послухати інтонацію, темп носіїв мови, попрацювати над вимовою звуків. На початковому етапі вивчення польської мови пісня є

важливою під час опанування навичок читання. Ритмічна музика сприяє швидкому засвоєнню автентичних текстів, а водночас і правильної інтонації, яка надалі сприймається як природна у процесі відтворення польського мовлення. Із цією метою варто використовувати, наприклад, повторення слів, речень. Окрім цього, можна пропонувати різні ігри, наприклад, «глухий телефон» чи «пакування валізки». Сценки з пісень необхідно відігравати перед аудиторією, що теж дає змогу подолати психологічний бар'єр та страх говорити польською мовою. У процесі використання фонетичних вправ варто пам'ятати про уподібнення, які необхідно пояснювати. Деякі польські звуки, наприклад *ś, ć, dź*, слухачам часто складно розрізнити, тому необхідно обирати пісні, де є значна кількість цих звуків. Для прикладу, можна використати пісні «*Ściało*» М. Пешек чи «*Cicho, śpię i ciemno*» Н. Кукульської.

Без сумніву, пісні розвивають аудіальні навички навіть тоді, коли вчитель / викладач використовує пісню з іншою дидактичною метою. Людський мозок працює безупинно, тому засвоєння мови, її мелодії, граматичних структур, лексики відбувається несвідомо для слухача [5, с. 338].

Лексико-граматичне наповнення пісень сприяє збагаченню словникового запасу. Під час вивчення окремих лексичних тем, пісні є ілюстративним матеріалом, тому можна дібрати значну кількість пісень для формування продуктивних лексичних навичок. Наприклад, пісня «*Ani słowa*» Н. Кукульської містить значну кількість фразеологічних зв'язків, які варто використати в лексико-граматичних вправах. У пісні «*Oddam*» Т-реперів є лексика на позначення частин тіла. Додавання до пісні вправ, спрямованих на засвоєння лексики (каламбури, добір назв до ілюстрації, тематичні таблиці тощо) дає змогу не лише запам'ятати нові слова, але й мотивувати до вивчення польської мови.

Пісні сприяють також розвитку граматичних навичок. Із цією метою, наприклад, можна використати пісні Е. Гурняк «*Jestem kobietą*» (орудний відмінок), «*Teraz tu*» (прикметник / дієприкметник) та ін. Відповідні граматичні вправи до пісень впливають на засвоєння учнями / студентами певних мовознавчих проблем.

Окрім навчальної функції, пісні реалізують розвивальну функцію, оскільки сприяють естетичному вихованню, розкривають творчі здібності та розвивають музичний слух, долучають до музичної культури Польщі.

Таким чином, під час занять із польської мови пісню можна використовувати по-різному. Наприклад, можемо вивчати лексику, обговорювати граматичні проблеми, розвивати мовленнєві та аудіальні навички. Звісно, що пісня не може бути основним дидактичним прийомом на занятті, проте як спосіб урізноманітнити заняття досить ефективний. Перспективним у розрізі подальших досліджень є розробка вправ, контрольних завдань, що готують до розуміння, читання, аудіювання пісень.

Список використаної літератури

1.Осипова Е. С. Песня как методическое средство в обучении английскому языку. *Молодой ученый*. 2015. № 10.1 (90.1). С. 28 – 30.

2.Смірнова Л. Використання пісенної творчості в навчанні іноземної мови на немовних факультетах. *Наукові записки*. Серія: філологічні науки. Випуск 96 (2). С. 421 – 425.

3.Gamcarek P. Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Warszawa, 2006.

4.Komorowska H. Metodyka nauczania języków obcych. Warszawa, 2005.

5.Łaszkiwicz M. Piosenka jest dobra na wszystko? Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Red. G. Zarzycka, G. Rudziński. *Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2010. T. 17. S. 335 – 341.

**Катерина Івахова
м. Хмельницький**

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ В ЗБЕРЕЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛАХ ФОЛЬКЛОРУ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ)

У статті розглядається значення української пісні в збереженні і розвитку української мови як чинників українського націє- і державотворення; висвітлюються аспекти співтворчості подільських митців у створенні української пісні; характеризуються художньо-естетичні та національно-тематичні риси вокально-хорового репертуару, створеного композиторами Хмельниччини в умовах

незалежної України; демонструються пісні хмельницьких поетів і композиторів про українську мову.

Ключові слова: Хмельниччина, українська мова, українська пісня, поезія, поети, композитори національна свідомість, національно-культурне відродження, вокально-хорова творчість.

The significance of Ukrainian song in the preservation and development of the Ukrainian language as factors of the Ukrainian nation / state formation is considered. Aspects of co-creation of Podolsk artists in the creation of Ukrainian song are covered. The artistic-aesthetic and national-thematic features of the vocal-choral repertoire created by the composers of Khmelnytsky region in the conditions of independent Ukraine are characterized. Songs of Khmelnytsky poets and composers about the Ukrainian language are demonstrated.

Key words: Khmelnytsky region, Ukrainian language, Ukrainian song, poetry, poets, composers, national consciousness, national-cultural revival, vocal-choral creativity.

Мовний чинник відіграє провідну роль у формуванні української пісні, яка в свою чергу стає оберегом мови. Адже українська мова понад три з половиною століття перебувала під заборонаю, утисками, піддавалася репресіям або не мала повноправного державного статусу, то пісня в багатьох випадках існувала для українського етносу як єдине джерело збереження рідної мови – основи національної культури та історичної пам'яті. Пісня як співана поезія (за О. Покальчуком) є не тільки органічним показником рівня національної ідентичності народу, але й складає своєрідний художній літопис, «геніальну поетичну біографію» (за О. Довженком) його історичного минулого, стає виразником інтелектуального осягнення дійсності. Пісенні джерела були і залишаються формою передачі соціального досвіду, інформації про державні, національні події. Поетична основа вокально-хорових творів передає волелюбну психологію народу, народну педагогіку, виражає ідеали національно-етнічного самоусвідомлення, виховання моральності та патріотичних почуттів. Загалом нараховано близько 200 тис. українських народних пісень. Тільки у фондах ЮНЕСКО зафіксовано понад 15,5 тис. самостійно створених народом українських пісень. Жоден народ у світі не має такої кількості пісень, як український [19]. Скажімо, учитель с. Зятковець Гайсинського району

Вінницької області Гнат Танцюра (1901 – 1962) зібрав понад 2,5 тис. українських пісень (із мелодіями), а також записав від співачки Явдохи Зуїхи (Сивак) (1855 – 1935) 5 тис. народних пісень (веснянок, колядок і щедрівок, весільних пісень, пісень про кохання та родинне життя, історичних, гумористичних і сатиричних та інших популярних українських народних пісень) [17]. Еволюція української пісні розвинулась від народного до загальноавангардного стилю, романтичного та глибокого філософського осмислення світу як на традиційних, так і на нових принципах оновлення національного образно-тематичного і жанрово-стилістичного художньо-естетичного мислення. Поширення набули різні типи сучасної пісні та нові прийоми розкриття художніх образів, що має важливе теоретичне і практичне значення.

У мистецтвознавстві, культурології, філософії, педагогіці, соціології та психології з проблеми формування музично-пісенного мистецтва накопичено чимало теоретичного матеріалу. Водночас мовний контекст авторської української пісні не тільки досить рідко стає об'єктом дослідження в українській гуманітарній науці, але й не чіпає її регіональних особливостей.

Окремі аспекти цієї теми на Хмельниччині досліджували В. Кропивницький, М. Печенюк, Р. Римар, П. Слободянюк, Г. Яковчук, М. Ярова та інші.

Таким чином, брак аналізу художньо-творчих та сюжетно-тематичних особливостей взаємопоєднання мови і музики в авторській українській пісні, а також наукових праць, досліджень, у яких мовно-поетичний складник розглядався би як невід'ємна частка цілісного художнього образу сучасної вокально-хорової музики, зумовив актуальність поданої теми.

Мета статті полягає в розкритті словесно-музичної сутності української пісні в контексті ідейно-тематичного і соціально-психологічного змісту поезії на прикладі вокально-хорової музики поетів і композиторів Хмельниччини.

Пісням літературного походження властивий авторський стиль – і поетичний, і музичний, що реалізується через високу музично-поетичну вартісність. Але основою авторської пісні завжди була висока поезія. Науковці вважають, що творче мислення поета (образне, абстрактно-логічне, понятійне) є

особливим інтелектуально-психологічним процесом перетворення об'єктивності в її суб'єктивний соціально-психологічний погляд [5, с. 177]. У творчій інтенції поетів-піснярів проявляється філософське осмислення людини і світу, загальні закономірності розвитку суспільства і природи, онтологічні та екзистенційні проблеми. Елементи соціальної сюжетності чи подієвості переносилися безпосередньо на людину, її думки та почуття. Відповідно музична фонема пісні спирається на смисловий зміст поетичного матеріалу, робить його головним чинником: по-перше, згустком її ідейного змісту, який визначає жанрово-стильові та образно-тематичні основи твору; по-друге, виявом духовно-інтелектуального пошуку в контексті національної чи іноетнічної художньо-естетичної традиції [14, с. 120].

Органічний зв'язок між мисленням, мовою та музикою відбувається на основі мелодійної пісенної основи музичної фонему. Творення вокально-хорового артефакту – це індивідуально-психологічний процес, у якому композитор на основі поетичного тексту залучає широкий спектр своїх знань і досвіду застосування різноманітних технік. У тісному взаємозв'язку поетичного та музичного текстів закладена глибока емоційність, високохудожній правдивий зміст, багатство людських доль, думок, почуттів, переживань. Але, безперечно, що на зміст, характер, жанр пісні впливають особливості її літературної основи: поетичних форм, змісту (як-то: ніжно-пестливі, журливосумні, урочисто-величальні слова) і будови вірша, ритму, рими тощо. Музика ж є основою емоційно-психологічного перетворення літературного сюжету в музично-пісенний образ. Музична фонема вокально-хорових творів поєднує широкий спектр інтонаційно-мелодичних, ладогармонічних, метроритмічних особливостей. При цьому інтонаційно-мелодична особливість як синтаксична організація пісенного полотна, як правило, базується на традиції загальноприйнятої типової фразеології – фраза, речення, період, а також способах варіантного втілення – повторення, секвенція, симетрія, прогресія.

Сьогодні на Хмельниччині плідно працюють більше півсотні талановитих композиторів, серед яких: народні артисти М. Балема і В. Смотровель, заслужені діячі мистецтв О. Дудар та І. Цмур, заслужені артисти Вадим і Євген Гжегожевські, заслужені

працівники культури України М. Мельник, Ц. Зюлковський, І. Гринькевич, М. Смагитель, В. Общанський, а також інші талановиті творці музики. До їхньої пісенної творчості долучалися відомі на Поділлі і в Україні поети Хмельниччини: Р. Балема, Р. Бровчук, М. Войнаренко, М. Воньо, П. Гірник, Б. Гришук, К. Грубляк, Г. Ісаєнко, П. Карась, О. Козак, М. Костів, В. Кравчук, Н. Латюк, О. Лихогляд, В. Мазур, В. Матвієнко, М. Мрук, В. Міхалевський, Й. Осецький, І. Покотило, В. Семеновський, В. Сойко, П. Староста, М. Федунець, Ю. Хаят, Н. Чухась та багато ін.

Пісня безсмертна як розкута воля стверджується в пісні В. П'яковського на сл. А. Макаренка «Залишитесь пісня»:

*Вже доведено в часі і просторі свято,
Що багатство і трони геть щезнуть за мить.
А лишається пісня, що дорожча від злата,
Почуття наші вічно залишаться жити* [13, с. 100].

Скажімо, композитор О. Бец у пісні «Рідна наша мова» та поет-пісняр Ю. Рибчинський захоплювалися невичерпним багатством рідної української мови:

*Мова, наша мова –
Як вогонь у серці* [10, с. 27].

Глибока філософія, яка міститься в негасимій силі поетичного слова, розкривається в хоровій пісні Ц. Зюлковського на сл. П. Караса «Слався, мово свята України»:

*Від небес до земної калини,
У світах, у піснях солов'я,
Слався, мово свята, слався, мово свята,
Слався, мово свята України
Споконвіку й довіку моя!* [7, с. 8].

Мова оберігає людину в єдиній національній спільноті свого народу, і про це стверджується в пісні В. Кропивницького на сл. М. Федунця «Не цурайся пісні»:

*Не цурайся пісні, чутої од мами.
Не згуби – то мова прадідів твоїх.
Бо зректись пісні, що цвіла віками,
– Мов забудь народ свій, даль його доріг* [15, с. 73].

В пісні І. Пустового на вірші Г. Химочки «Моя рідна мова» виявляється гордість і шана до рідної української мови:

Моя рідна мова – пісня колискова,

Мамина молитва, – вік тобі цвісти.

Моя рідна мова – від душі розмова,

Кращої за тебе нам і не знайти [8].

Чарівній красі українського співу присвячена пісня М. Мельника на сл. К. Грубляк «Калиновий спів». Закоханність авторів в рідну пісню виражається високими почуттями любові до рідного подільського краю:

Роки летять, немов осіннє листя,

Та вітер струни їх не обірве,

Не затихає на Поділлі пісня,

Чарівний спів за душу нас бере [12, с. 252].

Порівняння пісні з глибокими цілющими джерелами знаходимо в пісні В. П'яковського на сл. В. Будзінської «Пісні як криниці»:

Пісні як криниці –

Глибокі й цілющі.

Пісні як криниці –

З джерел невмирущих [13, с. 112].

Чимало композиторів Хмельниччини теж володіли неабияким поетичним даром, писали музику на власні вірші як, скажімо: М. Балема, П. Бондарчук, Л. Очеретенко, Л. Шавловська, В. Корба, Б. Ліпман, А. Попович, Ж. Мадич, М. Матусець, М. Люшня, О. Крикун, Вадим і Євген Гжегожевські, П. Ситник, В. П'яковський. Наприклад, народний артист України В. Смотровий є автором низки пісень, зокрема: «Білий цвіт», «Засніжений вальс», «Купальський вечір», «Освідчення», «Присвята Матері» «Ходить осінь» на власні слова, «Калина» на сл. П. Гірника, «Ми не блудні сини» на сл. Й. Осецького, «Прости, Україно» на сл. М. Балеми, «Волошка», «Срібні пісні» на сл. М. Воньо [4].

Завідувач музичною частиною Хмельницького академічного театру ляльок, композитор Іван Пустовий є автором понад 700 пісень (із них 300 написані на власні тексти), Зокрема, він написав 47 пісень на вірші П. Карася, 42 – на поезію М. Воньо, 25 – на слова М. Флінта, 20 – на слова В. Крищенка, по 16 пісень – на слова Й. Осецького і О. Лихогляд, 14 – на вірші Г. Чубач, 11 – на слова М. Войнаренка. Талановитий композитор створив музику до 54 вистав лялькових театрів України [8]. Лідія Яцкова – автор багатьох пісень на вірші Б. Олійника, Н. Стефурак, Г. Чубач, В.

Вихруща, І. Іова, М. Івасюка, М. Ткача, П. Гірника, Б. Бунчука, Я. Славутича, Н. Пукас, О. Шинкаренко, В. Семеновського, О. Мартинюк, М. Магери, В. Мацька, О. Радущинської, В. Міхалевського, П. Карася, М. Мачківського, Л. Савчук, М. Хоменко, М. Лисайчук, Г. Корицької, Н. Шмурикової та інших поетів. Написала музику низки пісень на власні вірші [15, с. 202–203].

Однією з визначальних ознак образного музичного мислення композитора-пісняра завжди була й залишається оригінальна (індивідуальна) емоційно-психологічна асоціативність ідейно-тематичного поетичного образу (риса образу, подія, відтінок, якість) вокального твору. Тому пісня набувала рис елегантності, медитативності. Так, композитор М. Балема створив понад 700 музичних різножанрових творів: дві опери, 13 вокально-симфонічних творів, 11 вокально-хореографічних композицій, сюїт, 26 творів для академічного хору і 31 дитячу пісню, близько 200 обробок народних пісень тощо. Високий художньо-естетичний рівень змістовності його вокально-хорової музики забезпечувався зверненням до кращих зразків української класичної та сучасної поезії – Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Сосюри, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, П. Гірника, М. Луківа, Б. Грищука, П. Карася, Р. Балеми, М. Воньо, М. Дорожка, М. Войнаренка, В. Міхалевського та до власної поезії. Почуттям любові до рідної Вітчизни проникнута його кантата для сопрано, тенора, хору і оркестру на вірші Р. Балеми «Молюсь за тебе, Україно», хорова сюїта на власну поезію «Вінок Поділля» та ніжна пісня для хору й оркестру на вірші П. Карася «Україно, матінко моя»:

На світанні чистім пісня солов'їна

У світи широкі крилами зрина.

Закипає цвітом у гаю калина

Та це ж Україна, мов сама весна.

Люблю тебе я у ланах колось,

В гаях зелених, трепетанні рос...

Із кручами Дніпра, і треллю солов'я,

Вкраїно, матінко моя [9, с. 72–75].

Вболіванням за людину, за народ, за Україну стала пісня-молитва Ц. Зюлковського на вірші А. Матвійчука «Помолюсь до тебе піснею»:

Помолюсь до тебе піснею, зглянься і не одвернись,

*Щоб над матір'ю Вітчизною темні хмари розійшлись,
Щоб не зражені їдами і не куплені ніким,
Не лишилися ми забутими перед поглядом Твоїм [7, с. 60].*

Рефреном до музики подільських композиторів про Україну, можна поставити пісню «Повік з Україною» композитора Р. Суров'яка на сл. В. Герасимова:

*Озори мене цвіт-каліною,
У степи свої поведи.
Як Дніпро повік з Україною,
Так і з нею я назавжди! [16, с. 5]*

У творчому доробку І. Гринькевича більше сотні пісень високого громадянського пафосу, створених на вірші хмельницьких й українських поетів та на власні тексти. Це, зокрема, пісні «Україно, любий край» (сл. М. Сингаївського), «Уклін вам, люди» (сл. П. Власюка), «Моя ти, рідна Україно» (сл. Ф. Чешньовського), «Козацька доля», «Не забудем тебе, Устиме» (сл. А. Ненцінського) «Україно, моя золота» (сл. О. Галанзовської) та інші [6].

У поетичній основі пісень «Рідний край один» Ц. Зюлковського (сл. М. Гуменицького), «Моє Поділля чарівне» О. Беца (сл. Ю. Хаята), «Поділля рідне, Хмельницький-місто» на муз. і сл. В. Волівача, «Богом дана сторона» В. П'яковського, лірична пісня «Вальс Хельниччини» П. Бондарчука (сл. В. Тернового) проявляється безмежна закоханість у рідне Поділля, його працьовитих людей.

Самобутній музичний доробок М. Мельника налічує понад 300 вокально-хорових творів і обробок українських народних пісень (патріотичних, ліричних, літургічних) переважно для народного та академічного хору. Особливо плідною була його творча співпраця з поетами К. Грубляк, В. Столяренком, Ю. Хаятом, Н. Латюк, Л. Дрезналь, І. Покотилом, Г. Чубач, П. Карасем, К. Гнатенко, М. Гусяковим, В. Палієм, М. Федунцем, Б. Уродою, Р. Гревцовою, О. Дорош, М. Бутою, Г. Саблук, О. Беніцьким, А. Смальком, А. Ониськовим, С. Богун, О. Сахном, В. Ліфантьєвим.

У пісні «Земле подільська» М. Мельника на вірші П. Фараонова звучать заповітні мотиви-звертання до рідного подільського краю, в якому «доля мояі моє все життя»:

*Земле подільська, рідний мій краю,
До тебе крізь хмари лелеки летять,
І радість розмаю без тебе не знаю,
Тут доля моя і моє все життя [11, с. 7]*

Більше сотні вокально-хорових творів (сюжетні величально-урочисті пісні, гімни, кантати, оди, похвали, молитви) композитори, зокрема М. Мельник, Б. Ліпман, О. Бец, Л. Очеретенко, З. Яропуд, В. Корба, С. Чабан, І. Красів'янов та інші на вірші поетів – В. Ніколішена, Ж. Мадич, Н. Ліщинської, К. Грубляк, Н. Латюк, І. Покотила, В. Лашка та інших присвятили неповторній «Квітці на камені» – стародавньому Кам'янець-Подільському [17].

Одним із пріоритетів вокально-хорової пісні подільських композиторів була національно-патріотична образність поезії Т. Г. Шевченка. Зокрема, більше 20 солоспівів та хорів, вокально-хореографічну сюїту «Шевченкіана» (на 8 поезій Кобзаря) написав М. Балема. Та найбільшим шедевром М. Балема та Б. Балема стала опера «Пророк» (лібрето М. Балема) за творами Т. Шевченка [21, с. 223]. Цикл пісень про Т. Шевченка на вірші поетів Хмельниччини: В. Семеновського, Н. Шмурикової, В. Михалевського, О. Ванжули, М. Мачківського, В. Олійника, І. Римарука, Г. Ісаєнко, П. Гірника, М. Магери, І. Юва написала Лідія Яцкова. Свій внесок у подільську вокально-хорову Шевченкіану зробили композитори: В. Атаман, О. Бец, А. Гаєвський, Вадим і Євген Гжегожевські, С. Чабан та ін. [18].

Загалом соціально-психологічний концепт Шевченкіани подільських композиторів можна виразити словами Великого Кобзаря:

*Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окрадену збудять...
Ох, не однаково мені.*

Хмельницькі поети і композитори створили історичні артефакти, у яких із гордістю та любов'ю оспівана героїчна козацька слава, боротьба з турецько-татарськими загарбниками, із польсько-шляхетськими загарбниками, селянські повстання, трагічні сторінки в історії. Із гордістю за здобуття Україною

державної незалежності композитор М. Балема написав «народну оперу» про Кармалюка – «Вічний етап» (лібрето П. Гірника). М. Балема створив цикл музичних історико-патріотичних пісень і дум для хору, солістів і оркестру, наприклад: «Дума про Хмеля», «Гей, не дивуйте», «Максим козак Залізник», «На лезі шаблі наша воля», «Проводи козаків», «Січ», «Як їхали козаки з Пиляви» (вірші М. Войнаренка), «Україно, матінко моя», «Будьмо гонорові» на вірші П. Карася, «За Київську Русь» на сл. Б. Грищука, «Ми – твої, Україно, козаки», «Рушник єднання» й «Марш прикордонників» на вірші Р. Балеми, «Вставай, Україно» на сл. Д. Павличка, «Слава синам України» на вірші М. Дорожка та ін. Гімном всеукраїнської козацької слави стала пісня М. Балеми на вірші М. Воньо і П. Карася «Козацькому роду нема переводу» [1; 2]. М. Балема створив рідкісну, позначену рецитацією композицію для хору й оркестру на текст «Божественної літургії Іоана Золотоустого», а також написав музику на слова молитви «Отче наш».

Композитор В. Атаман у співпраці з українським поетом П. Карасем написав низку історичних пісень, зокрема: «Місто над Бугом», «Дума про Поділля», «Дума про Богдана Хмельницького», «Дума про Кармалюка», «Козацька пісня», «Село мое» та ін.).

Воєнно-патріотичні пісні створив Ц. Зюлковський: «Сини України», «Повертайсь козаче», «Безсмертя подвигу», «Солдати Вітчизняної», «Імена, імена» на сл. В. Сойка, «Обеліск» на сл. А. Поворознюк, «Музика Землі» і «Сповідь» на сл. Г. Ісаєнко. Поетичний зміст твору про Голодомор 1932 – 1933 років відображає сумна музика акапельного хоралу для змішаного хору Ц. Зюлковського на вірші Б. Олександрівна «Остання хлібина» :

Це остання хлібина, остання.

Очі горем налиті вщент.

Батько й діти не їли зрання...

Це остання хлібина, остання,

Після неї голодна смерть

Однією з перших появилася хорова пісня Ц. Зюлковського на вірші Б. Олійника «Дзвони Чорнобиля»:

В Чорнобилі кульбаби не цвітуть,

У Прип'яті кульбаби посивіли,

Проміння тут прострілює навиліт

Й невидимо гортанні труту п'ють.

У «Поминальній думі» Вадима і Євгена Гжегожевських на сл. А. Ненцінського відображено «червоний морок» сталінських політичних репресій:

Убієних синів поминай, наша мамо-Вкраїно.

Хай мільйони їх душ осява непогасна свіча.

А вождям і катам, що вбивали тебе і труїли,

Ти ніколи в житті не прощай,

Не прощай!

Не прощай! [3].

Через горнило радянсько-афганської війни(1979 – 1989) пройшло більше 160 тис. українців. З них понад 2,3 тис. загинули. Високим соціально-психологічним змістом наповнена пісня-реквієм «Ти бережи синів моїх (Ти пам'ятай, Афганістане!)», яку написали поет М. Воньо і композитор М. Балема:

Бабуся ждала на онука, А він в неділю вранці-рано

Молилась Богу день при дні, У рідний край, у рідний дім

Щоб не вернувся він безруким, Вернувся із Афганістану

Щоб не пропав на тій війні. В одежі цинковій, страшній.

Чекали сина батько й мати, Прощалось все село з солдатом,

Свою надію і любов. Усі батьки і матері.

Яке це буде вдома свято, Повік його весна двадцята

Як він вернеться жив-здоров! Над ним завмерла угорі [15, с. 284].

Отже, українське вокально-хорове мистецтво як оберіг української мови вийшло на новий рівень світосприйняття й лірико-романтичної образності відображенням суспільних подій, вираженням соціальних настроїв, задоволенням естетичних потреб тощо. При цьому національні базові світоглядні смисли поетичної основи пісні представленні в інтонаційному розмаїтті музичної мови, носять колосальне гуманістичне наповнення та спрямовані на волю, мораль, інтереси й ідеали українського соціуму. Наступні дослідження «співаної поезії» сприятимуть глибшому осмисленню сучасних модерних особливостей та усвідомленню внеску українських митців у вітчизняну музичну культуру.

Список використаної літератури

1. Балема М. Козацькому роду нема переводу: збірник пісень. Городок, 1991. 268 с.
2. Балема М. На лезі шаблі наша воля: сучасні козацькі пісні на вірші українських поетів. Хмельницький, 2002. 100 с.
3. Брати Гжегожевські: тексти пісень. URL : <http://songspro.ru>2/Brati-Gjegojevski> (дата звернення: 22.02.2021).
4. Володимир Смотритель – пісні, біографія. URL : <http://www.pisni.org.ua/persons/1654.html>(дата звернення: 19.02.2021).
- 5.В'язовський Г.Творче мислення письменника: дослідження. Київ : Дніпро, 1982. 335 с.
6. Гринькевич І.Співай, мій рідний край. Хмельницький : ФОП Сова Р. М., 2013. 145 с.
7. Зюлковський Ц. Мелодії душі : збірник вокально-хорових творів. Хмельницький : ФОП Цюпак 2013. 75 с.
8. Іван Пустовий – композитор, аранжувальник, поет. URL : <http://www.pisni.org.ua/persons/2341.html> (дата звернення: 23.02.2021).
9. Івахова К.Композиторська творчість народного артиста України Миколи Балеми. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). С. 72 – 75.
10. Кропивницький В.Музично-пісенна творчість митців Поділля. Хмельницький : Поділля 1999. 285 с.
11. Мельник М. Щаслива зірка. Кам.-Подільський, 2000. 184 с.
12. ПеченюкМ. Музиканти Кам'яноччини : Біографічно-репертуарний довідник. Хмельницький : Поділля, 2003. 480 с.
13. П'яковський В. Пісні як криниця. Острог, 2012. 122 с.
14. Руссова С. Н.Автор и лирический текст. Київ : КНЛУ, 2001. 340 с.
15. Слободянюк П., Івахова К. Вокально-хорова творчість композиторів Хмельниччини (соціально-психологічний аспект). Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2019. 366 с.
16. Суров'як Р. Струни серця. Твори для хорових колективів, вокальних ансамблів. Хмельницький : Поділля, 1993. 64 с.
17. Танцюра Гнат Трохимович. URL : <https://www.myvin.com.ua/ua/town/people/prominent/2460.html> (дата звернення: 22.02.2021).
18. Тукало Д. Вокально-хорова Шевченкіана композиторів Хмельниччини. Хмельницький, 2006. 56 с.
19. Українська мова і пісня. URL : <https://sribnovit.com/product/nasha-pisnia-zshytok-2/> (дата звернення: 22.02.2021).

Уляна Карапозюк
м. Хмельницький

МЕМОРІАЛЬНІ НАЗВИ ВУЛИЦЬ МІСТА ВОЛОЧИСЬК

У статті схарактеризовано меморіальні назви вулиць міста Волочиськ, проаналізовано причини їх появи, означено функції годонімів та окреслено перспективи дослідження.

Ключові слова: *топоніміка, урбанонім, годонім, власна назва, меморіальна назва.*

The article characterizes the memorial names of the streets of Volochysk, analyzes the reasons for their appearance, identifies the functions of homonyms and outlines the prospects for the study.

Key words: *toponim, urbanonim, godonim, proper name, memorial name.*

Топонімічні дослідження в Україні постійно привертають увагу науковців, про що свідчить низка напрацювань таких учених, як Д. Г. Бучко, С. О. Вербич, М. М. Габорак, О. П. Карпенко, Ю. О. Карпенко, З. О. Купчинська, Я. П. Редьква, М. М. Торчинський, І. Б. Царалунга, В. П. Шульгач та ін. Одним із актуальних стало вивчення походження назв місцевих об'єктів, які часто виходять з ужитку. Серед мікротопонімічних студій чільне місце посідають дослідження власних назв вулиць і площ, тобто годонімів і агоронімів.

Мета статті – схарактеризувати меморіальні назви вулиць міста Волочиськ Хмельницької області. Основну інформацію щодо найменувань отримали у міській бібліотеці та красзнавчому музеї.

Назви вулиць, площ, провулків – це елементи адресного функціонування, які дуже рідко обмежуються лише роллю нейтральних. Лаконічні за формою, вони можуть наповнитись будь-яким змістом, який, завдяки необхідності частого вживання, міцно закріплюється у пам'яті мешканців [4, с. 5].

Годоніми – це неписемний архів історії кожного населеного пункту, назви вулиць виконують ідентифікувальну та інформативну функції, зокрема допомагають розрізняти однотипні об'єкти в просторі та забезпечують орієнтацію людини. Назви проживають свою, так би мовити, власну біографію. І навіть коли

назви згодом можуть змінитися, але стара, первинна назва не щезає, бо нерозривно пов'язана з ментальністю, чи суспільною психологією місцевого населення. Важливість конкретних назв полягає у тому, щоб вони «якісно» виконували свої функції – мова йде про довжину назв, легкість вимови та написання, відсутність повторюваних назв у межах одного міста тощо [2].

Велика (якщо не більша) кількість вулиць та інших об'єктів просторової структури міст називається на честь певних осіб чи подій. Закон України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» містить виключний перелік підстав та причин, за якими можна визначити, на честь кого і чого можна називати вулиці, проспекти тощо.

У формулюваннях Закону використовуються такі концепти як «увічнення пам'яті», «формування історичної свідомості». Відповідно, в такому випадку назви об'єктів міського простору виступають вже не лише означниками, функція яких полягає у спрощенні орієнтації людини у просторі. Ні, тепер вони набувають нового значення та функції – закріплення певних ідей, фактів, у ширшому контексті – інтересів соціальних груп, інституцій та суспільства в цілому [2].

Отже, стало традицією вулиці та різні об'єкти іменувати на честь діячів певної епохи. Не став винятком і Волочиськ. У період радянської епохи це були вулиці, названі прізвищами комуністичних діячів. Так, у місті були вулиці Леніна, Кірова, Куйбишева, Дзержинського, Войкова, Котовського, Петровського, Жукова, Горького та ін. Внаслідок першого етапу декомунізації (1991 р.) більшість вулиць міста було перейменовано, лише до 2015 року залишилося 4 «радянські» вулиці, яким рішенням 50-ї сесії Волочиської міськради нарешті було змінено назву: вулиця Петровського на вулицю Петропавлівська; вулиця Котовського на вулицю Котляревського; вулиця Островського на вулицю Князя Острозького; вулиця Жукова на вулицю Журавлина.

Ми зосередимо увагу на меморіальних годонімах, які або залишилися з колишніх часів, або з'явилися внаслідок перейменувань.

Більшість вулиць міста Волочиськ, а особливо ті, що з'явилися у ХІХ – першій половині ХХ століття, своїми назвами зобов'язані певним історичним подіям, видатним діячам, які залишили помітний слід у житті та історії нашого краю й нашої країни; у назвах вулиць міститься інформація і про пам'ятки архітектури, що колись існували на території міста. Вулиці розповідають нам чимало цікавого з минулого нашого міста, наприклад «Ким була людина, на честь якої назвали вулицю? Чим уславилась ця особа?».

Особливу увагу хочемо зосередити на назвах вулиць, у яких увічнено імена людей, причетних до нашого міста.

Вулиця Богуслаєва названа в честь В'ячеслава Олександровича Богуслаєва, Героя України, голови ради директорів підприємства «Мотор Січ», депутата Верховної Ради України 5-го і 6-го скликань, доктора технічних наук, професора, академіка Академії інженерних наук України, кавалера орденів Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани», «За заслуги» трьох ступенів, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, двічі лауреата загальнонаціональної програми «Людина року», лауреата Міжнародної премії імені В. Винниченка, почесного громадянина м. Волочиськ та Волочиського району.

«Волочиськ – це такий пам'ятний відрізок мого життя, який зігриває душу і викликає добрі спогади...» – В. Богуслаєв.

В. О. Богуслаєва 1973 року було призначено на посаду директора Волочиського моторобудівного заводу. З його приходом на виробництві знайшли прописку нові машини, апарати, які визначили подальший шлях підприємства. Власне, вони і зробили завод відомим не тільки у нашій державі, але й за кордоном. Саме машинобудівний завод став найбільшим роботодавцем у районі, що сприяло розвитку міста.

Вулиця Починка названа на честь людини-легенди, яка створила Волочиськ, людини, яка відіграла виняткову роль в історії нашого міста – Макара Івановича Починка, керівника Волочиського району (1961 – 1962; 1965 – 1972), якого позаочі назвали «Макар-будівник». Народився М. І. Починок на Чемеровеччині, пройшов Другу світову війну, із 1961 року жив і працював у Волочиську, який завдяки керівникові 1970 р. отримав

статус міста і почав розбудовуватися, перетворившись в індустріальний центр регіону. В останні роки життя М. І. Починок працював головою виконавчого комітету Хмельницької обласної ради. Помер 4 серпня 1982 р. у Хмельницькому. Його ім'я носять також вулиці у Хмельницькому та Грицеві [1].

Вулиця Войцехівського названа на честь місцевого воїна-афганця – Владислава Войцехівського, випускника загальноосвітньої міської школи № 5, пам'ять про якого бережуть і до сьогодні. Про останній день його життя і смерть у краєзнавчому музеї написано так: «... Ця військова тривога була вдень. Десантники одержали коротке завдання: знищити банду, яка засіла недалеко в горах. Шість солдатів вертольотом вилетіли на виконання цього завдання. Але погода і фортуна цього разу не сприяли десантникам. Ситуація не віщувала успіху. Автомат Владислава працював безвідмовно. Але коли група повернулася, їх рятувальник уже був неживим: куля снайпера не дала йому ще два місяці дожити до двадцятиліття».

Окремо виділимо вулиці, названі на честь героїв Другої світової війни.

Вулиця Семибратова. Названа на честь Семибратова Гавриїла Тихоновича – полковника гвардії, Героя Радянського Союзу, начальника штабу бригади, яка визволяла місто. «Особливо запеклі бої бригада вела у Фридрихівці, де противник мав більшу перевагу в техніці і живій силі, застосовував велику кількість важких танків. 10 березня 1944 року в боях за Фридрихівку, сьогодні місто Волочиськ, начальник штабу бригади гвардії полковник Семибратов Гавриїл Тихонович загинув смертю хоробрих» [3].

Вулиця Чесака. Названа в честь воїна-визволителя міста Чесака Григорія Сергійовича, який народився на Вінниччині, був командиром танка «Т-34» 1-го батальйону 61 гвардійської танкової бригади 10-го гвардійського танкового корпусу (4-а танкова армія, Перший Український фронт). Гвардії лейтенант Герой Радянського Союзу був почесним громадянином Волочиська. За його заповітом, урна з прахом із Ленінграда (сьогодні Санкт-Петербург) була перевезена в Волочиськ, де він був похований з усіма належними почестями.

Вулиця Галі Гордієвич названа в честь медсестри Галини Віталіївни Гордієвич, уродженки м. Вінниця, яка загинула в березні 1944 року при звільненні Волочиська від німецьких загарбників Уральським добровольчим танковим корпусом.

Вулиця Уральських Танкістів. Місто було визволене радянською армією 17 березня 1944 р. в ході Проскурівсько-Чернівецької наступальної операції. Особливо відзначилися частини 10 Уральського добровольчого танкового корпусу, що входив до складу 4 танкової армії Першого Українського фронту. При визволенні Волочиська і с. Фридрихівка загинули 520 солдатів. У назві вулиці увіковічено подвиг цих героїв [3].

Поряд із вищезгаданими звертаємо увагу і на інші меморіальні найменування.

Вулиця Довженка. Теперішню назву вулиця отримала 1991 року на честь видатного українського кінорежисера Олександра Довженка. Сьогодні в Україні налічується 25 вулиць та 3 провулки імені Олександра Довженка.

Вулиця Пушкіна. Назва існувала здавна, дана в честь російського письменника Олександра Пушкіна. На сьогодні в Україні налічується 16 однойменних вулиць.

Отже, меморіальні назви, або назви-вшанування, становлять значний пласт в урбаноніміконі не тільки Волочиська, а й більшості населених пунктів, зокрема міського типу. Сьогодні зберігається тенденція до уславленні осіб, які зробили внесок в духовний та культурний розвиток людства, або борців за волю, становлення та незалежність України. Проте існує багато думок щодо того, аби іменувати вулиці та інші об'єкти локалізації нейтральними лексемами, на зразок *Липова, Вишнева, Рівна, Перша, Друга, Заводська* тощо з метою уникнення політичного підтексту, оскільки історичні події в різний період можуть трактуватися неоднозначно.

Перспективу досліджень вбачаємо в характеристиці решти назв вулиць Волочиська і визначенні їхньої мотивації.

Список використаної літератури

1. На честь кого названа вулиця Починка? Історія людини-легенди, яка створила Волочиськ. URL : https://www.youtube.com/watch?v=y0Dg_D9kUMA
2. Поднос Я. Назва має значення: чому і як в Україні перейменовують вулиці. URL : <https://mistosite.org.ua/ru/articles/nazva->

maye-znachennya-chomu-%D1%96-yak-v-ukrayin%D1%96-perejmenovuyut-vulycz%D1%96

3. Проскурівсько-чернівецька операція – видатна подія другої світової війни. *Збірник документів і матеріалів*. URL : <http://www.adm.km.ua/doc/newdoc.doc>

4. Шевченко Р. Інтерпретація дромоніміки міста Києва (кін. XIX – поч. XXI ст.). *Києвознавство: історичні та соціокультурні аспекти*. 2014. № 3/4. С. 5 – 10.

*Віта Карпінська
м. Хмельницький*

ДЖЕРЕЛА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПОЛЬСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Стаття присвячена аналізу джерел польської фразеології; з'ясовано походження стійких сполучень слів; проаналізовано різні підходи до розроблення класифікацій фразеологічних одиниць; наведено принципи поділу сталих словосполучень.

Ключові слова: *фразеологізм, ідіоми, фраземи, класифікації.*

The article is devoted to the analysis of the sources of Polish phraseology; the origin of stable word combinations is clarified; approaches to the development of classifications of phraseological units are analyzed; the principles of division of fixed phrases used by scientists during their distribution are given.

Keywords: *phraseology, idioms, functional expressions, phrases, classifications.*

Фразеологія європейських мов має багато спільних рис, адже великий вплив на фразеологічні ресурси мала греко-латинська культура. На це вказують вислови та фрази, наявні майже в кожній мові. Фразеологія – один із найцікавіших розділів лінгвістики, бо її одиниці представляють яскравий пласт певного мовного середовища, відображають культуру народу. Фразеологічні одиниці здебільшого бувають жартівливими, іронічними, лайливими висловами, які влучно, дотепно характеризують кого-, що-небудь, називаючи не прямо, а завуальовано, оскільки в складі фразеологічних одиниць слова вживаються не в притаманних їм значеннях, а спільно передають одне нове значення [2, с. 31].

Мета статті – окреслити основні джерела фразеології та проаналізувати класифікації фразеологічних одиниць (ФО), запропоновані польськими мовознавцями.

Фразеологізмом вважають усталений зворот, стійке поєднання слів, що виступає в мові як єдиний, неподільний і цілісний за значенням вислів [3].

З метою аналізу різних типів класифікацій фразеологічних одиниць спочатку зосередимо увагу на джерелах фразеології.

Автори праці «Записи фразеології» Г. Курковська та С. виділяють такі джерела фразеології: міфологія (*Szyfowa praca; męki Tantaia*); історія стародавнього світу (*węzeł gordyjski* (в українській мові належить до міфології), *przekroczyć Rubikon, pyrrusowe zwycięstwo*); література (*wzrok bazyliuszka, labędzi śpiew*); Біблія (*ciemności egipskie, wołać o pomstę do nieba*) [7, с. 162,164].

Авторка статті «Skąd się biorą frazeologizmy? Źródła frazeologizmów i mechanizmy frazeotwórcze» К. Клоцінська вказує на такі шляхи появи фразем: 1) мовні тексти (Біблія, міфологія, література (*Sam tego chciałeś*), фільми (*zasada Mamonia* (film «Rejs») – *upodobanie do tego, co się już zna*), публіцистичні тексти, реклама (*Prawie robi różnicę* – реклама пива *Żywiec*), меми (*A świstak siedzi i zawija (je) w sreberka – oznacza niedowierzanie komuś*), висловлювання відомих людей (*I kłaniały się ludy bałwanom swoim* (А. Міцкевич)); 2) позамовні явища – це фразеологічні одиниці, які характеризують поведінку людей, реалії життя (*kłamać jak pies; dzień konia*); 3) інші мовні явища – це запозичені з інших мов фразеологізми (*ostatni krzyk mody* – з французької; *szklany sufit* – з англійської мови – *ograniczenia, niewidzialne bariery związane z awansem i zajmowaniem kierowniczych stanowisk, głównie przez kobiety*) або діалекти польської мови на різну тематику (військова, спорт, політика, економіка, мисливство, релігія, медицина): (*ciężka artyleria, polskie piekło, gonić w piętękę, anioł stróż, podnieść poprzeczkę*) [5, с. 19 – 36].

У польському мовознавстві використовують різні підходи до класифікації фразеологізмів, що дозволило виокремити, наприклад, морфолого-синтаксичну А. Левицького, де виділено 5 синтаксичних типів та 2 типи за функціонуванням їх значень; функціональну (словникову) П. Мюльднера-Нецьковського, який описав 3 типи механізмів творення фразеологічних сполук;

прагматичну В. Хлебди (ще в проєкті розроблення), що зважає на ситуації, у яких використовуються фразеологізми; класична (традиційна) С. Скорупки, де виділено 3 типи фразеологічних структур та 3 ступені зв'язності слів та ін. Отже, ці класифікації свідчать про різнобічний науковий підхід до аналізу фразем, хоча можна знайти і багато спільного, наприклад, у працях А. Левицького та С. Скорупки [9]. Тож розглянемо ці класифікації:

I. Класична. Станіслав Скорупка опублікував класифікацію 1967 року у «Фразеологічному словнику польської мови» (1 т.), що був виданий у Варшаві. Ця праця зазнала критики з боку А. Левицького, А. Пайдзінської, П. Мюльднера-Нецьковського, які вважали, що вона недостатньо повна, суперечлива, нелогічна і не пояснює, як функціонують фразеологізми. Хоча науковці високо оцінили внесок проф. С. Скорупки у започаткуванні вивчення фразеологізмів, але вважають використання такої класифікації недоцільним. Суть класифікації полягає в тому, що автор:

1) за будовою фразеологізми поділив на: фрази (прислів'я, приказки, сентенції) – *serce boli; nie ma tego ztego, co by na dobre nie wyszło*; звороти – *ruszać z kopyta, pleść trzy po trzy, prawdę mówiąc*; вирази (групи слів, де головним словом виступає іменник; або поєднання двох і більше слів однієї граматичної категорії): *syneczek matusi, słodkie lenistwo, zbrodnia i kara; blaski i cienie*;

2) за ступенем зв'язності слів: ідіоми (*urwanie głowy, flaki z olejem*); сполучні фразеологізми (*jasny, serdeczny, sardoniczny, zły, nikły uśmiech – szczególny rodzaj uśmiechu*); вільні фрази (*gniew ogarnia, dokonywać włamań*) [9].

II. Морфолого-синтаксична. Класифікацію 1983 року запропонував А. Левицький у статті «Składnia związków frazeologicznych» [8]. Ця класифікація базується на визначенні функцій фразеологізмів у реченні – морфолого-синтаксичної та семантичної.

1. За морфолого-синтаксичним критерієм виділяють: 1) фрази – можуть вживатися як окремі, закінчені речення, що не вимагають жодних доповнень: *Wyszło szydło z worka. Nic więcej nie trzeba. I na co to komu. Jak nie kijem go, to pałką*; 2) звороти – виконують функцію дієслів. Щоб створити речення, потрібно його поповнити складником на кшталт іменника, який визначить, кого

або чого стосується фразеологізм, наприклад: *(ktoś) trzęsie się jak galareta – Jacek trząsał się ze strachu jak galareta*; 3) субстантивні вислови – виконують функцію іменників, наприклад: *twardy orzech do zgryzienia; duży a głupi, jakiś taki*; 4) означальні одиниці, які можуть складатися з іменників, дієслів, прикметників, прислівників, наприклад: *pierwszy lepszy; z krwi i kości; z duszą na ramieniu; krótko i węzłowato*; 5) функціональні вирази (фразеологічні показники) – виконують допоміжні функції прийменників (*w związku z czymś; w ramach czegoś, w głąb*), сполучників (*mimo że; tak jak; chyba że; i to; pod warunkiem że*), часток (*że też; też mi coś; rzecz jasna; otóż to*). Наприклад: *Poszedłem tam, mimo że było zimno. Zrobię to, pod warunkiem że mi pozwolą. Było ciemno, i to bardzo* [1].

2.Із семантичного погляду: 1) ідіоми, ідіоматичні одиниці – фразеологізми з непорушним складом – *czarna owca, sól ziemi, krótka piłka, nie zasypiać gruszek w popiele*; 2) фраземи, фразеологічні сполучення – тривалі сполучення, сенс яких міститься в обсязі значення першорядного слова – *palma pierwszeństwa, sezon ogórkowy, znosić katusze, stary ale jary, słuch muzyczny, śmiech sardoniczny, głuchy jak pień* [1].

ІІІ. Функціональна (словникова). Класифікацію 2003 року оприлюднив Петро Мюльднер-Нецьковський у праці «*Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*». Згідно з цією класифікацією фразеологічні сполуки можуть бути: 1) відкриті – неповні фразеологічні сполуки, які вимагають доповнення; вони поділяються на: реконструйовані, які утворюються шляхом підстановки слів із шаблону – *wzorca «ktoś, coś» wali do «czegoś» [«gdzieś»] powstają: ludzie walą do kina w śródmieściu – na ulicy woda wali do kanału – zamknij okno, bo mróz wali do środka* [9]; перетворені, які творяться шляхом заміни змінного компонента іншим – *akcja (powieści, utworu, filmu) rozwija się*; складні, які поєднують у собі риси реконструйованих та перетворених – («*czyjeś*», «*czegoś*») *akcje (idą w górę, rosną, spadają)*; 2) закриті – це фразеологічні сполуки, які не потребують доповнень – *uśmiech radości, film schodzi z ekranów, wyszło szydło z worka, ręce opadają, na dwoje babka wróżyła* [9].

ІV. Прагматична. Цю класифікацію проф. Войцех Хлебда опублікував 2005 року в статті «*Szkice o skrzydlatych słowach*».

Пізніше, 2011 року, дещо скоригував класифікацію, зауваживши, що це також робоча версія. Ця класифікація ілюструє ситуації, у яких вимовляються фразеологічні одиниці, а також типи текстів і стилів, у яких вони наявні: 1) стандартна ідіоматична фразеологія – *uciekać gdzie pieprz rośnie, smalić cholewki do kogo, pleść duby smalone*; 2) порівняльні вирази – *jak z krzyża zdjęty, biegać jak kot z pęcherzem*; 3) дієслівно-іменні фрази: *popęlnić samobójstwo, dopuścić się przestępstwa*; 4) складні терміни – *choroba szalonych krów, pluskwa milenijna, siły szybkiego reagowania*; 5) прислів'я, сентенції – *Na krzywe (pochyle) drzewo wszystkie kozy skaczą, Nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło*; 6) крилаті вислови – *Być albo nie być - oto jest pytanie, Nie wystarczy mówić do rzeczy, trzeba mówić do ludzi*; 7) «хесе» [6, с. 17 – 24] – *Wysoki na twarzy, a nogi do samej ziemi; Tak, tak, krowa to piękny ptak; Tu nie Afryka, tu się drzwi zamyka*; 8) закони, формули – *Gorszy pieniądz wypiera lepszy, Krasnoludki są na świecie, Czas leczy rany, Głód jest najlepszym kucharzem*; 9) жанрові формули – листи: *W pierwszych słowach mojego listu...*, заява – *Zwracam się z uprzejmą prośbą o...*, некрологи – *po długich i ciężkich cierpieniach, opatrzony świętymi Sakramentami*, казки – *za górami, za lasami; i ja tam byłem, miód i wino piłem*; 10) формули етикету – *Całuję rączki!, Nie chciałbym być źle zrozumiany, ale...*; 11) повідомлення – *Jak donosi nasz korespondent...*, *Czyjemuś życiu nie zagraża niebezpieczeństwo*; 12) гасла – *Aby Polska rosła w siłę, a ludziom się żyło dostatniej, Zero tolerancji*; 13) директиви та заборони – *Nie wychylać się, Palenie wzbronione*; 14) заголовки – *«Tańczący z wilkami», «Czapki i niewidki», «Milczenie owiec», «Straszny dwór»*; 15) мета лінгвістичні та метатекстові фрази – *jak zaznaczono na wstępie; tyle tytułem wstępu; chciałbym na zakończenie dodać, że...; ciąg dalszy nastąpi*; 16) функціональні вирази – *..., chyba że...; ...a oprócz tego...; ...dopóty, dopóki...; ...ale zawsze; żeby nie powiedzieć; między innymi*; 17) фрази та прагматичні вирази – *Żeby potem nie było na mnie!, I bądź tu człowieku mądry!, Czego to ludzie nie wymyślą!, Coś w tym jest* [9].

О. Юзвіак-Дадела та Я. Ставніцька виокремлюють канонічні фразеологізми та фразеологізми модифікованої форми [4, с. 29].

І. Виділення **канонічних** фразеологізмів базується на основі 4 основних критеріїв: формального, семантичного, сталості, структурного.

Відповідно до формального критерію, С. Скорупка вирізняє такі види фразеологічних сполук: 1) фраза – *pali się komuś pod nogami*; 2) зворот – *pracować w pocie czoła, łamać sobie głowę*; 3) вираз – *biały kruk, ciepłe kluchy, rychło w czas*. Варто пригадати, що такий поділ часто критикують, про це ми писали раніше [4, с. 31].

За семантичним критерієм виділяють: 1) постійні експресивні сполуки, яким притаманна висока лексична, семантична та синтаксична структурна стійкість: *stary grzyb, dwa grzybki w barszcz*; 2) сполучні зв'язки – це взаємні зв'язки слів, що відбуваються у цій комунікативній ситуації, складаються з двох або більше елементів, розташованих ієрархічно щодо один одного. Зазвичай ці елементи належать до різних частин мови і можуть взаємозамінюватися: *wziąć się w garść – wziąć się w ryzu*; 3) вільні експресивні сполуки, які виникають у мові, але не є притаманними саме цій мов.

Відповідно до семантичного критерію виділяють такі групи: 1) фразеологізми, створені на основі спостережень людини за світом тварин та природи: *kuty na cztery nogi (sprytny, cwany, przebiegły), czepiać się kogoś jak rzep psiego ogona (szukać z kimś zaczepki)*; 2) фразеологізми, які виражають негативні або (рідше) позитивні людські стосунки з навколишньою реальністю: *brakuje mi piątej klepki (ktoś jest niespełna rozumu, głupi), mieć pstro, siano w głowie (być lekkomyślnym)*; 3) фразеологізми, які ілюструють поведінку людини, моральне ставлення, емоційне ставлення – *kochać kogoś jak psy dziada w ciasnej ulicy (nie lubić, nie znosić kogoś), siedzieć cicho jak mysz pod miotłą (siedzieć, zachowywać się cicho)*; 4) фразеологізми, які відображають звичаї – *mieć z kimś na pieńku (mieć z kimś porachunki), podać czarą polewkę (spotkać się z odmową przy oświadczeniach)*; 5) фразеологізми-вигуки, що виражають емоційні стани – *masz babo placek! (to co było do przewidzenia), niech go gęś kopnie! (zniecierpliwienie)* [4, с. 31 – 34].

Відповідно до структурного критерію можна виділити такі типи фразеологізмів: 1) вербальні сполуки (*leżeć do góry brzuchem*); 2) номінативні (*na złamanie karku*); 3) словесні зв'язки (*głód skręca kiszki*); 4) прийменникові (*brać coś do siebie*); 5) дієслівно-прислівникові (*zalatwić odmownie*); 6) порівняльні фразеологізми (*nudny ja k flaki z olejem*); 7) прикметниково-іменникові (*gruba ryba*); 8) числівниково-іменникові (*sto pociech*); 9) поєднання двох іменників (*pan władza*); 10) римовані фразеологізми (*lelum polelum*,

koszałki opalki); 11) поєднання іменника та семантично немотивованого слова, що римується (*skarżypyta bez kopyta*); 12) посилення базового (основного) слова (*bieda z nędzą*); 13) прикметникові еквіваленти (у формі прийменникової конструкції) (*sprzed potopu*); 14) прислівниковий відповідник (*spisać się na medal, pracować do luzu*); 15) дієприслівникова редуплікація (*często gęsto, aby aby*); 16) підрядні речення (*lekkko licząc, gdzie diabeł mówi dobranoc*); 17) займенники (*ani dudu (nic), jak żyję, jak życie moje nie ... (nigdy)*); контекстно – незалежні зв'язки (*ani me, ani be*); 18) зв'язки залежні від контексту (*po kiego licha?*) [4, с. 37 – 38].

На основі критерію сталості / усталеності виділяють: 1) фразеологізми стабільні (незмінні) – *szukać ze świecą, smalić cholewki*; 2) фразеологізми рецесивні (ті, що вийшли із вживання, бо їх замінили нові слова) – *rzemiennym dyszlem jechać (jechać dokądś, często zbaczając i wstępując po drodze tu i ówdzie)*; 3) фразеологізми експансивні (неологізми) – *młody gniewny, sytuacja podbramkowa*.

Вищезгадані авторки звертаються також до класифікації фразеологізмів, запропонованої С. Бабою, засновником познанської фразеологічної школи, який взяв до уваги заміни деяких компонентів. Згідно з такою концепцією фразеологізми поділяються на:

1. Неваріативні: сталі лексичні елементи (*hut szczęścia*), яким притаманна незмінність (*drzeć z kim koty (nie: podrzeć z kim koty)*); усталеність активної або пасивної форми (*znać się ja k tyse konie (nie: być znanym jak tyse konie)*); словотворчих елементів (*ranny ptaszek (nie: ptak), psi obowiązek (nie: pieski)*); стабільність синтагматичної схеми: (*wyssać coś z palca*); незмінність категорії числа (*kopać pod kim dolki (nie: dolek)*).

2. Варіативні фразеологізми: варіативність у зменненні (*zamknąć się jak ślimak w skorupie / w skorupce*); зміна суфіксів (*przytrzeć komu nosa / utrzyć komu nosa*); зміна форм дієслова (*bywać rzadkim gościem w domu / być rzadkim gościem w domu*); синтаксичні зміни (*wrzucić coś do jednego worka / w jeden worek*); зміна категорії числа (*wypada coś komuś z ręki / z rąk*).

Зупинимося на фраземах, які містять кількісні показники і групуються так:

1. Фразеологізми, у яких не відбуваються зміни у межах числа: 1) ФО з одним іменником: ФО, в яких іменники вживаються

лише в однині (*klamka zapadła, połknąć bakcyła*); ФО, у яких іменники вживаються лише в множині: (*deptać komuś po piętach, rozdzierać szaty*); 2) ФО з двома іменниками: ФО, у яких обидва іменники вживаються лише в однині (*zapomnieć języka w gębie, robić z gęby cholewę*); порівняння (*bać się czegoś ja k diabel święconej wody, czuć się jak ryba w wodzie*); ФО, у яких обидва іменники вживаються лише в множині (*mieć oczy i uszy otwarte, rzucać kamienie pod nogi*); фразеологізми, у яких один іменник вживається в однині, а другий – у множині (*chwycić wiatr w żagle, brać nogi za pas*).

2. Фразеологізми, в яких відбуваються зміни у межах числа:

1) ФО з одним іменником: іменник, що переважно стоїть в однині (*przy pinać łatkę/łatki komuś*); іменник, що здебільшого стоїть у множині: (*za psi pieniądz / pieniądze*); 2) ФО із двома іменниками: ФО, у яких один із іменників стоїть в однині або множині, а другий лише в однині (*brać plewę / plewy za ziarno*); ФО, у яких один із іменників може бути в однині або множині, а другий лише в множині (*łuska spadła z oczu komuś / łuski spadły z oczu komuś*) [4, с. 34-37].

П. Фразеологізми **модифікованої форми**. Ця класифікація полягає в тому, що змінюється стабільна структура фразеологічних одиниць. Ці зміни можуть стосуватися лексичної чи граматичної площини. Тому наявний такий поділ сталих виразів:

1) додаткові інновації виникають в результаті вибору фразеологізмів поза нормою: зовнішні кальковані запозичення: *podłożyć komu świnię*; внутрішні запозичення (говірка, діалект населення певної території): *podnosić poprzeczkę, iść za ciosem*;

2) поширювальні інновації виникають у зв'язку з розширенням сполучуваності фразеологізмів: *rzucać kłody pod nogi [kto + rzuca kłody pod nogi + komuś]*;

3) модифіковані інновації виникають внаслідок порушення стабільної структури фразеологізму – його лексичної площини (складу компонентів) і граматичної площини (граматичних форм компонентів). У межах цієї модифікованої інновації виділяються інновації: скорочувальні (зменшення компонентів) виникають внаслідок зменшення лексичного складу фразеологічних одиниць (*znaleźć z kimś język (redukcja elementu wspólny)*); розвивальні (доповнення компонентом) виникають як результат лексичного поповнення у фразеологічних одиницях (*spadł komuś wielki kamień*

z *serca* (uzupełnienie przymiotnikiem *wielki*)); замінювальні (заміна компонента) виникають внаслідок заміни одного компонента на інший (*świata komuś przychylić* (wymiana komponentu *niebo na świat*)); контамінаційні – виникають у результаті перехрещення двох фразеологізмів, які є близькими за значенням (*grać głównie skrzypcie* (kontaminacja frazeologizmów *grać pierwsze skrzypcie i grać główną rolę*)); регулюючі – різновид модифікації, у якому некатегоріальні форми компонентів трактуються як категоріальні. Серед регулюючих виділяємо такі:

- а) зміни в межах числа (*pluć sobie w brody* (замість *w brodę*));
- б) зміна дієслівних форм (*znać kogoś jak tyse konie* (замість *znać się jak tyse konie*));
- в) зміна виду (*palić na panewce* (замість *spalić na panewce*));
- г) зміна в межах словотвору (*robić coś pod płaszczem czegoś* (замість *pod płaszczykiem*));
- д) зміна синтаксичної будови (*szukać przy świecy* (замість *ze świecą*)) [4, с. 38 – 42].

Отже, фразеологізми мають свої історію походження. Завдяки цьому ознайомлення із джерелами виникнення фразеологічних одиниць дає нам чітке розуміння того, що ще з давніх часів слов'янські мови були багатими на стійкі сполуки слів. Саме це свідчить, що словниковий пласт польської мови, до якого входили фразеологічні одиниці, формувався протягом багатьох століть. Зважаючи на різноаспектність вивчення фразеології як невід'ємного складника народної мови, науковці запропонували різні класифікації, якими можна послуговуватися при написанні мовознавчих, літературознавчих, етнолінгвістичних розвідок.

Список використаної літератури

1.Мойсеєнко Л. Фразеологічні одиниці як об'єкт дослідження – німецькі, польські та українські паралелі. *Київські полоністичні студії*. 2012. Т. 19. С. 521 – 526.

2.Неровня Н. До проблеми семантики фразеологічних одиниць. *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. № 6. С. 58 – 62.

3.Словник української мови: в 11 т. за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 10. 638 с.

4.Józwiak-Dądela A. O tłumaczeniu polskich związków frazeologicznych na język niemiecki na przykładzie wybranych tekstów

publicystycznych : praca doktorska. Uniwersytet Śląski w Katowicach. Wydział filologiczny. Sosnowiec. 2007. 224 s.

5. Kłosińska K. Skąd się biorą frazeologizmy? Źródła frazeologizmów i mechanizmy frazeotwórcze. *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Geneza dawnych i nowych frazeologizmów polskich*. Red. Dziamskiej-Lenart G. i Liberka J. Poznań : Wyd. Nauk. UAM, 2016. S. 20 – 53.

6. Koziół-Chrzanowska E. «Przekrojowa» rubryka Heca hecą jako źródło potocznych reproduktów języka polskiego. Kraków : Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, 2015. 410 s.

7. Kurkowska H., Skorupka St. Stylistyka polska. Zarys Frazeologia. Warszawa : PWN, 1959. 368 s.

8. Lewicki A. M. Składnia związków frazeologicznych. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*. 1983. Zesz. XL. S. 75 – 83.

9. Klasyfikacje frazeologizmów. URL : <https://frazeologia.pl> (дата звернення: 20.02.2021).

Ірина Копач

м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЛЬСЬКИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті схарактеризовано основні аспекти розвитку ономастичних досліджень в Україні та Польщі; зосереджено увагу на механізмах творення онімної лексики в польській літературі для дітей; запропоновано результати дослідження польських ономастів у цій галузі.

Ключові слова: *онім, літературна ономастика, власна назва, антропонім, сучасна польська література для дітей, твори фантастичного жанру.*

The article describes the main aspects of the development of onomastic research in Ukraine and Poland; focused on the mechanisms of creating onymic vocabulary in Polish literature for children; the results of research of Polish onomastics in this field are offered.

Key words: *onym, literary onomastics, proper name, anthroponym, modern Polish literature for children, works of fantastic genre.*

Лексичний склад кожної мови обов'язково містить у собі величезний пласт онімної лексики, яка становить собою лінгвістичне джерело, що містить цінну інформацію про

особливості іменованого об'єкту, історичну епоху та про етнос, у якому виникла та чи інша назва.

Оними були предметом дослідження в роботах філософів, літературознавців, географів, картографів ще з античних часів, проте не втратили актуальності й донині. Ономастика як лінгвістична наука належить до актуальних напрямів і вивчає власні назви мови, їхню будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження. Особливої уваги заслуговує дослідження літературної ономастики, яка вивчає функціонування власних назв у художніх творах.

Так, ономастикон різних літературних жанрів досліджено нерівномірно, фрагментарно. Це насамперед стосується дитячої літератури. Адже для успішного розуміння тексту автори особливу увагу приділяють художнім образам, характерам головних персонажів, життєвим ситуаціям. Тут надзвичайно важливе місце посідають художні оними.

Як зазначила Т. Марченко «ономастична насиченість тексту є стилістичною особливістю більшості творів дитячої літератури» [2, с. 348]. Ці власні назви «художніх об'єктів, створені уявою письменника і введені ним у текст літературно-художнього твору» [8]. Вони акумулюють у собі певну інформацію. Завдяки власним назвам маленький читач сприймає художній текст через низку асоціацій, які впливають на розуміння твору та його декодування.

За останні роки з'явилося чимало досліджень у галузі загальної (Є. С. Отін, В. Д. Познанська, О. В. Суперанська, М. М. Торчинський та ін.) та літературної (О. М. Алтухова, Л. О. Белей, М. В. Буєвська, Т. М. Вінтонів, Ю. О. Карпенко, Е. О. Кравченко, Е. Б. Магазаник, М. Р. Мельник, Н. В. Мудрова, І. В. Мурадян, Т. В. Немировська та ін.) ономастики [1, с. 14].

Науковці активно вивчають оними, окреслюють предмет вивчення для літературної антропонімії та топонімії. Н. Васильєва, Ю. Карпенко, А. Критенко, М. Рудяков досліджували стилістичні особливості онімів. М. Бережна, В. Михайлов, А. Романенко та ін. вивчали системність поетичної ономастики та її роль у художніх творах. Нині в Україні функціонують одеська школа літературної ономастики, створена Ю. О. Карпенком, донецька школа поетики оніма, заснована Є. С. Отіним та В. М. Калінкіним, та ужгородська школа, яку очолював Л. О. Белей. Сьогодні поглиблюється

загальна теорія оніма, розширюється амплітуда ономастичних досліджень, з'ясовується специфіка перекладу антропонімів, активно розробляється літературна антропонімія.

Проте літературна ономастика активно розвивається не тільки в Україні, а й за її межами. У Польщі розвиток літературної ономастики розпочався із студій А. Павінського (1933 р.) Автор зосередив увагу на топонімах у літературних творах, але це була лише фіксація онімів без їхнього ґрунтового аналізу.

У польській лінгвістиці новаторською роботою у вивченні онімів є стаття Стефана Речка «Про імена героїв польської комедії 18 століття» [12]. Спроба впорядкувати термінологію та методологію розвитку науки була зроблена на конференції в Ольштині, результатом якої став збірник статей «Літературна ономастика» [5].

Поряд із загальними темами дослідники приділяли увагу питанням функціонування імен у літературних текстах окремих авторів або ж в окремих творах. Водночас обговорювалося функціонування онімів у публіцистичних та різних фольклорних текстах – у піснях та прислів'ях, у фантастичних творах, а також у перекладах. Також окремі науковці звернули увагу на різноманітність онімного простору в дитячих літературних текстах.

Метою статті є аналіз особливостей творення онімів у польських літературних творах для дітей.

Власні назви виконують індивідуалізуючу функцію, називаючи істоти і речі. У літературному творі вони також можуть стати носієм художніх цінностей, призначених їм автору, служать реалізації теми, ідеї всього художнього твору. В ономастичних дослідженнях домінуючим є розподіл власних назв на автентичні (реалоніми) та неавтентичні (фантастоніми). Науковці також звертають увагу на той факт, що відсутність онімів у літературному тексті є знаковим – це може означати анонімність, узагальнення або деперсоніфікацію [8].

Як слушно зауважує І. М. Кочан, «вибір імені для літературного героя не буває випадковим: письменник вкладає в нього певну оцінку, характеристику, тобто використовує власні імена як додатковий художній засіб для вираження ідейно естетичного задуму» [2, с. 24].

На думку польської дослідниці А. Цеслікової, «певні власні імена з'являються завдяки рішенню автора, а його вибір та

створення є результатом компетенції творця, теми, оповіді, типу тексту, стилю та жанру» [8].

Ізабела Луц у дисертації «Власні імена у дитячій та юнацькій літературі Малгожати Музерович» аналізує не лише лінгвістичну форму та функції власних назв, а й досліджує шляхи створення і функціонування антропонімії в літературному спілкуванні, специфіку мотивації утворення імен та прізвиськ і значення номенклатурного шару [9, с. 24].

У працях Ірени Сарновської-Гіфінг зазначено, що літературна онамастика змінюється разом із зміною літературних напрямів. Таким чином, літературний текст надає статус онама словам, що описують вік, стать, спорідненість, рід занять, функції: *Rejent, Panna Młoda, Pleban*. У дитячій літературі неживі предмети, тварини і рослини також антропоморфізовані – *Wiosna, Szarak*, а в моральних п'єсах – абстрактні поняття *Sumienie, Radość*. [10, с. 461].

У сучасній літературі для дітей дуже часто спостерігається різноманітність механізмів створення оніма, що сприяє розвитку в читача логічного мислення, дозволяє певною мірою спроектувати перебіг подій. Нестандартна форма онімів, отримана в результаті мовної гри, привертає увагу читачів та розважає їх, навчає і активізує уяву, стимулює мислення та інші творчі дії [6, с. 341].

Наведемо кілька прикладів творення онімів у вибраних творах Агнешкі Хілінської, Марціна Палаша, Гжегожа Януша. Ці автори для опису характерів людей і тварин використовують певні механізми творення власних назв, що є не випадковим, а результатом свідомої креативної обробки.

У книзі «*Bardzo dzikie historie*» М. Палаша всі мешканці Великого Лісу – це антропоморфізовані тварини, тому, щоб оніми мали між собою семантичний зв'язок, він використовує різноманітні дериваційні механізми. Творячи оніми *Dzikus i Dzikuska*, автор використав суфіксальні форманти, словотвірну основу, що є видовою назвою тварини *Dzik* і суфікса *-us* (у чол. р.) та *-uska* (у жін.р.). Інший онім, що є результатом деривації суфікса, іноді мотивується словом, яке не є назвою тварини, а лише асоціює його з нею. Наприклад, героя, який є короїдом, звать *Gryzik*. Він був створений на підставі асоціації між жуком-короїдом та дієсловом *gryźć* (кусати), опираючись на вид діяльності. Науковець згадує такі імена головних героїв: рішучий птах *Ptasia* і

лінива кішка *Miaugosiu*. Перша назва походить від самого терміну *ptak oraz i zdrібнілого Jaś*, що утворений від антропоніма *Jan*. Словотворчою основою оніма *Miaugosia* є звук кота (*miau*). Слід зауважити, що більшість найменувань персонажів творів М. Палаша становить різні типи словотворення, проте мотивовані вони переважно загальними назвами тварин, що є результатом творчості автора. Проте з'являються і унормовані в польській мові зооніми, наприклад, *Mruczek* – це ім'я кота. Часто використовує антропоніми у назвах тварин, н-д, *Stefania* (ім'я ворони).

У збірці оповідань Гж. Януша під назвою «*Misiosstwo świata*» майже у кожному тексті з'являється символ з якоюсь нетрадиційною назвою. Власні імена, створені автором, виникають найчастіше в результаті усталених антропонімів та виразів-символів на основі асоціацій. Ілюструє це онім *Srebronisław*, у якому використано спільну частинку *-bro-* для словосполучення *srebro* і *Bronisław*. Назви двох собак *Haugust* і *Haubert* мотивовані вигуком, притаманним цим тваринам (*hau*) і відповідними іменами: *August* і *Hubert*. Назва *Zębeata* утворилася від слів *zębata* і *Beata* з додаванням до прикметника голосної *-e*. Ще один цікавий онім *Praprapradosław*, який був створений як поєднання тричі префікса *пра-* (його поява мотивована тим, що герой – печерний ведмідь, тобто вимерлий вид, пов'язаний із чимось давнім, старим) та імені *Radosław* таким чином, що частинка *-ra-* є спільною для обох цих лексичних елементів.

Дослідники також звертають увагу на фонетичні особливості онімної лексики. Наприклад, назва *Kózka Zuzka* є прикладом використання рим та паронімізації, суть якої полягає у зіставленні подібних за звучанням слів. Щодо вимови, то обидва слова відрізняються лише приголосними звуками, а в написанні – літерами *u* та *ó*.

Подібний механізм використання усталених мовних поєднань вживала А. Хілінська, створюючи в повісті «*Zezia i Giler*» оніми: *Idźstąd*, маючи на увазі кошеня, а також *Przestań* і *Przestań Do Cholery* як власні назви собак. Усі три зооніми мотивовані словами-командами, спрямованими на тварин. Вони виконують важливі семантичні функції, що характеризують не стільки їхніх носіїв, скільки поведінку власників тварин. Багато онімів у творах авторки об'єднуються в номінальні групи, які

складаються з апелятива, що спеціалізується на іменуванні людей (дама, джентльмен, тітка, бабуся), та характерних рис носія імені. Наприклад, *Pani Modelka*, *Pani Artystka*, *Pan Trampak*, *Ciocia Zagranica*, *Pani Kierowniczka* та ін. [6, с. 351].

Онiмiя у польських фантастичних творах має надзвичайний статус і значення, адже ми маємо справу з цілісним світом, відокремленим від нашої реальності, але подібним до нього певним чином; світ із зовсім іншою географією, політичними та економічними системами й історією; світ, населений не тільки людьми, але й іншими раціональними расами, а також такими надприродними істотами, як дракони і демони. Щоб створити таку реальність, автор повинен розробити власний ономастикон [9, с. 75].

Космоніми, геоніми, хрононіми, що з'являються в текстах, збагачують представлений світ географічним та історичним виміром, дозволяючи відкривати цю невідому реальність. Цей простір «заселяють» різні істоти: антропоніми, теоніми, зооніми.

Особливе місце тут посідає антропонімікон, що не тільки переважає інші категорії власних назв, але і є найбільш продуманою авторами групою лексики – саме на цьому автори зосереджуються, бажаючи зробити оригінальним зміст, якнайкраще втілити задум, ідею та мораль твору. Для цього вони використовують або штучні іншомовні слова, відомі читачеві з емпіричної реальності, або створюють поміна гроргіа, що нагадують давні польські імена. Одні письменники (така антропонімічна система з'являється у Сапковського, Халаса, Піскорського, Креса, Павлака та Пьонтека) будують дуже складну систему імен, додаючи до них прізвища, наприклад, в архаїчній формі, у формі прийменникової конструкції та інших вигаданих ними антропонімів, інші автори (Левандовський, Мортка, Сурмік, Войтович, Земянський) вводять лише імена, спрощуючи таким чином власні назви і не піддаючи їх глибокому аналізу [9, с. 177].

А. Сапковський у своїх творах використовує імена, що вживаються в різних індоєвропейських мовах. Зокрема, чоловічі імена походять із таких мов: з польської – *Adam*, *Eryk*, *Szymon*, з англійської – *Connor*, *Franklin*, *Xavier*, французької – *Asa*, *Crispin*, *Jean*, грецької – *Arystoteles*, *Hector*, *Stravo*, іспанської – *Fabio*, *Lorenzo*, *Ramon*, німецької – *Emmerich*, *Johann*, *Lothar*, скандинавської – *Eskel*, *Hjalmar*, *Stigward* та ін. Жіночі імена теж

можуть бути запозичені з польської – *Anna, Ilona, Karolina*, англійської – *Elen, Henrietta, Sheala*, німецької – *Britta, Larissa, Vera*, італійської – *Andrea, Cirilla, Sabrina* та інших мов [9, с. 180].

Антропонімія творів А. Білолецької відрізняється від інших, адже вона підкреслює історичні відмінності більше, ніж онтологічні відмінності між вигаданою та емпіричною реальністю. Імена героїв в основному однослівні, мотивовані іменниками, наприклад: *Bławat, Fala, Jabłoń, Jedlina, Kobziarz, Korzeń*, або прикметниками, наприклад: *Bitewny, Czarny, Kamienna, Słony, Wyzunny*. З'являються в авторки і бінарні назви (складні, композити): *Czteropalcu, Długoręki, Dziurobij*. Також часто застосовує складені імена, що вказує на суб'єкт та його характеристику, здебільшого вона мають структуру: прикметник+іменник: *Biały Róg, Księżycowy Kwiat, Nocny Motyl, Nocny Śpiewak, Bycze Oko, Żywe Srebro* та ін. [9, с. 269].

Отже, механізми і мотиви створення власних імен у літературних творах різні, мають певні характеристичні особливості і визначаються потребами людини та суспільства. Оними функціонують як невід'ємний елемент засобів художньої виразності. Літературна ономастика постійно розвивається, а дослідники, що спеціалізуються на аналізі та інтерпретації власних назв шукають нові рішення та відповідні інструменти, щоб зробити цей процес ще більш ефективним.

Ономастичні дослідження завжди будуть мати наукову актуальність, новизну й перспективність, адже вивчення власних назв є невичерпним у безмежному морі української та польської літератури.

Список використаної літератури

1. Доценко М.В. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 199 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: курс лекцій для студентів філологічних факультетів. Львів : Світ, 1999. 175 с.
3. Марченко Т. Специфіка творення онімного простору літературної казки для молодшого шкільного віку (на матеріалі повісті-казки Всеволода Нестайка «Пригоди в лісовій школі»). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2012. Вип. 56. Частина 1. С. 347 – 354.

4.Abramska M. O nazwach własnych w polskim i angielskim przekładzie sztuki Дракон Eugeniusza Szwarca. *Acta Polono-Ruthenica*. 2017. № XXII. S. 107 – 117.

5.Biolik M. Onomastyka literacka. Olsztyn: Wydawnictwo Wyższe Szkoły Pedagogicznej, 1993. 392 s.

6.Dawidziak-Kładocznа M. Mechanizmy kreacji onimów w literaturze dla dzieci. *Onomastika* 2015.№ LIX. S. 341 – 354.

7.Dziuban A. Nazwy własne w przekładach literatury dziecięcej na przekładzie opowieści z Narnii Cliwe’a Staplesa Lewisa. *Prace językoznawcze*. 2009. Zeszyt XI. S. 31 – 52.

8.Cieślikowa A. Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich. *Onomastyka literacka*. Red. M. Biolik. Olsztyn, 1993 S. 33 – 39.

9.Gorcowska N. Nazwy własne w polskich cyklach powieściowych high fantasy: praca doktorska. Kraków. 2018. 487 s.

10.Lech-Kirstein D. Onomastyka literacka a onomastyka stylistyczna. *Stylistyka*. 2016. № XXV. S. 457 – 466.

11.Nowak M. Funkcje antroponimów w oryginale i przekładzie literatury dziecięcej. *Prace językoznawcze*. 2018. Zeszyt XX/2. S. 127 – 140.

12.Reczek S. O nazwiskach bohaterów komedii polskiej XVIII wieku, *Pamiętnik Literacki*. 1953. Z. 3–4. S. 217 – 237.

13.Sarnowska-Giefing I. Onomastyka literacka – integracja językoznawstwa i literaturoznawstwa? *Metodologia badań onomastycznych*. Red. M. Biolik. Olsztyn 2003. S. 435 – 446.

14.Wilkoń A. Nazewnictwo w utworach Stefana Żeromskiego. Wrocław : Wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1970. 83 s.

**Галина Кочерга, Людмила Могильна
м. Черкаси**

**АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ЛЕКСИКА В
СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі українських грамот XV століття)**

У статті запропоновано лексико-семантичний та функційний аналіз адміністративно-територіальної лексики в українських грамотах XV ст., що дає важливу інформацію про функціонування староукраїнської мови в діловій писемній мові того періоду. Виокремлено живомовні та інішомовні елементи, що існували на фонетичному, морфологічному, лексичному та графічному мовних рівнях.

Ключові слова: *актова мова, лексико-семантичний аналіз, українські грамоти, функційний опис, адміністративно-територіальна лексика.*

The article characterizes the lexical-semantic and functional analysis of the administrative-territorial vocabulary in the Ukrainian letters in diachronic and synchronous aspects. The study of the Ukrainian letters provides important information about the functioning of the Old Ukrainian language in the business written language of the XV century. The language of these documents absorbed living and foreign language elements, which affected all language levels: phonetic, morphological, lexical and graphic.

Key words: *the act language, the lexical-semantic analysis, the Ukrainian letters, a functional description, the administrative-territorial vocabulary.*

У лінгвістиці продовжують розвиватися дослідження, спрямовані на вивчення староукраїнської мови, оскільки історичні джерела дають науковцеві цінний матеріал для повного бачення розвитку певного мовного явища. Здебільшого предметом вивчення ставали назви осіб, зафіксовані в документах цього періоду (XV ст.). Так, семантичні та словотвірні особливості назв осіб в українській мовній традиції XIV–XVIII ст. визначила О. Кровицька, яка проаналізувала функціонування іменників-назв осіб чоловічого роду. Досліджуючи семантичну і словотвірну структури назв осіб, науковець звернула увагу на основні тенденції розвитку категорії особи у пам'ятках української мови означеного періоду [5].

Т. Марченко схарактеризувала найменування осіб чоловічої статі в українських текстах періоду XVI – початку XVII ст., а лексико-семантичні групи осіб у пам'ятках української мови XIV–і пол. XVII ст. були об'єктом вивчення Н. Л. Осташ. Синтаксичним одиницям, зафіксованим у пам'ятках XIV–XV ст., зокрема складним реченням із підрядними означальними та додатковими, присвячено дослідження П. Д. Тимошенка, а складнопідрядним означальним зі сполучним словом *што* – робота В. П. Заскалети. Адвербіальну систему північноукраїнського ареалу староукраїнської мови на матеріалі Житомирської актової книги 1635 року дослідила Г. Гримашевич, яка визначила словотвірні особливості відприкметникових та відіменникових прислівників, простежила їхню еволюцію в

поліських говірках. Словотвір прислівників актової мови XIV–XV ст. описала Л. О. Гумецька, відад'єктивні прислівники цього періоду – І. М. Уздиган. На лексичному рівні церковнослов'янізми XVI –XVII ст. як компоненти фраземіки схарактеризував Ю. Осінчук; лексику українських ділових пам'яток української мови цього періоду через призму запозичень аналізує С. Гриценко, українська абстрактна лексика XVI – першої половини XVII ст. була об'єктом вивчення Л. М. Полюги.

Мета статті полягає в лексико-семантичному та функційному аналізі адміністративно-територіальної лексики в українських грамотах XV століття.

Кожна з грамот XV століття характеризувалася специфічними правописними, фонетичними і граматичними особливостями. Так, у цих документах відсутнє розгорнуте повідомлення на початку, усі вони мають коротку формулу зачину документа: у більшості із них є початок, де вказано титул (князь), його ім'я та по батькові (наприклад, Семен Олександрович); староста житомирський Жигмонт Індрихович [8, с. 25–29].

М. С. Антошин, досліджуючи закарпатську грамоту 1404 року, пояснив це тим, що згадані в грамоті воєвода *Балиця і Драг мещер були синами молдавського воєводи Саса* [1, с. 11]. Ця грамота найбільш подібна до молдавських за початком ділового документа, наявністю окремих термінів і зворотів, сплутування звуків *о* та *у*, *є* та *і*, чергування *у* / *в*, уживання церковнослов'янських слів і форм. Є відмінності в графіці (написання букв різне, але дуже схоже). Грамоти, що класифікують за територіальною ознакою, відображають фонетичні, морфологічні та лексичні особливості тодішньої живої говіркової мови. За словами Є. Калужняцького та О. Соболевського, «найдавніші молдавські грамоти йдуть за каліграфічною практикою, що панувала в західноруських канцеляріях другої половини XIV віку» [4, с. 7 – 8].

Найбільшу групу лексики на позначення адміністративно-територіальних понять становлять назви адміністративно-територіального устрою. У грамотах досліджуваного періоду на позначення адміністративно-територіального поділу ужито такі номени: *воєводство, князівство, держава, отчизна, земля, земля*

(у значенні держава), *волость, повіт, місце, город, городище, мисто, селище, село, село, слобода, делниця, дѣлниця.*

В українських землях було запроваджено такий само адміністративно-територіальний поділ, як у Литві чи Молдові, основною одиницею якого було *воєводство*. Номен *воєводство* вживається на позначення території, яким керував *воєвода* – титул правителів Молдавського князівства та їхніх синів. Воєводу призначав великий князь на необмежений термін.

Сучасні словники лексему *воєводство* тлумачать так: ‘1. Велика адміністративно-територіальна одиниця Польщі. 2. іст. Округ, яким керував воєвода’ [2, с. 155]. У грамотах трапляється вислів *сѣсти на воєводсвѣ* [6, с. 184].

Номен *князівство* сучасні лексикографічні праці подають як: ‘іст. 1. Територія, якою управляв князь. 2. зб. князі’ [2, с. 436]. У грамотах функціонують такі назви князівств: *Волинське* і *Київське* (1440 р.), які були відновлені, а після смерті Свидригайла (1462) і Семена Олельковича (1470) ці князівства були ліквідовані й перетворені на литовські провінції. На їхньому місці створені *Київське, Брацлавське* і *Волинське воєводства*. У досліджуваний період у грамотах функціонують такі воєводства: *Руське, Белзьке, Подільське, Брацлавське, Волинське, Київське*. Кожне воєводство охоплювало по кілька земель (територій) або повітів. На початку XVI ст. українські землі, зокрема Закарпаття, потрапляє під владу Трансильванського князівства. У грамотах функціонує номен *Галицько-Волинське князівство*, яке стало спадкоємцем політичної і культурної традиції Київської Русі, до якого приєднано значну частину українських етнічних територій.

Лексему *отчизна* на позначення країни, держави у досліджуваних грамотах виявлено для порівняння своєї власності з державною: *...будут вони тоє село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати зо всіми людьми и со всѣми землями нашными и бортными ...*[8, с. 61]. Цей приклад засвідчує патріотичні почуття князів, воєвод київських (українських), які закликали оберігати своє майно, як свою вітчизну (державу). В одній із позикових галицьких грамот трапляється лексема *отчизна* на позначення спадкового маєтку, спадщини: *...и(ж) своїмъ братаничо(м) с пано(м) олехно(м) чжусою по нашо(й) по добро(й) воли бс(з) ка(ж)дого прину(ж)денія имѣли є(с)мо дѣ(л) у нашо(й)*

дєдично(и) ѡ(т)чизнє[8, с. 67]. Досить уживаним є прикметник *отчизнии*, похідний від іменника. В одній із грамот читаємо: *А сама єсми те(ж) пєча(т) свою ѡ(т)чизную к сєму моему листу привѣсила...*[8, с. 49]. Цей приклад засвідчує думку про те, що якщо була печатка *отчизная*, то лексема *отчизна* функціонувала й мала значення те саме, що й *держава*, адже печатка є символом держави, влади.

Номен *держава* в староукраїнській мові означав ‘земля, володіння’: *Владою воєвода надає право українським, польським і молдавським купцям вільно купувати і продавати товари в угро-влахійській землі, а також возити товари через територію його держави в інші землі* (8 вересня, 1440 р., Торговищі) [8, с. 135]. У грамотах досліджуваного періоду лексема *держава* набуває метонімічного значення й функціонує зі значенням ‘влада’: бути під державою – перебувати під владою короля: *Князь Юрій Михайлович і його брат Андрій присягають польському королеві Владиславу визнати його своїм господарем і бути під його державою після смерті великого князя Вітовта* (24 лютого 1401 р., Троки) [8, с. 32]; *Князь Юрій Довговод присягає польському королеві Владиславу визнати його своїм господарем і бути під його державою після смерті князя Вітовта* (24 лютого 1401 р., Троки) [8, с. 32]. У сучасній мові *держава* – ‘апарат політичної влади в суспільстві та країна з таким апаратом політичної влади’ [7, III, с. 248]; ‘заст. маєток, помістя, володіння’ та ‘влада, керівництво’ [7, III, с. 248].

Територія князівств поділялася на *землі*. *Земля, земля* – адміністративно-територіальна одиниця, що перебувала під владою короля (у молдавсько-українських грамотах), князя, набуває значення ‘держава’, коли сполучається із означальним компонентом: *земля Молдавська, литовські землі, наші землі, київська земля, волинська земля* або означально-локативним: *земля на Поділлі* [8, с. 26]: *Роман-Олізар Волчкевич, намісник київський, заповідає своє рухоме і нерухоме добро в землях київських, волинських і на Поділлі своїй дружині, синові та іншим родичам* (1450 р., Київ) [8, с. 26]. На позначення держави Молдавії у молдавських грамотах вжито сполучення *земля молдавська*: *Мл(с)тью божью мы воєвода господар земли молдавскои. чинимь знаменито ис симь листомь* [8, с. 70]. Цим документом воєвода

Олександр надає привілеї львівським купцям на вільну торгівлю в Молдавії і встановлює мито на кожен з видів товару (8 жовтня 1408 р., Сучава) [8, с. 69]. Лексема *земля* набуває значення меншої територіальної одиниці (волость, повіт), якщо сполучається з означенням-відтопонімічним прикметником на позначення повіту: *Пані Анастасія Чижевская обіцяє Печерському монастиреві за користування його землею над річкою Бобриком у землі Васильківській давати йому данину медову* [8, с. 30].

СУМ значення лексеми *земля* подає як ‘країна, край, держава’ [7, III, с. 557]. Лексема *земля* походить від псл.**zemlja* [3, II, с. 259], первинне значення ‘місце усього живого на землі’; ‘місце життя й діяльності людей’ [7, III, с. 557]. Тому не випадково, що жителів села – найменшої територіальної одиниці – часто називали *зем’янами* (пізніше утворення *земляни*). Цей факт уживання названої лексеми підтверджений у досліджуваних грамотах: *Въ ха ба блговерни(и) и бгоч(с)тивы(и) и х(ст) олюбivy(и) и бгω(м) помазанны(и) и самодръжавны(и). іω Вла(д) воивω(д)а мл(с)тію бжїєю и бжїємъ блгы(м) произволенїємъ, ωбладующу ми. и г(с)двующу ми. вѣсеи. земли угровлахїиско(и)* [8, с. 136].

У досліджуваних грамотах трапляються лексеми *повѣт*, *повит*. У староукраїнській мові лексема *повѣт* уживалася зі значенням ‘адміністративно-територіальна одиниця, яка входила до складу воеводства та складалася з волостей’: *Князь Вітовт дарує своєму слuzі Іллі В’ячковичу кілька сіл у Володимирському і Луцькому повітах* (20 травня, 1407 р., Вільно): *...мы порадили с нашею вѣрною радою со кнзи и паны даемъ и дали есмо пре(д)речону [!] пану ильи вѣчковичу за его вѣрную службу село влодимерьско(м) [!] повѣте порыцко и другое порыцко гриковичи трубки в луцкомъ повѣте ...* [8, с. 35]. Це різновид дарчої грамоти, який засвідчував об’єкт дарування (у цьому випадку – це кілька сіл, які розташовані в конкретно названих повітах – Володимирському і Луцькому) та особу, якій ці об’єкти дарувалися (слуга князя Вітовта Ілля В’ячкович). В іншій, підтвердній, грамоті від Олександра, великого князя литовського, йдеться про надання Федькові Янушевичу, писареві і намісникові жизморському, землі, ставу і млина на річці Мухавці у *Берестейському повіті* (4 жовтня 1495 р., Гродно) [8, с. 54]. У

привілейній грамоті князя литовського Олександра йдеться про те, що він засвідчує факт відновлення привілеїв на село Осекрово землянам *Володимирського повіту* Ваську та Івашку Гринковичам Болобанам (15 вересня 1498 р., Троки) [8, с. 59].

Як бачимо, у грамотах, незалежно від їхнього різновиду, чітко називався повіт, до якого належали об'єкти власності, володіння, дарування, купівлі чи продажу.

До складу *земель* (князівств) входили *волості*, центрами яких були міста.

Лексема *волость* походить від псл. *volŝь [3, I, с. 421] й у староукраїнській мові означала '1. адміністративно-територіальну одиницю (велика земля); 2. великий маєток' [6, с. 192]. Наприклад, у одній із грамот Західного Полісся читаємо: *На годъ а у волости чоловіковъ по(л)четвѣ(р)та ста а на мѣстѣ дворовъ тридъцать* [8, с. 42]. У староукраїнській мові лексема *волость* вживалася у підтвердних грамотах, які давали князі, щоб підтвердити якийсь факт дарування чи виплати компенсації в разі повернення об'єкта володіння, так, наприклад, *Вітовт, великий князь литовський, дає грамоту в тому, що в разі вимоги з його боку повернути селища Сволочигачі і Верх Болванця у Смотрицькій волості, панові Бедриху, який тримав ці селища, буде виплачена компенсація в сумі 60 кіп подільських полугрошників* (1 лютого 1429 р., Турійськ-Володимирський) [8, с. 36]. В актових документах чітко названий топонімний компонент при лексемі *волость*: *Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгу миру и на Некрину, дали єсми имъ двѣ селѣ...а тая села лежат в галицкой волости* [6, с. 192].

Окремою адміністративно-територіальною одиницею було *місто*. Спочатку міста не були окремими адміністративними одиницями, а становили частку тих земель, на яких вони розташовувалися, підпадаючи під юрисдикцію відповідного урядовця чи феодала. Міста перевели на самоврядування на основі магдебурзького права, цей процес відображено в Третньому Литовському статуті, згідно з яким міста поділялися на привілейовані і непривілейовані.

На позначення *міста* в грамотах вжито такі лексеми: *місто*, *городъ*, *градъ*, *городище*, *місто*, *мѣсто*, *тръгъ*. Це тип поселення, зазвичай значне за чисельністю та густотою населення. Із першої половини XIV ст. окремі міста-князівства отримали

магдебурзьке право та дістали право на самоврядування. Лексема місто походить від псл. *mesto [3, III, с. 484].

У дозвільній грамоті, де засвідчено факт відхилення *Олександром, великим князем литовським, скарги ровенського вйта, бургомістрів і радців на троїцьких міщан і дозволу останнім торгувати в м. Ковно на лікоть і на фунт, продавати й купувати сіль, віск та ін.* (23 серпня 1493 року, Троки), ужито лексему мѣсто: *Воуту мѣста кове(н)ского и бурмистро(м) и рядца(м) и мѣщано(м) што жаловали есте на(м) на мѣща(н) троцки(х) и(ж) они в ковне тргуютъ в локо(т) и въ ву(н)т продаю(т) и со(л) и те (ж) воскъ купую(т) ...* [8, с. 49].

У грамотах трапляється лексема *место* на позначення населеного пункту, адміністративно-територіальної одиниці: у переліку подарунків, посланих з Кракова великому князеві Тверському, читаємо: *З нового места послано князю великому тфе(р)скому шуба соболья, волоочная аксамитомъ або Адамашкою, а другая шуба к(н)зя а в поставы сукна Маха(л)ского...* [8, с. 44]. Дослідження грамот засвідчує вживання лексеми *мисто*: *мисто галет дали од крѣници и млина и пасика* [8, с. 89], цей номен поєднується із топонімним компонентом та локативно-об'єктним, який уточнює місце розташування.

У досліджуваних джерелах паралельно з лексемою місто вжито лексему *город*. Щодо походження лексеми *градъ* є думка, що слово походить або з болгарського *град* 'місто' або старослов'янської *градъ* 'замок, фортеця, місто' [ЕСУМ, I, с. 49]: *к полжа(м) даровала есми мужа своє(г) пана васи(л)я хре(б)товича по(д)ворье(м) свои (м) ѿ(т) чизны(м) што в око(л)не(м) городе в луцку вічно и непорушно...* [8, с. 49]. Лексема *город* сполучається з прикметником, що вказує на відношення до місцезнаходження – *око(л)ны(и)*.

В окремих грамотах дуже ретельно подано опис міста, зокрема в грамотах Західного Полісся ужито лексему *городъ* і так подано опис міста Кременця: *Што на кременъцы подано три фуклери а чотыри про(х)аницы пуше(к)ъ малы(х)ъ. а пищальь содна. А велики(х) пуше(к)ъ на городе д а челяди дво(р)ное Што в городе г пагорбъки а чотыри жонъки а две девъце а у дво(р)цы в королевом миля ѿтъ города тамъ в томъ дво(р)цы жонъка с дет(м)и сама четвѣрѣта, а клячъ троє, а волю три. а жита польчѣтвѣ(р)ты*

стиръты а у стиръте по двесте копъ ржи || ржи А на поли жита посееного досы(т) а в городе пушечьного пороху польбочьки а шиповъ го(д)ных бочька [8, с. 42].

Сучасні словники ототожнюють лексеми *місто* і *город*, щоправда, останнє подають з ремаркою розмовне: *город* – ‘те саме, що місто (розм. й рідковживане’ [7, II, с. 135]. У сучасній мові сема ‘замок, фортеця’ у семантичній структурі лексеми *город* є застарілою й такою, що вийшла з активного вжитку. Сему ‘місто’ має в староукраїнській мові лексема *тръгъ* [6, с. 447], яка походить від псл. *тръгъ < *търгъ [3, V, с. 603], утворилося на основі метонімічного перенесення назви місця, де відбувається торг, на тип населеного пункту, де було розміщене таке місце: *а (з)давна де(и) они та(м) у ва(с)вставично торгу не мѣвали и мо(л)ви(ли)* [УГ, с. 50]. У СУМі лексема засвоїлася з іншим значенням: *торг* – ‘ринок, базар’ [7, X, с. 201].

Найменшою адміністративно-територіальною одиницею було *село*. У грамотах трапляються такі номени: *село, село, сѣло, селище*, що слугуватимуть перспективою подальших наукових студій.

Отже, функціонування адміністративно-територіальної лексики в українських грамотах залежало від адміністративно-територіального поділу України в XV столітті. На позначення адміністративно-територіальних понять уживали такі лексеми: *держжава, земля* (у значенні держава, волость, повіт, просторова назва території, яка могла об’єднувати кілька територіальних одиниць), *воеводство, князівство, повіт, волость, місто, село, слобода, дільниця*. Дослідження адміністративно-територіальної лексики засвідчило, що одні лексеми вживають у сучасній мові: *держжава, земля, місто, село*, інші належать до історизмів: *волость, повіт, воеводство, князівство*. Аналіз українських грамот засвідчив, що на українській території у XIV – XV ст. сформувалася староукраїнська мова, яка живилася з народних джерел і яка вважалася офіційною в адміністративно-юридичній документації Великого князівства Литовського, у державному управлінні Польщі та Молдавського князівства.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні вторинної номінації адміністративно-територіальної лексики староукраїнської мови XV ст.

Список використаної літератури

1. Антошин Н. С. Язык молдавских грамот XIV–XV вв. : автореф. дис... доктора филол. наук : 10.661. Ленинград, 1961. 34 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Етимологічний словник української мови : у 7-и т. Редк. О. С. Мельничук (гол. ред.) та інші. Київ : Наук. думка, 1982–2017.
4. Калужняцкий Е., Соболевський А. Альбом с кириловских рукописей румынского происхождения (додаток к четвертому выпуску «Энциклопедии славянской филологии»). Санкт-Петербург, 1916.
5. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI – XVIII ст. Семантика і словотвір. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 213 с.
6. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1977.
7. Словник української мови: в 11 т. АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; Ред.кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
8. Українські грамоти XV ст. Підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. М. Русанівського. Київ : Наукова думка, 1965. 163 с.

**Юлія Кузнєцова
м. Хмельницький**

ПАТРІОТОНІМИ У СТРУКТУРІ ОНОМАСТИКОНУ (на матеріалі української і польської мов)

У статті розглянуто можливість появи нового класу онімів у структурі ідеонімів у зв'язку із комунікаційною потребою, пов'язаною з духовною національною сферою людини, – патріотонімів; виокремлено моделі цих онімів і з'ясовано, що загалом структура української та польської патріотонімії зумовлена насамперед специфікою денотата.

Ключові слова: ідеоніми, патріотоніми, оніми, патріотичний характер; класифікація.

The article puts forward the idea of the emergence of a new group of onyms that may exist due to the current socio-historical motivation in the Ukrainian and Polish languages. The structure of such onyms is also

analyzed on the basis of M. Torchynsky's classification. The expediency of the existence of such a group in the structure of ideonyms is established.

Key words: *ideonyms; patriotonyms; onyms; patriotic character; classification; separation.*

Ідеоніми – власні назви об'єктів, пов'язані із духовною сферою людини. Ідеонімія належить до однієї з новітніх галузей ономастики. Об'єктом цього дослідження стануть українські і польські власні назви патріотичного, характерно національного, загальнодержавного значення, а предметом – власне класифікація, структурні типи таких найменувань, які ми назвемо патріотонімами. Матеріалом для дослідження стали енциклопедії, зібрання власних назв у патріотичних виданнях України та Польщі художнього та публіцистичного стилів, українські і польські електронні словники.

Термін 'патріотонім' та його похідні ми створили за аналогією до класифікації, запропонованої М. М. Торчинським у монографії «Структура онімного простору української мови» [3]. Варто тут процитувати, що «власні назви вважаються мовною універсалиєю, оскільки вони наявні майже в усіх мовах світу, функціонують із давніх часів, вживаються масово, демонструють спільність своїх основних ознак. Водночас у кожній мові власні назви мають свої специфічні ознаки, що стосуються їхнього походження та функціонування» [3, с. 5].

Саме унікальність онімії кожної мови дозволяє встановлювати взаємовплив ономастикону та мовної свідомості народу, створювати національно-мовні системи власних назв. Загальноприйнятим є усвідомлення її як гігантської макросистеми, або системи систем, що об'єднує численні системи та підсистеми назв, які відносяться до всіх секторів ономастичного простору [2, с. 50].

У польському та українському національному суспільствах існує потреба донести патріотичну інформацію, що найкраще вдається так званім цільовим соціальним групам (для керування колективами чи суспільством, у повному, точному і своєчасному надходженні смислів) [1, с. 4 – 5].

Ми вважаємо, що патріотоніми сформувалися через духовні особисті та суспільні потреби людини. Слово «патріот» запозичене з французької мови, яке набуло особливої популярності в часи

французької революції 1789 – 1793 років, «patriote» подібне до латинської «patriota», утворено від «patria» – з грецької «батьківщина», тобто «patriota» – «той, хто любить батьківщину, вітчизну» («patria» – «pater», «батько»). Patriota – «człowiek kochający swoją ojczyznę, gotów do poświęceń dla niej» [8].

Порівняємо із академічним словником української мови (1970 – 1980 рр.): «Той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий для них на жертви й подвиги». І дещо ширше в енциклопедії: «Polega to na przywiązaniu do narodowej indywidualności, do języka, kultury, tradycji, na odczuciu potrzeb narodu jako całości, na zespoleniu się z jego interesami» [5].

Патріотоніми стали продуктами усної комунікації: у моральних нормах, народних звичаях, військових традиціях, фанатському русі, політичних гаслах, спробах історичного узагальнення, у медіапросторі та ін. Сучасні документні канали, новітні соціальні інститути швидко знайшли способи задоволення абсолютних соціальних потреб, вони беруть участь у міні- або макрокомунікації. Заміна книжкової культури мультимедійною – один із проявів піднесення закону комунікаційних потреб [1, с. 6].

У структурі патріотонімів ми виокремили низку підгруп, із-поміж яких: патріотмагазинініми – *магазин «Патріот»*, патріотспортоніми – *команда «Патріот», drużyna hokejowa «Husaria» Białyłstok*, комерціоніми – *Husaria Marketing*, патріотобелісконіми – *Pomnik Patrioty (Stalowa Wola)*, патріотетикетконіми – *«Бандерівське»*, патріотколективоніми – *творче патріотичне об'єднання «Музичний батальйон»*, патріоторганізаціоніми – *Związek Patriotów, Pogotowie Patriotów Polskich*, Громадська організація *«Патріот України»*, патріотпартіоніми – *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy «Solidarność»*.

Патріотартіоніми – власні назви творів образотворчого мистецтва патріотичного характеру – *«Третє око четвертої влади»* (картина Юлії Короцінської), *«Hetman Żółkiewski z husarią»* (картина) [6, с. 195]. Серед патріотімажонімів виокремлюються патріотпиктоніми – власні назви предметів живопису: картини *Зорина Гаджук «Україна в мені»*, *персонажі Олександра Тутко «Патріотизм – це ми!»*, патріотскульптуроніми – власні назви скульптур *Statuetka Prezydenta L. Walensy, скульптурна композиція*

школи мистецтв «Патріот», відлиті з бронзи, гіпсу тощо: скульптурні композиції *Pomnik Grunwaldzki w Krakowie*.

До складу патріотімажонімів можна включити патріотікононіми – власні назви малюнків-ікон – живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Бога, Богородиці та інших святих із воїнами, патріотами, загиблими за національну ідею, що має релігійний характер «*Покрова. Божя Матір над козаками*», «*Тайна вечеря*», що зібрала за столом, полеглих побратимів, «*Matka Boska Armii Krajowej*» *Irena Pokrzywnicka*, патріотфотооніми – власні назви фотографій: світлини *Mopialex* «*Błękitna Armia gen. Józefa Hallera rozgramia Sowietów na przedpolu Warszawy w 1920 roku*» [6, с. 24], патріотпортретоніми: *Piotr Stachiewicz*, «*Krakowianka*» [6, с.161], *Олени Суходосевої* «*Подольночка*», патріотбаталіоніми – художник, який працює у стилі батального живопису: *Jan Matejko* «*Konstytucja 3 maja*» [6, с. 163].

Із-поміж патріотсценонімів, відповідно до різновидів сценічного мистецтва, виділяються патріотспектаклоніми – театральна вистава: «*Україна нездоланна*», «*Husaria*» *Wystawa czasowa*. Сюди також включені патріотконцертоніми – назви концертних і подібних програм: «*W DRODZE KU NIEPODLEGŁOŚCI*», «*Вермен-фест*». Назви танців – патріотсальтоніми – *гонак*, «*patriotyczne tańce wychowańce*», патріотфольк-сальтоніми: українські народні танці «*Подольночка*», «*Спотикач*».

Патріотмузиконіми – власні назви музичних творів «*Mazurek Dąbrowskiego*», «*Я не здамся без бою*» (пісня групи «Океан Ельзи»), патріотмотивоніми – власні назви мелодій, інструментальних музичних творів, танцювальних ритмів тощо: «*Україна – це ти*» (Тіна Кароль); назви народних танців: «*Козачок*», «*Krakowjak*», і патріотмелосоніми – власні назви пісенних творів: пісні В. Івасюка «*Червона рута*», Т. Петриненка «*Україна*»; національні гімни. Музичні збірники патріотальбомоніми: «*Український патріот*» – демо-альбом рок-гурту «Бульдог».

Чіткою градацією відзначаються патріотфільмоніми, у складі яких вирізняються патріоткінофільмоніми – власні назви художніх кінофільмів: «*Zakasane piosenke*», «*Крути 1918*», «*Катуń*»; патріоттелефільмоніми – власні назви художніх телевізійних фільмів, зокрема і телесеріалів: «*Зима, що нас*

змінена», «*Królowa Von*»; патріотдокументофільмоніми – власні назви неігрових (так званих документальних) фільмів: «*Невідома Україна*», у складі яких додатково можна виділити патріотлогософільмоніми – власні назви наукових, науково-популярних і навчальних фільмів: «*Історія гідності. Голодомор*» і патріотпубліцистикофільмоніми – власні назви переважно телевізійних фільмів, знятих на актуальні, злободенні теми: «*Хроніка протистояння Небесна сотня*», публікація «*Biało-Czerwona, czyli jak czcić barwy narodowe*». Патріоттрансляціоніми – назви теле- і радіопередач «*Patriotyczna Majówka na TVP*» і патріотвіртуалоніми – власні назви віртуальних (комп'ютерних та інтернетівських) об'єктів: блог «*Я – Патріот України. Tarantul (Володимир)*», патріоттелевізійніми – власні назви телевізійних передач: «*Говорить і показує Україна*» (телепрограма) та патріотрадіоніми – власні назви радіопередач: «*Десятка патріотичних пісень*», патріотциклоніми – власних назв теле- і радіопередач, об'єднаних у цикли: «*Шлях нації*».

Патріотбіблійніми – власна назва твору: художнього, релігійного, наукового, політичного. Патріотбелетристичніми – назви творів художньої літератури «*Pan Tadeusz*» (Adam Mickiewicz); «*Husaria*» (Radosław Sikora), патріотпубліцистичніми – назви публіцистичних творів (статті, нариси, памфлети, фейлетони тощо) «*Czerwone maki na Monte Cassino*» [7], «*Абетка України*» (Надія Дичка); патріотдокументоніми – власні назви документів «*Plan wychowania patriotycznego*»; патріоторатіоніми – власні назви усних творів: *Barwy narodowe* «*Dziś celebrując barwy narodowe, pamiętajmy o odpowiedzialności za losy naszej Ojczyzny.*» *marszałek Sejmu*, патріотлекціоніми – власні назви публічних виступів, наукового та публіцистичного характеру: виступ «*Kochający ojczyznę*», патріотнарративніми – власні назви усних розповідей (переказів, анекдотів тощо), які відбуваються в неофіційній обстановці: переказ «*Legenda patriota*», патріотсеріоніми найменування однотипних (передусім художніх і наукових) видань серія «*Україна*». Патріотвотумоніми – обітниця, урочиста обіцянка: «*Клятва українського патріота*».

Відповідно до трьох різновидів художнього мовлення, виокремлюються патріотпрозоніми – власні назви прозових творів:

«Героям слава! Розповіді для дітей про героїв фронту і тилу» (Тетяна Рубан), патріотпоезонами – власні назви поетичних творів: вірш «Любіть Україну» (вірш В. Сосюри), «Do Polski!» (F.Kowalski) [6] і патріотдрамонами – власні назви драматичних творів: «Pieśni i dramaty patriotyczne i osobiste» (Wojciech Stamm) [6].

В усній народній творчості назви фольклорних творів можуть бути кваліфіковані як патріотфольклоронами: патріотфольк-прозонами казка «Котигорошко», «Legenda polska», патріотфольк-драмонами вертепна вистава «Djabel, śmierć i bolszewik radzą, czy rady Panu Bogu dadzą». Збірки оповідань, поезій та інших художніх творів, найменування яких можна кваліфікувати як патріоткогезіонами: «Кобзар» Т. Шевченка.

Публіцистика має три групи: патріотінформаціонами – назви переважно невеликих заміток, повідомлень, репортажів тощо, у яких просто передається інформація про певні події: «Патріотизм» Укрінформ, патріот-коментарі онами – назви здебільшого розгорнутих коментарів, нарисів, оглядів, у яких аналізується якесь питання, актуальне для читачів: «Патріотизм – це щось зробити для України, а не просто футболку з гербом носити», та патріотрубриконами – власні назви рубрик, тематичних об'єднань тощо: «Патріот». Патріотдокументонами розрізняються залежно від обсягу і значення їхніх денотатів: патріотконституціонами – власні назви зібрань документів міжнародного і загальнодержавного значення: «Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej» [6, с. 265], «Конституція Пилипа Орлика», патріотдекретонами – власні назви документів загальнодержавного значення: «Акт проголошення незалежності України».

Досить розгалуженою є і структура логосонимії, яка передусім до свого складу включає патріоттрактатонами – назви монографій, трактатів тощо: *Петронговський Р.Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: Монографія. Житомир: Полісся, 2003*, патріоттезонами – власні назви невеликих наукових праць: статей, тез і повідомлень: «Rotmistrz Witold Pilecki», патріотрефератонами – назви невеликих, часто компілятивних робіт (рефератів, які переважно мають оглядовий характер: реферат «Патріоти України», патріотскриптонами – назви письмових творів (на зразок курсових і випускних робіт), підготовлених в основному науковцями-

початківцями: «*Pulkownik Ryszard Kukliński*». До патріотлогосонімів можна віднести власні назви законів, правил, доктрин – патріотканоніми: *Стратегія національно-патріотичного виховання*.

Патріотклерикалоніми, тобто власні назви церковних (релігійних) творів: піеśń religijna «*Bogurodzica*» (духовний гімн Польщі) [6, с. 178], «*Боже, великий, єдиний*» (Церковний гімн України).

Патріотгемероніми – власні назви органів періодичного друку, зокрема газет, журналів, інформаційних бюлетенів: «*Україна*» (назва газети) «*Patriota Polski, kartki tygodniowe zawierający*», *tygodnik wyd. 1761 w Warszawie*. Серед патріотпресонімів можна виокремити патріотгазетоніми – власні назви газет, які містить різноманітні патріотичні матеріали: «*Патриот*», патріотжурналоніми – власні назви журналів: «*Nepodległa*», патріотбюлетеноніми – власні назви бюлетенів й аналогічних видань: «*Biuletyn Informacyjny Dowódca Armii Krajowej*» [6], «*Бюлетень*». До складу пресонімів входять патріотплакатоніми – власні назви плакатів, стендів, білбордів тощо. Виконують із агітаційною, рекламною, інформаційною або навчальною метою: «*SOLIDARNOŚĆ*» *PLAKAT*, «*Plakat rekrutacyjny do Armii Polskiej we Francji*» (Władysław Teodor Benda) [6, с. 25], та патріоткартконіми – власні назви карток, листівок тощо, які мають переважно агітаційний або інформаційний характер: «*Katechizm polskiego dziecka*» (Władysław Bełza) [6, с. 200].

Із-поміж патріотвіртуалонімів виокремлюються патріотінтернетоніми – власні назви об'єктів, пов'язаних з Інтернетом.pl, *polska.ua*, *ukraine*, патріоткомп'ютероніми: «*Kresy.pl*» – польський інтелектуальний портал. До складу патріотінтернетонімів належать насамперед патріотсайтоніми – власні назви сайтів: *narodowipatrioci.pl* і патріотлогіноніми – власні назви користувачів електронних скриньок в Інтернеті: *patriot*. Складниками власне патріоткомп'ютеронімії є: патріотдисконіми – власні назви комп'ютерних дисків, флешок та інших засобів зберігання інформації: диск «*Патріотизм очима журналістів*», патріотфайлоніми – власні назви файлів, тек, портфелів для процесу передавання та оброблення інформації: портфель «*PATRIOTYZM*», тека «*Bohaterzy Polaków*», файл «*Zawisza Czarny*».

Важливим є виокремлення патріотпсевдонімів – виділення реальних та віртуальних псевдо – псевдопатріотоніми *logo Varwy Polski*. Передача інформації за допомогою мобільних телефонів патріотмобілоніми. Серед них виокремлюються: патріотлоготипоніми – власні назви логотипів, відеосюжетів, анімацій: «*Patriotyczna*» *Play* і патріотріалтононіми – власні назви ріалтонів, мелодій, голосових дзвінків тощо: «*Слава Україні! Героям Слава!*»

Одним із найбільш продуктивних класів є патріотпоетонімія: патріоттопопоетоніми – власні географічні назви, зокрема патріотхоропоетоніми – найменування територій «*Там, під Львівським замком*» (пісня Т.Чубая), патріотсуверенопоетоніми – власні назви незалежних держав у художніх творах: *Тобі, Україно моя, і перший мій подих, і подих останній тобі. В. Еллан; Tu jest Polska – [...] – Powtórz tę nazwę głośno i z dumą, bo tak się nazywa miejsce, w którym umrzesz. Andrzej Pilipiuk [8]*, патріотрегіонопоетоніми – власні назви природних районів: *Я в рідної Волині позичала і ніжності, й людської доброти* (Д. Луценко); патріотмеморіалопоетоніми – назви меморіальних комплексів і пам'ятних місць: *Во в імię dobra można to wszystko zrobić – w імię dobra można urządzić Babi Jar, Katyń, Oświęcim, Drezno Hiroszimę, a w імię dobroci nigdy. Szczepan Twardoch, Wyznania prowincjusza, Лиш назва залишилась від села. Хатинь, Хатинь. А хат – не відишукати. Яка глибока тиша залягла...*(О. Ющенко). Патріотпотамо-поетоніми – найменування рік в українській культурі більше націоналізуються ніж Вісла в польській: *Wisła moja stara* (I. Danielewski) [6, с. 172], *Рече та стогне Дніпр широкий* (Т. Шевченко). Патріотскульптуропоетоніми – власні назви скульптур: «*Пам'ятник Б. Хмельницькому*» (пісня групи «Скрябін»); патріотбелетристикопоетоніми – найменування творів художньої літератури, які вживаються в інших художніх творах, наприклад, «*Небесна Варта. Пам'яті борців за незалежність України*» (Роман Неділько), патріотхронопоетоніми – власні назви часових проміжків, які вживаються в художніх творах, зокрема: *Trzeci maj* (М. Конопніцка) [6, с. 214]; патріотфактопоетоніми – найменування подій, пов'язаних із діяннями людей *Polonez Kościuszki* [6, с.52], патріотконфліктопоетоніми – найменування окремих боїв і сутичок: *Мій Полтавський бій, – сказав Марченко,*

– дав стільки зброї, що я сміливо, через п'ять хвилин закомандував фронтом (Ю. Яновський), *Jakby nie mieli tego swojego Mazowsza, Kieleckiego, Grunwaldu, tych wszystkich listopadów, styczniów i wrześniów dymiących spalonym mięsem, toby się okazało* (Andrzej Stasiuk, Wschód) [5].

Патріоттовароніми – власні назви товарів *Różaniec patriotyczny*, зокрема: патріотспиртоніми – власні назви алкогольних напоїв: пиво «*Бандерівське*»; патріотангастроніми – найменування різних промислових товарів: *saszetka nerka «Barwy Narodowe» UltraPatriot, Fototapeta*, новий сорт малини «*Husaria Records*». Патріотартієргоніми – власні назви об'єднань людей: *фан-група «Українці»*, патріотмелосоармоніми – власні назви військових з'єднань, зафіксовані у піснях: *Військо Запорозьке* в українських історичних піснях.

Патріотгеортоніми – власні назви святкових днів або більших часових відрізків найменування свят: *Dnia Flagi RP oraz Dnia Polonii i Polaków* розмежовуються на патріотофіціалгеортоніми – власні назви державних, зокрема і міжнародних, свят: *День Конституції України* (28 червня), патріот-клерикалгеортоніми – назви церковних свят: *Покрова Пресвятої Богородиці* (14 жовтня), і патріотфольк-геортоніми – народні свята або народні варіанти двох попередніх різновидів геортонімів: *Narodowy Dzień Pamięci «Żołnierzy Wyklętych»* (1 марса), *День Соборності* (22 січня). Подібними до патріотгеортонімів є і патріотсолемноніми – власні назви урочистостей із нагоди певних знаменних дат «*Стоп'ятдесятиріччя від дня народження Івана Франка*». Патріотойконіми – власні назви населених пунктів *село Українське*, хибним патріотгідропоетонімом може бути власна назви водного об'єкту назва річки в Росії *Уна*. Патріотгодоніми – власні назви вулиць і подібних лінійних об'єктів: *вулиця Героїв Майдану, Ofiar Katynia*, патріотагорооніми – найменування площ, майданів: *Niepodległości*, патріотмеморіалоніми – назви меморіальних комплексів і пам'ятних місць: *Pomnik Piłsudskiego z córkami (Sulejówek)*.

Отже, патріотоніми можуть бути як один із різновидів ідеонімів, але існування як окремий клас у структурі ідеонімів під великим сумнівом, бо фактично повторює ідентичні групи та підгрупи онімів, маючи лише ідейно-емоційне забарвлення. До

того ж такий висновок можна зробити на прикладах із польської мови. Таким чином, належність патріотонімів характеризується наявністю онімних ознак та залежить від умов використання в певному контексті, ступеня семантичної трансформації денотативного значення.

Список використаної літератури

- 1.Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации. Санкт-Петербург : 1996 ББК 88. 59 с.
- 2.Суперанская А. В., Сталтмане В. Э., Подольская Н. В. Теория и методика ономастических исследований. Отв. ред. А. П. Непокупный. Москва : Наука, 1986. 255 с.
- 3.Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 515 с.
- 4.Цілина М. М. Структурна класифікація українських ідеонімів. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2015. № III (15). 14 с.
5. *Encyklopedia.pwn.pl*. URL : (дата звернення: 12.03.2018).
6. *Księga patriotyczna*. Częstochowa : Wyd-wo Sfinks, 2016. 315 s.
7. *Lubimyczytac.pl* URL: <https://lubimyczytac.pl/szukaj/ksiazki?phrase> (дата звернення: 15. 02. 2021)
8. *Sjp.pwn.pl*. URL : (дата звернення: 12.03.2018).

*Ганна Литвиненко, Едуард Соломка
м. Ужгород*

МОВА ЯК ЕТНОФОРМУВАЛЬНА Й ЕТНОДИФЕРЕНЦІЙНА ОЗНАКА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу категорії «етнос», «етнічна ідентифікація», «етнічна самосвідомість», «етнічні стереотипи» і розгляду взаємозв'язку цих явищ із феноменом мови. Під етнічною ідентифікацією розуміємо диференціацію на основі набору характеристик – соціальних маркерів. Найбільш важлива роль у формуванні етнічної ідентичності та етнічної свідомості відводиться мові як фактору, що починає діяти ще в ранньому дитинстві людини. Актуальність розгляду проблематики зумовлена соціально-політичним контекстом.

Ключові слова: *мова, етнос, етнічна ідентичність, самосвідомість, етнічна диференціація, нація, національний характер, національна ідентичність, культурна інтеграція.*

The article is devoted to the analysis of the categories «ethnicity», «ethnic identification», «ethnic identity», «ethnic stereotypes» and consideration of the relationship of these phenomena with the phenomenon of language. Ethnic identification in this article is understood as differentiation based on a set of characteristics – social markers. The most important role in the formation of ethnic identity and ethnic consciousness is given to language as a factor that comes into force before all others – in early childhood. The urgency of considering this issue is due to the socio-political context.

Key words: *language, ethnicity, ethnic identity, self-consciousness, language as a symbol of ethnicity, ethnic differentiation, nation, national character, national identity, cultural integration.*

Питання взаємозв'язку мови та етнічної ідентичності є одними з найбільш актуальних у сучасному світі і посідають значне місце в сучасних дослідженнях. Означеній проблемі приділяють увагу багато науковців, більшість із яких вважає, що етнічну ідентичність необхідно розглядати в тісному зв'язку з мовою, так як саме вона є однією з найважливіших умов існування будь-якої соціальної спільності. Тому поняття мови та етнічної ідентичності можна розглядати як об'ємний, багатогранний і збірний концепт. Мова, будучи символом етносу, безпосередньо впливає на формування етнічної ідентичності.

Із-поміж факторів, що найактивніше впливають на формування національної свідомості будь-якого народу, найважливіше місце посідають мова, культура та її окремі елементи. О. О. Потєбня розглядав мову не тільки як етнодиференційну, а і як етноформувальну ознаку будь-якого народу. При цьому «етнічна специфіка полягає не в тому, що виражається, а в тому, як виражається» [3, с. 35]. Звідси випливає, що:

- втрата народом своєї мови рівнозначна денационалізації;
- білінгвізм у ранньому дитячому віці призводить до маргіналізації;
- культурний та, зокрема, мовний розвиток у ранньому віці сприяє розвитку національної свідомості [3, с. 48].

Етнічна самосвідомість – це усвідомлення народом у цілому та кожною особистістю, яка складає народ, своєї належності до певного етносу, що базується на спільності мови, культури, рис,

історичної долі та визнанні особливих специфічно-історичних рис свого народу.

Отже, головними ознаками етнічної самосвідомості є: усвідомлення етнічної спільності, особливих етнопсихологічних рис, особливої етнічної культури; соціально-моральна самооцінка, етнічна самоідентифікація.

Проблема співвідношення мови й етносу охоплює безліч складних питань, серед яких – мова і самосвідомість, доцільність функціонування багатьох мов тощо. У питанні співвідношення мови й етносу в науці немає одностайної думки. Деякі вчені без спільної мови не мислять собі етносу, інші заперечують обов'язковість спільної (єдиної) мови як необхідну основу виникнення етнічної спільності. Аргументом для них є мовні ситуації Швейцарії, де користуються чотирма мовами (німецькою, французькою, італійською і ретороманською); Канади, у якій послуговуються двома мовами (англійською та французькою); Бельгії (бельгійці розмовляють французькою та фламандською мовами), а також те, що однією мовою можуть користуватися декілька націй (англійською – англійці, американці й канадці, німецькою – німці, австрійці та швейцарці, іспанською – іспанці, кубинці, аргентинці, венесуельці, колумбійці, костариканці, панамці, парагвайці, чилійці та інші латиноамериканці, сербсько-хорватською – серби, чорногорці, хорвати, кабардино-черкеською – кабардинці і черкеси).

Розглядаючи це дискусійне питання, потрібно врахувати всі чинники, що впливають на формування етносу – мову, культуру, спільність історії, психічного складу, спільність території, наявність державності, самосвідомості.

Найголовнішим чинником є самосвідомість: людина розуміє, що вона належить до певного етносу, і всі члени цього етносу усвідомлюють, що вони становлять етнічну спільність, відмінну від інших етнічних спільнот. Для усвідомлення своєрідності народу найголовнішу роль відіграє мова. Мова поєднує людей більше, ніж класова, партійна, релігійно-конфесійна належність, більше, ніж історія народу (її не всі знають), а іноді навіть більше, ніж етнічне походження. Однак, як зазначають В. Іванишин і Я. Радевич-Винницький, «не слід ототожнювати в кожному випадку мовну ознаку людини з почуттям патріотизму, а в нашому

– з почуттям українськості. Через різні обставини люди часто не володіють рідною мовою, однак при цьому зберігають щирі почуття до України» [1, с. 119]. Спільноти, утворені на основі єдності мови, виявились історично витривалішими, ніж державні утворення з їхньою політичною й економічною єдністю, про що свідчить розпад Австро-Угорської та Російської імперій. Отже, після самосвідомості (генетичного коду, генної пам'яті) дуже важливе значення для утворення етносу має мовний код (соціальна пам'ять). І чим вища форма організації спільноти, тим вагоміша роль мови в консолідації членів спільноти.

Важливим чинником є і державна своєрідність, самостійність, яка інколи перебиває мовний фактор. Так, коли населення США стало усвідомлювати себе окремою нацією, бажання національно виокремитися стало стимулювати виникнення й розвиток американського варіанту англійської мови, який навіть зафіксований у словнику Вебстера. Можна нині стверджувати про різні латиноамериканські варіанти іспанської мови, своєрідний австрійський варіант німецької мови. Можливо, всі ці варіанти з часом, за умови невтручання інших зовнішніх чинників, переростуть у справжні окремі мови, як це маємо у випадку з болгарською і македонською, сербською і хорватською мовами (подібно було з румунською і молдавською). Але й тут останнє слово за самосвідомістю. Мови з найменшими відмінностями – це різні мови, якщо їхні носії усвідомлюють себе різними народами, і, навпаки, віддалені діалекти, які суттєво перешкоджають комунікації, наприклад, у Китаї чи Німеччині, вважаються однією мовою, якщо мовці не перестають усвідомлювати себе одним народом.

Чуття рідного слова є яскравим прикладом етнічного характеру мови. У всіх народів мова тісно пов'язана з національним почуттям і національною свідомістю. Надзвичайна прихильність людини до рідної мови зумовлена тим, що кожному народові властиві неповторні асоціації образного мислення, які закріплюються в мовній системі і становлять її національну специфіку. Етнічна самосвідомість ґрунтується передусім на рідній мові. Якщо інтерпретувати літературу як самовираження народу, то справжнім самовираженням народу вона може бути лише тоді, коли створена рідною мовою.

Отже, чим вища етнічна організація, тим вагоміша роль мови в її життєдіяльності. Народність ще може розпастися на різні етноси, нація – ніколи. І тут найміцнішим цементуючим чинником є мова.

Нація – найвища природна форма об'єднання людей. Жодна держава світу не сформувалася як безнаціональна. Єдине консолідоване суспільство може витворитися лише на ґрунті спільної духовності, спільної мови, позаяк саме мова є тим феноменом, який визначає самототожність нації. Мова забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його виявах – політичному, економічному, культурному тощо, бо саме мова – головна ознака нації.

Тому боротьба за державність української мови – це боротьба за українську державу. Втрата мови, денационалізація народу призводить, як зазначав О. О. Потебня, до «дезорганізації суспільства, аморальності, спідлення». У національній державі ототожнюються такі поняття, як держава, нація і мова.

Отже, аналіз сучасної наукової літератури на тему взаємозв'язку мови та етнічної ідентичності виявив недостатність досліджень в проблематиці ролі мови. При вивченні етнічної ідентичності та її форм доходимо висновку, що в цих роботах майже не надавалось уваги ролі мови у формуванні і збереженні етнічної ідентичності. Ці питання виявилися поза зоною когнітивного інтересу науковців, тому необхідно вивчати важливі аспекти взаємозв'язку мови та етнічної ідентичності, ретельно аналізувати роль мови у формуванні і збереженні етнічної ідентичності в українському суспільстві.

Список використаної літератури

1.Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Дрогобич: Відродження, 1994. 217 с.

2.Потебня А. А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 192 с.

3.Потебня О. Мова, національність, денационалізація: Статті і фрагменти. Упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова. Нью-Йорк, 1992. 155 с.

Марія Мацькович

м. Дрогобич

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМПОНЕНТ НА УРОКАХ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті йдеться про специфіку репрезентації літературних тестів на уроках польської мови як іноземної, їхньої доцільності та актуальності. Вважається, що тексти літератури допомагають розширити кругозір учнів та сприяють кращому засвоєнню граматики, лексики і пришвидшують розвиток комунікативної компетенції. Через читання літературних текстів учні долучаються до культури, історії традицій країни, мову якої вивчають.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, літературний текст, код культури.*

The article is about the specifics of the representation of literary tests in Polish lessons, as a foreign language, their expediency and relevance. It is believed that literary texts help to broaden the worldview of students and to promote faster grammar, vocabulary learning and accelerate the development of communicative skills. By reading literary texts, students join the culture, history of traditions of the country language of which they are studying.

Key words: *communicative skills, literary text, culture code.*

Література загалом є важливим елементом культури кожного народу. Саме там читач може довідатися про епохи та їх становлення, традиції, а також про значення слів на певному етапі, їхні зміни, поєднання у вислови, фразеологічні звороти та сучасне застосування лексики. Літературні тексти на уроках польської мови як іноземної виконують ще одну важливу роль – дають можливість вивчити граматику мови, підтверджуючи свої знання, набуті раніше, а також розрізнити літературні норми та форми повсякденного вжитку і, що найважливіше, сприяють розвитку навичок читання та комунікації.

Література як складовий компонент вивчення мови як іноземної досліджується досить недавно. У лінгводидактиці іноземної мови в Україні такі праці здебільшого стосуються англійської, німецької чи іспанської мов. Серед науковців цього напрямку можна назвати розробки С. А. Блохіної [2], С. Ю. Ніколаєвої [3], О. С. Сокол [4]. Стосовно польської мови

потрібно виділити праці А. М.Кравчук, Р. Цудак [6], Т. Черкес [7], Р. Цесельської-Мусаммеґ, Д. Мігулки та ін. Тому надалі залишається актуальним дослідження впливу літературного тексту польської мови на якість навчання мови як іноземної, а також розробка методів вивчення художнього твору на уроках польської мови. Одним із завдань статті є виявлення принципів відбору літературних текстів на різних етапах володіння мовою. Зосередимось також на деяких інструментах методики навчання граматики та лексики з використанням художнього тексту.

Досліджуючи використання літературного компоненту, звернемо увагу на підручники, якими послуговуються при вивченні польської мови як іноземної в Україні. Це серія підручників «Польська мова. 5–10 кл.» Автори: Л. Біленька-Свистович, Є. Ковалевський, М. Ярмолюк, а також «Język polski bez granic kl. 5–9, 11». Автори: К. Квятковска, Р. Цесельска-Мусаммеґ, А. Рочняк, Г. Пшеходзка, Б. Гузюк, М. Мацькович, М. Зелінська. І ще звернемо увагу на підручники «Krok po kroku». Автори: А. Шимкевич, А. Стельмах, І. Стемпеґ, С. Давідеґ.

Серія останніх підручників призначена для дорослих студентів, які вивчають польську мову не як філологічну дисципліну. Весь граматичний матеріал зосереджено на тренуванні комунікаційної компетенції. Літературний компонент з'являється аж у передостанньому уроці першої частини підручника [10, с. 168]. Це дитяча поезія авторства Станіслава Яховича «Chory Kotek». Здається, що розміщення цього дитячого вірша є зовсім нелогічним у підручнику для дорослих. Та все ж таки, розгляньмо, з якою метою автори скористались літературним текстом на уроці іноземної мови. Перш за все було додано аудіосупровід цієї поезії, що в разі збільшує ефективність вимови. Друге – завдання ускладнене пропущеними словами, що змушує уважно слухати та потім правильно записати. Наступний фактор – використання у поезії лексики, яка вивчається на уроці – хвороби, фрази, які застосовуються при комунікації з лікарем, що набагато збільшує відсоток запам'ятовування нових слів та пояснює контекст використання. Поезія містить застарілі та маловживані слова, а це, у свою чергу, змушує знайти сучасний відповідник. На прикладі цього вірша можна тренувати використання звертань – *doktorze, koteczku*, а також відмінювання та правопис дієслів

минулого часу, які є одними з найважчих для вивчення – *leżał, przyszedł, wyciągnął, wziął*. Крім усього перерахованого потрібно зазначити, що вірш невеликий і легко відтворюється мовцем. І дорослі охоче його читають та декламують, а також відтворюють у ролях.

У підручнику «Język polski bez granic». 5 клас [5] (перший рік вивчення мови) літературний компонент з'являється вже на другому уроці. Тут дитячий вірш «Trzy słowa» використано з метою засвоєння нової лексики – слів ввічливості. Крім цього, вірш можна застосувати з метою тренування вимови шиплячих та носових звуків. Наступна вправа підпорядкована самостійному складанню діалогу із застосуванням реплік вірша. Учні, перечитуючи, тренують фонетику мови та запам'ятовують важливі для спілкування вислови.

Поезія Ванди Хотомської «Jak Biedronka zgubiła kropki» з'являється на четвертому уроці і вже ускладнена різними видами вправ – вправи на слухання, письмо, правопис, лексику, повторення числівників, відмінювання іменників та дієслів. Загалом кожен наступний урок містить невелику дитячу поезію та вправи, спрямовані на вивчення нового матеріалу.

Найдовша поезія Юліана Тувіма «O Panu Tralalińskim» розміщена в останньому 12 уроці. Ця поезія містить багато неіснуючих слів, які вміло поєднані поетом зі словами активної сучасної лексики. Крім граматичних вправ, які зосереджені на запам'ятовуванні і застосуванні нових слів та їхніх форм, вимові, тренуванні дикції, виконанні вправ на однину та множину, учні можуть спробувати утворити за зразком нові слова, а також знайомляться з творчістю поетів, які писали для дітей. У підручниках серії «Język polski bez granic» використано вірші дитячих письменників. Це популярні поети, творчість яких вивчається дітьми у Польщі, починаючи від дитячого садочка і закінчуючи школою-ліцеєм. Ці підручники не перенасичені літературними фактами, подіями. Навпаки, літературний текст підпорядкований вивченню польської мови як іноземної. У підручниках для 5–9 класів немає прозових літературних текстів. Рівень складності та розуміння вивченого не дозволяє вмістити їх на цьому етапі. Натомість в 11 класі, де рівень володіння польською мовою вже високий (B2), з'являються прозові тексти та

літературний коментар щодо епохи з короткими відомостями про письменника. А також питання до тексту, де можна висловити власну думку щодо прочитаного чи виділити основні характеристики головного героя, відшукати головну думку твору і спробувати здійснити власну інтерпретацію прочитаного фрагменту. У процесі вивчення польської мови як іноземної у загальноосвітній школі це, можливо, єдиний урок, де можна ознайомитися із сучасною польською літературою та її творцями, а при цьому ще й вивчити нову лексику і способи її застосування у сучасній польській мові.

У підручнику «Польська мова як іноземна. 5 кл.» [1], автор Л. Біленька-Свистович, додано читанку з творами польських письменників, що є вдалим задумом для самостійної роботи. Але потрібно зазначити, що складність вибраних текстів перевищує мовне володіння учнями і не несе відповідного навантаження. Було б добре продумати такі читанки для кожного класу, але з використанням правильно відібраних текстів, які б відповідали рівню розуміння мови у кожному класі.

Важливо зазначити, що тексти, що добираються авторами підручників чи вчителями, які навчають польської мови на курсах, повинні бути підібрані не лише з погляду естетики чи важливого культурного вмісту літератури. Слід ще й задуматись про смислове навантаження, доцільність їх застосування на певному уроці. Якщо текст цікавий чи легко сприймається учнем – це ще й додатковий мотиватор при вивченні граматики. Учні часто, вивчаючи мову на прикладі літературних текстів, які їм цікаві, швидше засвоюють матеріал. Граматичний контекст у цьому випадку краще і легше запам'ятовується, спонукає до розумової активності навіть не дуже активних учнів. Вдало підібрані літературні тексти дають можливість учням висловлювати власну думку, тренувати навички ведення дискусії, обґрунтування громадянської позиції. А якщо такі вправи, введені у підручник, ще й допоможуть зрозуміти культуру, традиції, історію країни, мову якої вивчається, то мета вивчення мови буде досягнена набагато швидше.

Однією з причин відсутності літературних текстів у підручниках польської мови як іноземної – багатозначність лексики. У контексті слова мають інші значення, а гра слів інколи

робить неможливим зрозуміти текст без відповідної підготовки. Учні, читаючи літературні тексти в оригіналі, можуть вести також діалог з автором, знаходити позатекстові шляхи, порівнювати з текстами літератури, які їм відомі з інших літератур, відкрити той літературний код, який властивий певній мові. Для цього потрібно поетапно вводити завдання різного виду та складності. Володіння різножанровими текстами і контекстами дозволить учням здійснювати правильний переклад рідною мовою та не дасть загубитися в морі значень слів. А крім усього перерахованого, порівняння польського літературного тексту з текстами рідної літератури дасть глибше розуміння ще й процесам, які відбуваються не лише при розвитку мови, а й культури загалом, як іноземної, так і рідної.

Можна впевнено стверджувати, що навіть незначні знання культури та літератури дозволять студентам впевненіше комунікувати з носіями мови, вести дискусії та підтримувати розмову. Знаючи значення конкретного слова, можна вміло писати власні тексти в різних жанрах, листи чи газетні статті. Такі знання ведуть ще й до розвитку особистості та спонукають шукати інформацію вже за межами уроку, що можна назвати перемогою вчителя, який зумів зацікавити предметом слухача. Уміння застосовувати прислів'я, фразеологічні звороти, багатозначні слова, крилаті вислови чи відомі цитати, розрізняти міжмовні омоніми, додавати синоніми та антоніми і вводити їх у процес комунікації свідчить про найвищий рівень володіння мовою та освіченість мовця.

Список використаної літератури

1. Біленька-Свистович Л.В., Ковалевський, С. Ярмолюк М.О. *Język polski kl.5*. Чернівці : Букрек, 2018. 176 с.
2. Блохіна С. А. Навчання розумінню іншомовного тексту при читанні як пошукової діяльності. Київ : Просвітництво, 2009. 305 с.
3. Ніколаєва С. Ю., Бігич О. Б., Бражник Н. О. *Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах*. Київ : Ленвіт, 2002. 327 с.
4. Сокол О. С. *Дидактизація художніх творів для уроку іноземної. Актуальні проблеми сучасної іноземної філології: Студентський науковий вісник*. Рівне : РДГУ, 2018. С. 229 – 232.
5. Ciesielsk-Musameh R., Kwiatkowska K., Maćkiewicz M. *Język Polski bez granic*. URL : http://www.wspolnotapolska.org.pl/bezgranic/polski_5.php

6.Cudak R., Tambor J., Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego. Katowice, 2001.

7.Czerkies T. Rozwijanie kompetencji literackiej – teksty prozatorskie na zajęciach języka polskiego jako obcego. *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego u progu XXI wieku*. Kraków, 2010.

8.Garncarek P. Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Warszawa, 2005.

9.Michułka D., Miejsce literatury w nauczaniu cudzoziemców. Propozycja antologii. 2004.

10.Stempek I., Stelmach A., Dawidek S. Polski Krok po kroku. Kraków, 2018.

**Костянтин Миханчук
м. Айхштетт (Німеччина)**

ДИАЛОГ КАТОЛИЦИЗМУ ТА ПРАВОСЛАВ'Я НА СВІТОВОМУ РІВНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ 1990-2020 РОКІВ

У статті схарактеризовано передумови діалогу та його мету; описано історичний контекст спілкування церков на початку 90-х років, процес оновлення діалогу та пов'язані з цим рішення, питання про вже поєднані з Римом церкви і термін «церкви сестри»; схарактеризовано питання першості церкви не тільки на рівні діалогу з католицизмом, а й на внутрішньо-православному рівні, а також ставлення помісних православних до Католицизму.

Ключові слова: богословська комісія, єдність, першість, Патріархи, Папа Римський.

Prerequisites for the dialogue and its purpose. The historical context of the communion of churches in the early 90s. Dialog update and related solutions. The question of the churches that are in union with Rome and the term «sister churches». Primacy in the church as a complex issue, not only at the level of dialogue with Catholicism, but also at the intra-Orthodox level. Attitude of Local Orthodox Churches to Catholicism.

Key words: theological commission, unity, primacy, Patriarchs, Pope.

Завдяки Другому Ватиканському собору, одна з головних цілей якого полягала у відновленні церковної Єдності¹² і під час якого було прийнято декрет «Про екуменізм», було покладено початок нового богословського підходу до питання міжконфесійного діалогу. У грудні 1965 р. здійснене спільне зняття анафем 1054 року з боку Константинопольського Патріарха і Папи Римського¹³.

Після собору спілкування між церквами почало розвиватися. Наприклад, між Руською Православною Церквою та Римо-Католицькою Церквою були проведені 4 двосторонні співбесіди (четверта відбулася в м. Одеса 1980 року).

Для розвитку діалогу з усіма помісними православними церквами була створена Змішана міжнародна богословська комісія (далі: богословська комісія) і з 1980 по 1988 рр. відбулися 5 засідань богословського діалогу між католицькою і православною сторонами¹⁴.

Під час роботи третьої зустрічі комісії (1978 р., Шамбезі), у якій брали участь представники 10-ти Помісних Православних Церков (крім Сербської, Польської, Чехословацької і Фінляндської), була визначена мета діалогу як «встановлення повного спілкування між двома Церквами ..., яке на основі єдності віри, спільного життя і загального Передання древньої Церкви знайде своє вираження в спільному здійсненні Євхаристії»¹⁵. Тобто євхаристійне єднання мало б бути досягнуте після вирішення богословських розбіжностей. Богослови сучасності підтверджують, що розуміння історичного поділу і ворожості між церквами вимагає побудови діалогу, в основі якого лежала б віра, примирення і рівність¹⁶.

На межі 80-х і 90-х рр. ХХ ст. відносини між Церквами ускладнилися у зв'язку з діяльністю греко-католицької церкви в Україні. Ватикан сприяв створенню чотиристоронньої комісії, до якої увійшли представники РПЦ, Українського екзархату РПЦ,

¹² 1, с. 257-259

¹³ 31, с. 114-116

¹⁴ 21, с. 614-618

¹⁵ 21, с. 614-618

¹⁶ 10, с. 11

Римської курії і УГКЦ для врегулювання проблем, що виникли між православними і греко-католиками. Комісія розпочала роботу 6 березня 1990 року¹⁷, були досягнуті деякі узгодження щодо розподілу храмів¹⁸, але втілити домовленості в життя не вдалося. Перед цими подіями Папа Іван Павло II заявив «про законність існування католицьких церков східного обряду в Україні і про те, що Рим є гарантом для послідовників Греко-католицької церкви»¹⁹. 13 березня комісія для врегулювання українського конфлікту припинила свою роботу, після чого сторони висловили взаємні звинувачення про зрив перемовин²⁰. У червні 1990 р. відбулося шосте засідання богословської комісії, де однією з важливих тем для обговорення було вчення про Церкву. Незабаром діалог був призупинений з ініціативи РПЦ, яку підтримали інші помісні Православні церкви. Причиною для призупинення став розвиток ситуації в Україні²¹.

Відновлення діалогу відбулося 1993 року. Богословська комісія розробила документ, який засуджує прагнення наVERTати членів однієї Церкви в іншу, будь-яка форма прозелітизму була оголошена неприпустимою. У ході роботи був використаний термін «Церква-сестра», що став основним поняттям, яке описує співвідношення церков, котрі перебувають у діалозі.

Текст документа увійшов в історію як «Баламандська декларація», названий так у зв'язку з місцем проведення комісії, яка проходила в Баламандському богословському інституті (Ліван). Документ не підписувався представниками Церков. Після закінчення роботи комісії він засуджувався як з боку католицької церкви (Греко-католицька церква Румунії засудила той факт, що в тексті унія була відкинута як метод), так і з боку православної: через вчення «про одні і ті ж таїнства»²².

Певні пункти документа критикувалися також очільником УГКЦ, який назвав неприйнятною характеристику уніатизму в

¹⁷ 30, с. 567-569

¹⁸ 22, с. 734-749

¹⁹ 17

²⁰ 30, с. 568-569; 23, с. 382-500

²¹ 24, с. 467-499

²² 21, с. 614-618

документі. Ієрарх також негативно оцінив використання терміна «Антиуніатизм», зокрема те, що відповідно до документу католицька церква несе моральну відповідальність за цей феномен і при цьому не йдеться про відповідальність з боку православної церкви, а згадуються лише неприпустиме державне втручання²³.

Відновлення роботи (восьме засідання богословської комісії) відбулося 2000 р., і головною темою, як і раніше, була еклезіологія. Православна сторона була не згодна з тим, що на території, де існують помісні церкви, розташовуються також церкви східнокатолицькі, тоді як католицька сторона не бачила в цьому ніякої проблеми, посилаючись на принцип, яким керуються Східні Католицькі Церкви, зокрема єднання з Римським єпископом.

У зв'язку з тим, що згоди в цьому питанні досягти не вдалося, підписання загального документу не відбулося. У цілому для розвитку діалогу складною була тема, пов'язана з церквами, котрі колись належали до родини православних церков, але на даний момент вже перебували в єдності з Римом і при цьому, як і раніше, ділять загальну територію з православними. Навіть той факт, що ці церкви зберігають візантійську традицію, не став об'єднувальним фактором для діалогу²⁴.

Із богословського погляду, негативний вплив на хід діалогу мав документ від Конгрегації доктрини віри, яка видала Декларацію (06.08.2000 р.) із зауваженням про словосполучення «церкви-сестри». У документі була висловлена думка, що термін «церква-сестра» може застосовуватися до помісних церков, але не до католицької церкви²⁵. У документі зазначено, що існує тільки одна соборна (католицька) церква і вона не може трактуватися як сума церков²⁶.

Наступні зустрічі у 2006 і 2007 рр. продовжили розглядати еклезіологічні питання. В м. Равенна був підписаний (усіма учасниками, крім РПЦ) документ, який характеризує загальний погляд на природу влади у Вселенській церкві. Делегація РПЦ не

²³ 6, с. 104-116

²⁴ 7, с. 114

²⁵ 19, с. 51-60

²⁶ 7, с. 117

мала богословських зауважень – вона висловила протест константинопольському патріарху, який запросив Естонську апостольську православну церкву, і залишила одне з перших засідань.

Робота продовжилася в 2009 і 2010 роках, коли розглядалося одне з найскладніших питань міжконфесійних відносин – роль єпископа Риму²⁷. Під час 13-ої зустрічі (2014 року) було піднято питання першості в Церкві, яке викликало серйозні розбіжності. Православна церква не заперечує першість честі римського єпископа, що було засвідчено ще до поділу церкви, але православні відкидають католицьке розуміння влади Папи²⁸. Під час 14-ої зустрічі був схвалений спільний документ «Соборність і першість у першому тисячолітті: на шляху до спільного розуміння для служіння єдності Церкви»²⁹. У зв'язку з конфліктною ситуацією між РПЦ і Константинопольським патріархатом, найбільш чисельна православна помісна церква призупинила свою роботу в комісії 2018 року. РПЦ не бере більше участі в заходах під головуванням представників Константинопольського патріарха. Рішення РПЦ вплинуло на розвиток діалогу. У 2018 і 2019 роках відбулися лише підготовчі засідання.

Для розуміння тенденцій розвитку міжконфесійного діалогу недостатньо тільки інформації про роботу змішаної богословської комісії, бо низка помісних церков (окремо) має свій погляд на розвиток відносин із католицизмом і помітно те, що думки з цього приводу всередині православ'я різні. Цікавим є той факт, що три (відповідно до православного диптиху) перші церкви позитивно ставляться до діалогу.

Так, Константинопольська православна церква, яка визнавалася всіма православними церквами як перша серед помісних церков, продовжувала спілкування з католицькою церквою навіть під час тимчасово існуючих міжконфесійних конфліктів (у Югославії та Україні). Константинопольський патріарх Варфоломій відвідував папу Івана Павла II (1995 р.). Під час зустрічі було підписано декларацію, яка стосується діалогу

²⁷ 23, с. 8-59

²⁸ 7, с. 113

²⁹ 16

між церквами³⁰ також глава Константинопольської Церкви двічі брав участь у католицькому святі «Дня всесвітньої молитви про мир». Після обрання на римський престол Папи Франциска патріарх особисто брав участь у церемонії сходження на престол нового Папи (2013), а пізніше підписав із ним спільну декларацію про прагнення до «повної єдності» між церквами³¹.

Олександрійська православна церква, яка є другою за значенням після Константинопольської церкви, так само позитивно ставилася до розвитку відносин із католицькою церквою. Зокрема, 2017 р. Олександрійський патріарх взяв участь в екуменічній молитві із Папою Римським.

Усередині Антіохійської православної церкви (третя в диптиху), яка ділить територію релігійного впливу з Мелькітською греко-католицькою церквою, існував рух (з ініціативи Мелькітського боку) за відновлення єхаристійного спілкування при визнанні всіх догматів Православної церкви. Синод церкви видав для цього відповідний документ, але подібна ініціатива була піддана критиці як із боку католицької, так і з боку православної Церков.

Вище зазначене позитивне ставлення не є характерним для четвертої в порядку честі церкви. Із 1989 до 2006 рр. Єрусалимська православна церква не брала участі в діалозі з Римо-католицькою церквою. Але негативний курс щодо діалогу змінився після обрання нового патріарха (2005 р.), яким став Феофіл III.

Участь православних помісних церков у діалозі була можлива насамперед тому, що глава і синод церкви схвалювали екуменічну ініціативу, але історія зустрічей із представниками католицької церкви демонструє, що в більшості православних церков існує опозиція щодо ставлення до курсу керівництва церкви. Яскравим прикладом цього служать зв'язки з католицтвом двох грецьких церков (Кіпрської та Елладської).

Обраний 2006 р. архієпископ Кіпру Хризостом II розвиває екуменічний рух. Він відвідував Рим і підписав спільну декларацію з Папою Римським, але в самій церкві є противники розвитку діалогу. Не тільки проведення богословської комісії в

³⁰ 25, с. 717-718

³¹ 26, с. 193-299

державі, а й відвідування острова Папою Римським супроводжувалося невдоволенням консервативних представників цієї церкви³².

2001 р. відбувся візит Папи до Греції і була підписана спільна декларація. Частина Елладської церкви виступила з протестом проти такого візиту. Все ж і після нього діалог між церквами не припинявся, були підписані ще дві декларації (2006³³ і 2016³⁴ рр.).

Варто також розуміти, що неможливим є констатувати стабільність розвитку діалогу між католицькою і православною Церквами, він ніколи не був статичний. Деякі церкви не брали участі в певних засіданнях богословської комісії, тим самим було зрозуміло, що комісія не може ухвалити рішення від імені всієї Церкви. При цьому протягом останніх років церкви змінювали своє ставлення, як у позитивний, так і в негативний бік.

Конфлікти між церквами пов'язані також із політичним розвитком подій. Сьогодні складно вирішуваною проблемою дається поділ на Захід і Схід³⁵.

Консервативна позиція деяких православних церков виявлялася також у ставленні до спільної молитви з католиками. На діалог впливали ті чи інші суспільні події, а також ситуація всередині православ'я. У цьому контексті варто коротко охарактеризувати діалог ще п'ятох помісних церков негрецького походження – Російської, Грузинської, Румунської, Сербської і Болгарської.

Ситуація в РПЦ вплинула на хід усього міжнародного діалогу між католиками і православними. Після початку релігійного конфлікту в Україні сторони зустрічалися кілька разів: 1994 р. в Женеві і 1995 р. в Москві. Під час другої зустрічі учасники висловилися проти втручання світської влади у внутрішні проблеми церкви³⁶. Візит папи на територію України всупереч офіційно висловленій позиції УПЦ³⁷ і створення з боку

³² 23, с. 8-59

³³ 3

³⁴ 8

³⁵ 9, с. 13

³⁶ 21, с. 604-618

³⁷ 27, с. 429-430

католицької церкви на території РПЦ нових церковних адміністративних одиниць посилив існуючу напруженість у відносинах між церквами. 2004 була створена спільна робоча група для обговорення конкретних випадків, які оцінюються церквами як проблемні³⁸.

2016 р. відбулася перша в історії зустріч Московського Патріарха і Папи Римського, під час якої було підписано спільну декларацію³⁹. Після зустрічі проти цієї події виступала частина кліру і мирян РПЦ. Негативне ставлення до цієї зустрічі висловили також представники УГКЦ⁴⁰.

2000 р на архієрейському соборі РПЦ визнала Римо-Католицьку Церкву «церквою, у якій зберігається апостольське спадкоємство свячень»⁴¹.

Під час візиту Папи Римського до Грузії (2016 р.) патріархія поінформувала православних віруючих щодо неможливості участі в католицьких богослужіннях. Візит відбувався завдяки запрошенню грузинського Патріарха і президента країни, але частина віруючих, як мирян, так і духовенства, виступала проти цієї події.

Відносини між Румунської православною та католицькою церквами були ускладнені на початку 1990-х років через легалізацію Румунської греко-католицької церкви. На межі століть діалог почав налагоджуватися. 1999 року під час візиту Папи в Румунію було підписано спільну декларацію⁴².

Через громадянську війну в Югославії синод Сербської православної церкви призупинив діалог із Католицькою церквою. Під час війни Сербський патріарх кілька разів зустрічався з кардиналом Кухаричем, архієпископом Загреба. Сторони виступали за припинення військових дій і мирне врегулювання конфлікту.

У лютому 1993 р Патріарх звертався до Патріарха московського з телеграфним повідомленням у зв'язку з виниклими

³⁸ 14

³⁹ 29

⁴⁰ 18

⁴¹ 20

⁴² 2

погрозами для церкви. Патріарх Московський надав підтримку у врегулюванні конфлікту. Кровопролиття на території Сербії є одним із негативних факторів впливу на міжконфесійний діалог⁴³.

Болгарська Православна Церква не відправила своїх представників для участі в богословській комісії з діалогу церков 2009 року. 2019 року під час візиту Папи Римського в Болгарію Синод православної церкви назвав неприйнятною будь-яку форму молитви або богослужіння з католицькою стороною.

Діалог продемонстрував, що католицька церква готова йти на певні поступки для досягнення єдності. Католицька церква більше не відстоює позицію Філіокве, але і не скасовує її⁴⁴. Був визнаний той факт, що «форма, яку нині приймає першість в Католицькій церкві, є неприйнятною для всіх інших церков». Відповідно до чинного католицького канонічного права православним дозволено брати участь у деяких таїнствах католицької церкви⁴⁵. Саме собою рішення вести діалог пов'язане з компромісом, хоча і не є безумовною вимогою⁴⁶.

Водночас зрозумілим є те, що компроміс не може бути досягнутий за допомогою того, що одна зі сторін відмовиться від свого вчення. Папська рада зі сприяння християнській єдності 2001 р. видала документ, що підкреслює володіння римським єпископом особливим віровчительним авторитетом⁴⁷. Зрозумілим є також те, що всі фактори, що стримують просування діалогу, характерні для православ'я, найближчим часом навряд чи можливо ліквідувати⁴⁸. Насамперед це стосується вчення про першість, єдиної думки про це не існує і в православ'ї. Грецькі богослови підкреслюють особливі права і переваги константинопольського патріарха, що зближує греків із католицьким вченням, але проти такого розуміння насамперед виступають богослови РПЦ⁴⁹.

⁴³ 28

⁴⁴ 4

⁴⁵ 7, с. 113

⁴⁶ 5, с. 15

⁴⁷ 19, с. 51-60

⁴⁸ 7, с. 114

⁴⁹ 12

Варто зазначити, що вже на початку ХХІ століття стало зрозумілим те, що православно-католицький діалог втратив свою початкову інтенсивність. Характеризуючи його, багато хто говорить не просто про кризу, але і про стагнацію⁵⁰. Але важливо розуміти, що це питання не може бути обмежено характеристиками минулого і внутрішньо-церковними проблемами, скоріше необхідним є привернення уваги до сьогоденішніх проблем всієї церкви у світі⁵¹.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що на сьогодні негативні тенденції переважають над позитивними, і на даний момент діалог перебуває у фазі, коли неможливою є сама зустріч церков, але зустрічі, які вже відбулися, демонструють можливість міжконфесійної співпраці, яка має позитивну перспективу і завдяки якій вселенська церква може покращити свою місію в світовому масштабі.

Список використаної літератури

1. Bredeck M. Das Zweite Vatikanum als Konzil des Aggiornamento. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2007. 490 s.

2. Common declaration of his holiness Pope John Paul II and his beatitude Patriarch Teoctist. *Pontifical Council for Promoting Christian Unity*. URL: <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/relazioni-bilaterali/patriarcato-di-romania/1999-voyage-apostolique-du-pape-jean-paul-ii-en-roumanie/en2.html> (Last accessed: 16.03.2021).

3. Common declaration signed by Pope Benedict XVI and H.B. Christolodoulos, archbishop of athens and all greece. *The holy see*. URL: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2006/december/documents/hf_ben_xvi_spe_20061214_comm-on-declaration.html (Last accessed: 16.03.2021).

4. Declaration «dominus iesus» on the unicity and salvific universality of Jesus Christ and the church. *The holy see*. URL: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cf_aith_doc_20000806_dominus-iesus_en.html (Last accessed: 16.03.2021).

5. Der Dialog geht weiter. Hrsg. Kirschner M., Schmiedl J. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder. 2015. 182 s.

6. Einheit: Auftrag und Erbe. Hrsg. Mykhaleyko A., Petrynko O., Thiermeyer A.-A. Lviv: Ukrainian Catholic University Press. 2012. 272 S.

⁵⁰ 9, с. 13

⁵¹ 11, с. 53

7. Ernesti J. Kleine Geschichte der Ökumene. Freiburg : Verlag Herder, 2007. 152 s.

8. Joint declaration of his holiness Bartholomew, ecumenical Patriarch of Constantinople, of his beatitude ieronymos, archbishop of Athens and all Greece and of his holiness pope Francis. *Pontifical council for promoting Christian Unity*. URL: <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/relazioni-bilaterali/patriarcato-ecumenico/dichiarazioni-comuni/en.html> (Last accessed: 16.03.2021).

9. Körtner U. Wohin steuert die Ökumene? Göttingen : Hubert & Co. 2005. 266 s.

10. Wegbegleiter der Ökumene im 20. Jahrhundert / Hrsg. Christian Möller u. a. Göttingen : Hunbert & Co. 1999. 380 S.

11. Wilckens U., Kasper W., Weckruf Ökumene. Freiburg im Breisgau : Verlag Herder, 2017. 159 s.

12. Бурера В. В. Дискуссия о проблеме первенства в современном католическом богословии. *БОГОСЛОВ.RU*. URL: <https://bogoslav.ru/article/257820/> (дата обращения: 16.03.2021).

13. Дикарев А. В. Современное состояние отношений между Русской Православной и Римско-Католической Церквями: официальный взгляд. *Отдел внешних церковных связей*. URL: <https://mospat.ru/ru/news/57705/> (дата обращения: 16.03.2021).

14. Дикарев А. В. Современное состояние отношений между Русской Православной и Римско-Католической Церквями: официальный взгляд. *Отдел внешних церковных связей: веб-сайт*. URL: <https://mospat.ru/ru/news/57705/> (дата обращения: 16.03.2021).

15. Завершилась работа XIV пленарной сессии Смешанной комиссии по богословскому диалогу между Православной Церковью и Римско-Католической Церковью. *Русская Православная Церковь*. URL : <http://www.patriarchia.ru/db/text/4620444.html> (дата обращения: 16.03.2021).

16. Завершилась работа XIV пленарной сессии Смешанной комиссии по богословскому диалогу между Православной Церковью и Римско-Католической Церковью. *Русская Православная Церковь*. URL : <http://www.patriarchia.ru/db/text/4620444.html> (дата обращения: 16.03.2021).

17. Королева Л.А., Королев А.А., Мику Н.В., Моисеев И.С. Взаимоотношения русской православной и римско-католической церковей в 1980 – 1990 годы по вопросу униатской церкви. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 11. URL : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18836> (дата обращения: 16.03.2021).

18. Маринович М. Зустріч епохальна. Наслідки також. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/> 2016/02/14/7098915/ (дата звернення: 16.03.2021).

19. Основные аспекты экуменического диалога Римско-католической церкви с православными церквями. *Культура. Духовность. Общество*. 2013. № 5. С. 51 – 60.

20. Основные принципы отношения Русской Православной Церкви к инославию. *Русская Православная Церковь*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/418840.html> (дата обращения: 16.03.2021).

21. Православная энциклопедия: в 60 т. Москва: ЦНЦ «Православная Энциклопедия», 2007. Т. 14. 752 с.

22. Православная энциклопедия: в 60 т. Москва: ЦНЦ «Православная Энциклопедия», 2016. Т. 41. 752 с.

23. Православная энциклопедия: в 60 т. Москва: ЦНЦ «Православная Энциклопедия», 2014. Т. 34. 752 с.

24. Православная энциклопедия: в 60 т. Москва: ЦНЦ «Православная Энциклопедия», 2010. Т. 24. 752 с.

25. Православная энциклопедия: в 60 т. Москва: ЦНЦ «Православная Энциклопедия», 2003. Т. 6. 752 с.

26. Православная энциклопедия: в 60 т. Москва: ЦНЦ «Православная Энциклопедия», 2015. Т. 37. 752 с.

27. Православная энциклопедия: в 60 т. Москва: ЦНЦ «Православная Энциклопедия», 2006. Т. 13. 752 с.

28. Сербская Православная Церковь. *Седмица.RU*. URL: <https://www.sedmitza.ru/lib/text/441204/> (Last accessed: 16.03.2021).

29. Совместное заявление Папы Римского Франциска и Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. *Pontifical council for promoting christian unity*. URL: <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/relazioni-bilaterali/patriarcato-di-mosca/common-declarations/en/ru.html> (Last accessed: 16.03.2021).

30. Тамборра А. Католическая церковь и русское православие. Два века противостояния и диалога. Москва: Библейско-богословский институт святого апостола Андрея, 2007. 631 с.

31. Филонов В. Начало православно-католического диалога и участие в нем Русской Православной Церкви. *Власть*. 2013. № 9. С. 114 – 116.

Аліна Добровольська, Лариса Мініч
м. Остроз

КОНЦЕПТ 'ТЕАТР' У НОВЕЛІ ІВАНА БАГРЯНОГО «ЕТЮД»

Статтю присвячено аналізу концепту 'театр' у новелі Івана Багряного «Етюд» зі збірника «Чорні силуети: п'ять новел». У роботі розглянуто теоретичні особливості дослідження поняття 'концепт', проаналізовано специфіку його мовної репрезентації в новелі, акцентовано увагу на реалізації в різних моделях.

Ключові слова: концепт, семантичне поле, аналіз, концептосфера, концепт 'театр'.

The article dwells upon the analyses of the concepts of 'theatre' in the Ivan Bahrianyi's work «Etude» of the book «The black silhouettes: five stories». The paper reviews theoretical features of the study of the notion of 'concept' and analyses the specificity of its linguistic representation in the novel, the attention is focused on the implementation of different models.

Keywords: concept, semantic field, analysis, conceptsphere, concept 'theatre'.

Художній твір – цілісна картина, яка складається з багатьох компонентів, до яких належить концепт – лінгвоконцептуальне явище, що пронизує увесь твір, додаючи йому нового звучання. Концептосфера новели «Етюд» різноманітна, особливої уваги заслуговує концепт 'театр', який є головним елементом твору. Це питання малодосліджене, тож заслуговує окремої уваги.

Функціонування концепту 'театр' у творчості різних письменників описували К. Асикритова, М. Нестелеєв, Н. Щербак.

Метою статті є визначення особливостей реалізації концепту 'театр' у новелі «Етюд».

Термін 'концепт' належить до когнітивної психології та когнітивної лінгвістики, які вивчають проблеми мислення й пізнання, збереження і переробки інформації. Людина пізнає світ, у результаті чого в неї формується система знань про нього, яка складається із концептів різного рівня складності.

Концепт – це та абстрактна одиниця, якою оперує людина в процесі мислення. Аналізуючи, порівнюючи, з'єднуючи концепти у мисленнєвій діяльності, вона в результаті утворює нові.

Смислове наповнення лексем у тексті є ключем до кращого розуміння самого твору. Концепти вміщують у собі сенс, який закладений автором для передачі свого бачення конкретної ситуації. Висвітлення тієї чи тієї теми неможливе без ґрунтовного опрацювання ймовірних сюжетів розвитку.

Поняття концепту в мовознавстві не має однозначного трактування. Одні науковці під концептом розуміють заміну значень, сховані в тексті «заступники» предметів, що полегшують спілкування і тісно пов'язані з людиною та її національним, культурним, професійним, віковим досвідом [1, с. 4]. Інші вважають, що концепт – це все те, що ми знаємо про об'єкт [4, с. 97]. Одним із перших до дослідження концептів звернувся С. Аскольдов. Він зазначав, що це індивідуальні уявлення, яким у деяких рисах і ознаках дається лише загальне значення. Натомість А. Вежбицька вважає, що концепт – це об'єкт світу «ідеальне», який має ім'я і демонструє певні культурно-зумовлені уявлення людини про світ «дійсність», що дана нам у мисленні не безпосередньо, а через мову [4, с. 23].

Відмінність дефініцій цього терміну є абсолютно закономірною, оскільки процес мислення та розуміння, зіставлення та аналізу є індивідуальним і винятковим. Осягнення світу й отримання певних знань і уявлень про нього допомагає сформуванню концепти, із яких складається семантичний простір конкретної мови. Він є ядром виникнення та поширення думки. Концепт – це категорія, якою мислять усі, зіставляючи та формуючи певне розуміння конкретного предмета у своїй голові. Це результат мислення, яким оперує людина.

Концепт – одночасно індивідуальне і загальне уявлення про дійсність. Таке розуміння зближує його з художнім образом, який охоплює в собі узагальнювальні і конкретно-чуттєві моменти [7, с. 3]. Але треба чітко розмежовувати художній образ і художній концепт. Спершу може здатися, що це схожі поняття, але між ними є різниця. Образ – це пряме відображення дійсності, а концепт – узагальнене, абстраговане відтворення, опосередковане розумовою діяльністю.

У новелі «Етюд» Іван Баґряний подає концепт 'театр' у різних інтерпретаціях із протилежними значеннями. «Словник української мови» пропонує таке тлумачення лексеми *театр*: вид

мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами; установа, організація, що здійснює сценічні вистави певним колективом артистів; приміщення, будинок, у якому відбуваються вистави; місце, де відбуваються значні події (воєнні дії тощо) [6, с. 54].

Прозаїк розширює коло значень цього слова, додаючи свої тлумачення і розуміння: театр як в'язниця; театр як абсурдний і байдужий тогочасний світ.

Семантичне поле концепту 'театр' містить значення в'язниці. У новелі «Етюд» тлумачення слова *театр* завуальоване, замасковане під загальноприйнятну норму розуміння цієї лексеми. Воно спрямоване на ідеального реципієнта, який має вловити напрям думки автора. Це значення передається через порівняння в'язниці і театру, розташованих навпроти один одного. Це ніби два паралельні світи, що існували пліч-о-пліч, де один максимально відкрито ігнорував присутність іншого.

Ніби два «сусіди», що утворювали страшний симбіоз веселощів і смерті, між якими були ґрати. Саме вони відривали від світу радості та безтурботного життя: «*Поулиці: Анонс... Гастроля... Алегрі... – плакати... плакати... а в камері – кліщі, «ґицеля» защемили душу як затравлену собаку*» [2, с. 1].

Життя в камері нагадувало театр: в'язням так само зачитували анонси, «показували» вистави та «проводили» до зали, де відбувалося вражаюче (нерви і здоров'я) дійство. Це були справжні «вистави», які часто мали напружений сюжет, декілька сюжетних ліній, взаємодію з іншими персонажами, непередбачуване закінчення. Звичайно, що «закулісне» життя залишалося таємницею, неосяжною, закритою під сімома замками (у прямому сенсі). «Закулісся» часто було занадто ідеалізоване, з упущенням багатьох деталей, без акцентування на важкій долі «акторів».

Їх сприймали як особистостей, які віддали життя своїй кар'єрі, принципівих, відданих своїй справі й уподобанням. «Театр» налічував різних «акторів»: хтось грав головну роль, хтось – другорядну, дехто тільки розпочав свій тернистий шлях, а хтось уже його завершував.

Концепт 'театр' як абсурдний і байдужий тогочасному світові теж яскраво продемонстрований автором. У поєднанні з

лексемою *театр* письменник використовує такі дієслова: *нестися, корчитися, розпліскувати, скакати*, що демонструють увесь спектр виражених смислів у творі. Використання дієслів зі значенням негативного впливу на об'єкт яскраво характеризують настрій новели, її основну думку.

Показовим є той факт, що люди байдуже проходять повз в'язницю, не відчуючи ніякого співчуття та жалю, а навпаки тільки засудження та відразу. Це світ, що існує за своїми правилами, забороняє перетин декількох реальностей. Осуд стає головною зброєю, що не дає змогу порозумітися: *«Сьогодні, вчора, позавчора вели, гнали – начиняли тюрму. Вони ж читали «анонси», дивились, тикали пальцями й сміялись. Дивились з огидою»* [2, с. 1].

В'язниця межує з театром, сама його й замінюючи. Поневолені відчують загрозу, неприязнь до «відвідувачів театру», а інші натомість – тільки огиду. Паралельно відбувається два дійства: скорення та поневолення: *«З театру неслись хвилі безшабашної, гучної мідно модної музики. З сусідньої камери просмоктувались крізь стіну розпачливі мелодії замученої пісні»* [2, с. 1].

«Актори» не хочуть грати надані їм ролі, вони прагнуть свободи думки та вираження індивідуальності, а їх, натомість, змушують притримуватися канону та не підривати авторитет класичного устрою: *«Нотки болю, відчаю, надій; нотки затаєної пекучої ненависті захльоскують душу»* [2, с. 2]. Когорта людей, яких об'єднує ненависть, страх, запал. Хто ж вони? Автор не зосереджується на ідентифікації своїх героїв. Можливо, це уособлення цілого народу [5, с. 5].

Цей твір деякою мірою є автобіографічним: І. Багрянний теж сидів у в'язниці. Він добре розумів, про що пише, які смисли хоче донести: *«Я не просто писав, я – жив! І упивався тим життям, повтореним з такою страшною силою, що перевищує силу реальності на багато разів»* [3, с. 6].

Отже, концепт 'театр' посідає чинне місце у концептосфері новели «Етюд». Він тісно пов'язаний змістовно з концептами 'світ', 'грати', 'поневолення'. Аналіз метафоризації лексеми *театр* засвідчує її художню динаміку у творі, глибинність смислів. Це дослідження дало змогу виділити найпродуктивніші метафоричні моделі в новелі Івана Багряного. У перебігу роботи

було встановлено, що найвагоміші характеристики концепту 'театр' реалізуються у таких моделях: театр – в'язниця, театр – абсурдний і байдужий світ. В індивідуально-авторській репрезентації цього концепту домінують епітети, метафори й порівняння, які означають як позитивні, так і негативні вияви. Це пояснюється ідейною спрямованістю твору – автор засуджує тоталітарну систему, яка знищувала будь-яке волевиявлення. Тому перспективним, на нашу думку, є подальше дослідження концепту 'театр' у творчості Івана Багряного.

Список використаної літератури

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории к структуре текста : Антология. Москва : 1980. С. 10–15.
2. Полярний І. Чорні силуети. Охтирка, 1925. 20 с.
3. Багряний Іван. Золотий бумеранг та інші поезії. Київ : Рада, 1999. 175 с.
4. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Винник В. О. Фразеологічний словник української мови : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1993. 235 с.
5. Михіда Л. М. Збірка новел І. Багряного «Чорні силуети»: повернення із забуття. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2009. Вип. 85. С. 274 – 283.
6. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
7. Таценко Н. В. «Концепт» як ключове поняття когнітивної. *Вісник Сумського державного університету*. Сер. Філологія. 2008. Вип. 1. С. 105–110.

**Неля Подлевська
м. Хмельницький**

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У РАМКАХ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Стаття присвячена аналізу особливостей міжкультурної комунікації в аспекті навчання за програмами академічної мобільності, з'ясовано переваги та недоліки такої діяльності, визначено механізми подолання академічної та міжкультурної адаптації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, академічна мобільність, кредитна мобільність, студент-філолог.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of intercultural communication in the aspect of learning through academic mobility programs, clarifies the advantages and disadvantages of such activities, identifies mechanisms for overcoming academic and intercultural adaptation.

Key words: *intercultural communication, academic mobility, credit mobility, student-philologist.*

Одним з аспектів глобалізації сучасного суспільства є академічна мобільність у сфері вищої освіти, а міжкультурна комунікація в ній має свої особливості, переваги та труднощі для студентів. Проблему міжкультурної комунікації розглянуто у працях О. Астаф'єва, З. Бакум, М. Бахтіна, О. Бистрай, Т. Білоуса, С. Бохнера, Є. Верещагіна, Л. Виготського, І. Воробйової, І. Зимньої, Т. Грушевицької, М. Кагана, О. Леонтьєва, Ю. Пасова, О. Садохіна, С. Тер-Мінасової Е. Холла, Г. Хофштедета ін.

Проблеми мобільності у європейському освітньому просторі розглядали Д. Аба, С. Бургер, Б. Вехтер, Т. Грімшо, Е. Кабахідзе, У. Ланцендорф, Б. Малінкродт, Р. Рамблей, У. Тайхлер, І. Ференц та ін. Питання співпраці українських закладів вищої освіти в рамках міжнародної діяльності висвітлювали І. Бабин, Я. Болюбаш, В. Грищак, В. Грубінко, В. Кремінь, О. Співаковський, М. Степко, В. Шинкарук та ін.

2015 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» [7], ключовими аспектами якого є надання права на участь у програмах академічної мобільності всім учасникам освітнього процесу; чітке визначення видів та форм академічної мобільності; закріплення принципу перезарахування отриманих кредитів на основі Європейської кредитно-трансферної системи, зокрема шляхом порівняння змісту навчальних програм; збереження місця навчання та стипендії для студентів, котрі беруть участь у програмах академічної мобільності тощо. Порядок здійснення академічної мобільності всіма учасниками освітнього процесу є важливим кроком у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту».

Але й до сьогодні немає чіткого уявлення про цілісну картину міжкультурної комунікації у сфері вищої освіти для студентів, що навчаються за програмами академічної мобільності.

Тому важливим для нашого дослідження є проаналізувати особливості міжкультурної комунікації в аспекті висвітлення проблем, що виникають у студентів, які навчаються за програмами академічної мобільності, а також визначити механізми подолання академічної та міжкультурної адаптації.

Міжкультурне спілкування – це не лише потреба, а й запорука успіху в сучасному полікультурному суспільстві. Володіння навичками міжкультурної комунікації збільшує успіх у ділових взаєминах міжнародного рівня, забезпечує продуктивні міжособистісні контакти та зменшує взаємне нерозуміння [6]. Програми академічної мобільності студентів є безцінним досвідом, які надають їм великий практичний досвід міжкультурної комунікації, що допомагає студентам випробувати новий спосіб життя та мислення, пізнати культуру, традиції, історію, мову іншої країни. Тому участь у програмі мобільності – це вже навчання, «одне лише перебування в новому середовищі – це своєрідне навчання» [15, с. 112]. Але тут потрібно і враховувати, що навчання в новому середовищі не завжди просте, оскільки набутий раніше досвід достатньо впливає на формування нової картини світу у процесі міжкультурної взаємодії.

Науковці часто говорять про академічне пристосування, тобто адаптацію до вимог академічного життя, включаючи стилі викладання та навчання в університеті іншої країни, а також адаптацію, яка відображається в академічних досягненнях і є фокусом уваги дослідження [14]. У такому випадку можемо розглядати два варіанти пристосування: стрес й адаптація або вивчення культури. Якщо говорити про перший варіант, то тут надається значення змінам у житті студента, який перебуває на навчанні в іншій країні, і в цей час відбувається міжкультурний перехід. Для подолання стресу необхідні реальна оцінка ситуації та стратегії його подолання. У ситуації адаптації постає важливість вивчення найважливіших культурних характеристик нового середовища [16]. Тобто після проблем із адаптацією відбувається стабільне покращення, коли студент засвоює специфічні для культури навички, необхідні для ефективного функціонування в нових умовах [13]. У новому академічному середовищі студенти повинні застосовувати стратегії подолання труднощів, щоб звикнути до нових вимог та практик, загальноприйнятих у новому

університетському середовищі. Якщо ж програми короткотривалі (семестрові чи однорічні), то цей процес має відбуватися швидко [12].

Е. Холл зазначав, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура, лінгвістичні дослідження чітко відрізняли національну культуру на основі ролі комунікації. Особливий акцент робили на класифікації культур із високим та низьким контекстом [17]. Культуру часто характеризують із погляду створення відмінностей у способі надсилання та отримання повідомлень. Таким чином, більшість комунікантів у міжкультурному спілкуванні стверджують, що культура є визначальною у процесі кодування повідомлень, вибору засобів для їх передачі, а також способів інтерпретації повідомлень. Це означає, що при передачі повідомлення в умовах міжкультурного спілкування культура може функціонувати як своєрідний бар'єр, що може змінити вихідне значення. Людина не може правильно тлумачити або прогнозувати поведінку незнайомих людей, не розуміючи їхньої культури [17]. Тобто проблеми виникають, коли реципієнт інтерпретує повідомлення відповідно до власної культурної системи координат, що може спричинити різну інтерпретацію вихідного повідомлення [17]. Іншими словами, міжкультурна комунікація ускладнена, коли реципієнт не може адекватно декодувати повідомлення, оскільки застосовує цінності та норми однієї (уже набутої раніше) культури, щоб пояснити поведінку комунікантів, що належать до іншої культури.

Отже, можемо зробити висновок, що міжкультурність комуніканта передбачає визнання його належності до певної культури та розуміння того, що він сформований своєю культурою, як і інші комуніканти іншою (своєю). Тут важливо зрозуміти, що чим більше знань комунікант отримує про іншу культуру, тим ближче він може пристосуватися до її системи цінностей, і швидше зрозуміти вихідне повідомлення. Таким чином, важливо зосереджувати увагу на розбіжностях у розумінні культурних норм, які є однією з передумов для формування міжкультурної компетенції. Контакти з іншою культурою призводять до саморефлексії, і результатом таких контактів є самонавчання. Варто звернути увагу на те, що студенти, які уже мали міжкультурний досвід, більш відкриті і толерантні до різних культур. Повага, шанобливість, відкритість, рефлексія та

готовність дізнаватися нове про себе та інших – це лише деякі з навичок, необхідних для розвитку міжкультурної компетенції [8].

Проаналізуємо приклади міжкультурної комунікації серед студентів-полоністів Хмельницького національного університету в рамках програми академічної (кредитної) мобільності. Так, у 2019 – 2020 навчальному році 4 студентів бакалаврату та 4 студентів магістратури спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»: Глущька Марина, Колодко Каміла, Тонкошкура Віта, Старух Аліна, Коростіль Юлія, Дроник Дарина, Атаманчук Вікторія, Черноус Вероніка перебували на навчанні у Вищій державній східноєвропейській школі у м. Перемишлі (Польща), за програмою NAWA (Національне агентство з питань академічного обміну) [10].

Метою стипендіальної програми NAWA є популяризація польської мови у світі та підтримка іноземців, які навчаються в рамках польських студій (польської філології) та програм, що реалізуються в зарубіжних закладах вищої освіти, дозволяючи їм навчатися один або два семестри в обраному державному університеті Польщі. Програма адресована студентам іноземних польських студій, лекторатів чи польських програм, що реалізуються як частина славістики (у галузі польської мови, польської культури та знань про Польщу). Стипендіати NAWA можуть під час навчання у вибраному університеті в Польщі розвивати свої полоністичні інтереси шляхом удосконалення знань із польської мови, участі в лекціях та заняттях відповідно до програми вибраних досліджень, створення наукових проєктів, збору матеріалів для наукових чи дипломних робіт, використовуючи ресурси університетської бібліотеки та архіви. Мова навчання – польська. Переможці та фіналісти Олімпіади з польської мови та літератури, організованої за межами Польщі, також мають право брати участь у Програмі, і можуть подати заявку на отримання стипендії NAWA на польську філологію першого ступеня у вибраному державному університеті Польщі. Між ХНУ та ДВСШ узгоджені навчальні плани, за якими навчатимуться наші кращі студенти – стипендіати NAWA. З 1 жовтня 2019 року студенти-стипендіати приступили до навчання у Державній вищій східноєвропейській школі в Перемишлі за програмою NAWA. Звісно, для наших студентів-полоністів – це

додатковий стимул і мотивація до підвищення власного рівня знань із полоністичних дисциплін, поглиблення набутих умінь і навичок із дисциплін, опанованих у Хмельницькому національному університеті, і звісно ж, найголовніше – повноцінне опанування мови своєї професії – польської мови – серед справжніх носіїв мови [9].

Як зазначають студенти-стипендіати програми, що хоч і знали польську мову, оскільки це мова їхньої спеціальності, все ж мали звикнути до нового середовища, до нової культури, побуту та спілкування. Але такі випробування дуже допомагають покращити знання мови, насправді набути мовного чуття, що є дуже вагомим для майбутнього філолога-полоніста.

На заняттях часто проводилися тренінги, у закордонному університеті організовувалися виставки студентських робіт і проєктів. Для спілкування зі студентами також прийнято запрошувати фахівців різних галузей, які діляться досвідом практичної роботи. Стипендіати зазначають, що базовими для філології є польська мова, література, граматики, стилістика, редагування тексту, однак також є можливість обирати курси, наближені до філології: суспільні медіа, мистецтво публічного спілкування, культурологія, популярні аспекти масової культури, інтерперсональна комунікація, нетрадиційна лінгводидактика, практика журналістської діяльності. Такі курси допомагали студентам пізнавати світ, отримувати актуальну на сьогодні інформацію, набувати затребуваних на ринку праці навичок. Всі набуті компетентності дають можливість професійного вибору після завершення навчання. Як підсумок, А. Старух говорить, що «завдяки навчанню в польському університеті значно удосконалила свої знання польської мови, занурилася у культуру іншої країни, набула багато нового досвіду, який є необхідним майбутньому фахівцю – польському філологу» [11].

У процесі навчання, як зазначають студенти-стипендіати, «випробовували себе в різних видах діяльності: від створення власної Інтернет-сторінки до укладання підручника для вивчення польської мови, від написання статей для газети до створення реклами певного продукту; це участь у різноманітних курсах, тренінгах, майстер-класах. Участь у стипендіальній програмі NAWA подарувала багато нових знань, приємних вражень та

спогадів. Це досвід навчання в іншій країні, мова якої є основою майбутньої професії, це удосконалення знань із польської філології, це по-справжньому здобуті навички самостійності» [2].

Кожна зі студенток зазначає, що спершу було страшно в'їхати до чужого міста, у чужу країну, і спочатку важко, бо потрібно було налагодити побут, був страх опинитися в іншій країні, серед іншої (хоч і схожої) культури, в іншій (хоч і вивченій) мові. Важливим для студентів стало, що окрім формування перекладацьких навичок, досить багато уваги приділяють формуванню навичок редакторської, коректорської, викладацької діяльності. Найбільше студенти оцінюють можливість навчатися закордоном, завдяки якій близько познайомилися з особливостями країни, мову якої я опановують, випробували себе у самостійному житті, і найголовніше – побували у справжньому мовному середовищі країни, мова якої є для них фундаментальною у майбутній професійній діяльності філолога-полоніста [3].

Під час навчання за програмою академічної мобільності студенти мали можливість познайомитися, обмінятися досвідом свого перебування в Польщі, а також поділитися враженнями від навчання в польських університетах та закладах вищої освіти у власних країнах (де вивчають польську мову та пов'язують із нею своє професійне майбутнє). Студенти під час перебування на навчанні у Польщі пізнали її як країну, її культуру та історію. Звісно, умови навчання дали можливість студентам-полоністам Хмельницького національного університету поглибити знання з мови, літератури, культури, історії Польщі, що стане у нагоді в їх професійному житті, а також набути навичок міжкультурного комунікації задля функціонування в сучасному світі. Набуті компетентності були зараховані студентам у кредитах навчальних дисциплін відповідно до освітньої програми, навчального плану та угоди між двома закладами вищої освіти.

Як бачимо із прикладів, наведених студентами-полоністами із їхнього досвіду участі у програмі академічної (кредитної) мобільності, мова тісно пов'язана з самоідентифікацією. Вона виступає найважливішим джерелом символічного значення, індикатором особистості людини і відіграє ключову роль у соціальному конструюванні особистості. Досить велика кількість досліджень присвячена взаємодії мови, культури та ідентичності

(про це зазначали вже вище): дослідники вивчають, як самоідентифікація студента, який перебуває в середовищі іншої мови і культури, може потрапити під загрозу. Більшість студентів мають позитивне самосприйняття у межах рідної мови. Однак, потрапивши в іншомовне середовище, можуть зрозуміти, що не завжди здатні чітко формулювати свої думки чи бажання іншою мовою: не вистачає влучних слів для жартів, особливо коли мова стосується перекладів фразеологізмів, у висловленнях своїх почуттів, в ініціативі допомогти – через психологічні проблеми. Але такі проблеми трапляється не у всіх. Ті, хто відчуває нестачу спілкування рідною мовою через проживання в новій країні, також переживають кризу самоідентифікації [4]. Студенти, чия рідна мова відрізняється від мови навчання, не завжди можуть показати високі результати, адже в цій ситуації увага спрямована у бік самовизначення, пошуку своєї ідентичності в багатомовному суспільстві, де певні варіанти ідентичності є більш цінними, ніж інші, і де окремі особи та групи меншин можуть користуватися або, навпаки, неохоче використовувати певні мови, різновиди мов у боротьбі за закріплення прав на певну ідентичність. Успіхи в навчанні студентів, які навчаються за програмами академічної мобільності, пов'язані з рівнем володіння мовою, адаптацією до відмінностей у методах і підходах до навчання, сприйманням студентом нового соціокультурного середовища, здатністю адаптації до нових умов життя. Отже, для успішної інтеграції в освітній процес студентам необхідно пройти соціальну й культурну адаптацію в новій країні й університеті для зниження рівня психологічного стресу й повноцінного, продуктивного занурення в освітній процес [4, с. 68].

Процес сприйняття представниками різних культур один одного є складником міжкультурної комунікації й передбачає взаємопізнання, що здійснюється на основі сприйняття й розуміння їхньої поведінки у лінгвокультурних спільнотах. Отже, студенти, які перебувають в іншій країні за програмами академічної мобільності, стикаються з низкою різноманітних проблем: можуть виникати різні психологічні та особисті проблеми, включаючи мовні бар'єри, академічні труднощі, фінансові негаразди, міжособистісні проблеми з місцевими студентами, втрата соціальної підтримки, туга за батьківщиною.

Основними бар'єрами, з якими можуть стикатися студенти в іншій країні, це труднощі у спілкуванні з викладачами через культурні відмінності й різницю у пропонованих до навчання вимогах, які значно чи певною мірою відрізняються від звичного способу навчання в рідному університеті. Також студенти в іншій країні можуть потрапляти у певну ізоляцію від однокурсників як під час навчання (це першопочаткова звична ситуація для програм академічної мобільності, коли іноземний студент приєднується до групи студентів), так і у вільний час [4, с. 65].

Однак найскладнішими є мовні труднощі, оскільки недосконалі навички володіння іноземною мовою, як правило, впливають на успіхи в навчанні студентів, а відповідно й на їх психологічну адаптацію. У зв'язку з цим студенти, які прибувають до іншої країни для навчання за програмою академічної мобільності, повинні добре володіти мовою цієї країни. Міжкультурні контакти є важливим чинником для засвоєння та покращення знань іноземної мови студентами. Знання іноземної мови є обов'язковою передумовою розвитку міжкультурних навичок [5]. Отже, засвоєння іноземних мов та основ міжкультурної комунікації є невіддільними процесами, адже вивчаючи іноземні мови, студенти водночас починають цікавитися міжкультурною тематикою, а недосконалість знань з іноземної мови є перешкодою для успішного міжкультурного спілкування. Міжкультурні відмінності в соціальній взаємодії також можуть заважати студентам в іншій країні формувати тісні зв'язки з місцевими студентами. Тобто йдеться про різноманітність комунікативних моделей, у яких студенти стикаються з різними стилями спілкування і з ситуативними відмінностями в поведінці не тільки в процесі навчання, а й за межами навчального процесу, а також не меншу увагу треба звертати на культурні бар'єри, коли студенти стикаються з відмінностями в системі цінностей, поведінковій та комунікативній моделях, особливостях міжособистісного спілкування.

Таким чином, студенти, які навчаються за кордоном за програмами академічної мобільності, повинні розвивати навички гнучкого мислення, бути готовими до постійного оновлення знань, світогляду, толерантного сприйняття іншої культури, мови, цінностей. Ефективна адаптація підвищує якість і рівень навчання

таких студентів, забезпечує високу вмотивованість оволодіння знаннями, вміннями і навичками, набуттям професійних компетентностей.

Список використаної літератури

1. Академічна мобільність. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/osvita-za-kordonom/akademichna-mobilnist> (дата звернення: 10.03.2021).

2. Академічна студентська мобільність – це завжди нові можливості! URL : [http://ksf.khnu.km.ua/res/100520\(7\).pdf](http://ksf.khnu.km.ua/res/100520(7).pdf) (дата звернення: 4.03.2021).

3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.

4. Кабахидзе Е. Л. К вопросу о социокультурной адаптации иностранных студентов. *Академическая мобильность студентов: качество программ, социокультурная адаптация, влияние на профессиональный и личностный рост студента* : сборн. статей. Москва : МГПУ, Канцлер, 2017. С. 63 – 74. URL : <http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/16541/194.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.03.2021).

5. Костюк С. С. Підходи до формування компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія Педагогічні науки. 2017. Вип. 2. С. 156 – 162.

6. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : «Академія», 2012. 288 с.

7. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 1.03.2021).

8. Саракун Л. П. Основні тренди розвитку культури в умовах глобалізаційних трансформацій. *Філософські обрії*. 2008. № 19. С. 111 – 123.

9. Співпраця Хмельницького національного університету та Державної вищої східноєвропейської школи у м. Перемишль (Польща). URL : <http://ksf.khnu.km.ua/res/st30135.pdf> (дата звернення: 4.03.2021).

10. Студенти-полоністи ХНУ поглиблюють професійні компетентності у Вищій державній східноєвропейській школі Перемишля. URL : <http://ksf.khnu.km.ua/res/st10015.pdf> (дата звернення: 4.03.2021).

11. Студентська мобільність – це чудово! URL : [http://ksf.khnu.km.ua/res/100520\(6\).pdf](http://ksf.khnu.km.ua/res/100520(6).pdf) (дата звернення: 4.03.2021).

12. Тепла О. М. Формування міжкультурної комунікації у процесі навчання іноземних студентів української мови. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2010. Вип. 12. С. 179 – 182.

13. Тихоновський О. В. Особливості педагогічного спілкування на етапі адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ. *Запорізький медичний журнал*. 2014. № 2. С. 132 – 134.

14. Гриняк М. В. Інтеркультурна комунікація в освіті: тенденції розгортання у сучасних соціокультурних контекстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док-ра філос. наук : 09.00.10. Харків, 2011. 31 с.

15. Шашкова Л. О. Діалогічний вимір соціальної комунікації. *Сучасна українська філософія : традиції, тенденції, інновації*: збірник наукових праць. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. 304 с.

16. Czarna U. Nauczanie mówienia w języku polskim jako rozwijanie kompetencji komunikacyjnej (program dydaktyczny). *Skrypty uczelniane nr 616*. Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1990. 184 s.

17. Hall E. The silent language. New York : Doubleday, 1959. 217 p.

**Оксана Ранюк
м. Хмельницький**

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ФІЛОЛОГАМИ У ЗВО

У статті проаналізовано особливості культурологічного підходу до вивчення іноземної мови; виділено основні передумови, необхідні для успішного засвоєння польської мови; наведено приклади завдань із культурологічним аспектом до дисципліни «Розмовний практикум із польської мови».

Ключові слова: культурологічний підхід, культура, польська мова, завдання.

The article analyzes the concept of culturological approach to learning a foreign language; the main prerequisites for successful learning of the Polish language are highlighted; examples of tasks with a culturological aspect to the discipline «Conversational Workshop in Polish».

Key words: culturological approach, culture, Polish language, tasks.

Реформування української освіти вимагає пошуку нових засобів та прийомів оптимізації навчального процесу з метою підвищення ефективності навчання у ЗВО. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти (2002 р.), в Україні визначено пріоритети розвитку освіти, відбувається багатогранний процес її удосконалення з урахуванням сучасних змін у суспільному розвитку, новизни особистісних та соціальних вимог до системи вищої освіти. Польська мова як іноземна, що набула сьогодні в українських закладах вищої освіти значної популярності, потрібна майбутнім філологам-полоністам і як засіб комунікації, і як джерело професійного зростання, оскільки уможливує долучення до світового досвіду, сприяє самовизначенню, самореалізації та соціальній адаптації особистості. Викладач польської мови повинен навчити студента не лише розуміти іноземний текст, але й розвивати в нього здібності розуміти спільне й відмінне між рідною культурою та культурою народу, чю мову вивчають, із метою формувати міжкультурноорієнтовану особистість. Проблема культурологічного підходу під час вивчення іноземної мови, зокрема польської, набуває сьогодні особливої актуальності, адже поєднання мови та культури сприяє ефективній комунікації майбутніх філологів.

Культурологічний підхід розширює дослідницькі і прикладні межі, забезпечує панорамний багатовимірний погляд і полісистемне пояснення сутності культурних проблем, цінностей та компонентів сучасної освіти, важливість якого для освітнього процесу, його системотвірна роль для педагогічної теорії і практики обґрунтовується в роботах А. Арнольдова, Є. Бондаревської, І. Зязюна, Н. Крилової, О. Рудницької, Г. Тарасенко. Роль культурологічної підготовки як засобу формування професійного мислення, оволодіння повноцінними теоретичними знаннями і практичними вміннями аналізується в працях А. Арнольдова, Н. Багдасарян, Л. Буєвої, Є. Ковалевського, А. Кравчук, Є. Семенова. Значення культурологічних умінь у підвищенні комунікативної компетентності з'ясовується в працях І. Зимової, А. Карпова, Т. Китайгородської, А. Мудріка.

Мета нашої розвідки – на прикладі дисципліни «Розмовний практикум із полької мови» показати значення культурологічного

підходу та особливості його використання під час вивчення польської мови.

Насамперед необхідно з'ясувати сучасний стан проблеми культурологічного підходу в освіті. За словами науковців, що займалися дослідженням цього питання, освітній процес може бути ефективним лише тоді, коли безпосередньо пов'язаний із культурою, яка є домінантною у вихованні та навчання особистості. Окрім цього, варто зазначити, що для успішного вивчення іноземної (польської) мови загалом та іншомовної культури зокрема, необхідні такі умови як [3, с. 11]: інтегративний підхід до культурологічного збагачення світогляду студентів у процесі вивченні іноземної мови, тобто не окремої галузі, а декількох, наприклад, музика, театр, кіно, мистецтво і т. д.; орієнтація на полікультурну та білінгвальну освіту. Це передбачає, що іноземна мова не лише знайомить з іншою культурою, але методом порівняння вказує на особливості власної культури, знайомить із загальнолюдськими цінностями

Культурологічний підхід до організації освітнього процесу в закладі вищої освіти на початку третього тисячоліття варто розглядати, зважаючи на єдність широких фундаментальних і глибоко систематизованих спеціальних знань. Він повинен забезпечити оволодіння основами правової, політичної, естетичної, професійної культури, бачення перспектив розвитку різних галузей знань, навичок наукової організації діяльності і впровадження їх в свою майбутню професійно-творчу діяльність, де головним є доцільність, справедливість, гармонія, краса, досконалість [4, с. 9]. Оскільки, як зазначав І. Зязюн, змінилася і сама культурна реальність, із якою має справу людина ХХІ століття. «Культура не просто надає зараз людині якусь інформацію, вимагає від людини не просто осмислення і правильного сприймання свого змісту, але й уміння працювати із самою інформацією» [1, с. 565].

Для формування в студентів сучасних знань про культуру, реалії життя в іншомовних країнах, адекватної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, тобто соціокультурної обізнаності, необхідно активніше впроваджувати культурологічний підхід до вивчення іноземної мови, оскільки він

сприяє формуванню глобального мислення студентів та створює інтелектуальну базу для їхньої майбутньої професійної діяльності.

«Розмовний практикум із польської мови» – дисципліна професійного циклу, метою якої є формування професійних компетентностей майбутніх філологів-полоністів; здобуття комунікативної мовленнєвої компетентності з польської мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), здатність удосконалювати й підвищувати власний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.

Насамперед робота з фразеологізмами є невід’ємною частиною опанування студентами польської мови, оскільки в них віддзеркалюється історія, культура, традиції і цінності народу. Наприклад для теми «*Jak masz na imię?*», необхідно з’ясувати значення фразеологізмів, пов’язаних із привітанням, прощанням, знайомством, згодом скласти з ними речення: *pożegnać się ze światem, odejść bez słowa pożegnania, przedstawiać wartość, przedstawiać duże trudności, witać chtebem i solq, witać oklaskami, witać kwiatami.*

Також ефективним є використання так званого ситуаційного методу, який передбачає знайомство з певною проблемою, а потім її вирішення.

Zimą noszę czapkę lub kapelusz. Kiedy idę ulicą i spotykam znajomych, to kłaniam się. Czy zawsze powinienem zdjąć kapelusz? Nawet w czasie silnego mrozu?

1. Як би Ви вчинили в запропонованій ситуації? 2. Чи важливим для Вас є манери під час зустрічей з іншими людьми? 3. Чи в офіційних установах є певні обов’язкові правила для привітання та прощання?

Не менш важливим вважаємо використання художньої літератури, пісень, мистецьких творів польських авторів тощо. Як зазначає Н. Ільчишин, художня література є основною сферою удосконалення національної літературної мови, реальним відображенням життя народу – носія мови, що впливає на розвиток інтелекту людини. Тому багато лінгвістів і педагогів розглядають її як основу для збагачення іншомовного словникового запасу студентів, засвоєння іншомовної культури, формування і вдосконалення навичок і розвитку умінь усного

спонтанного мовлення. Художній текст – це конгломерат стилів, включно з авторським [2, с. 22].

Наприклад, під час вивчення теми «*Robimy zakupy*» студентам варто запропонувати опрацювати фрагмент із роману Б. Пруса «Лялька», де описано магазин, купівлю товарів. Після перекладу та пояснення обраного фрагменту потрібно виконати такі завдання:

1. Спробуйте намалювати план магазину. 2. Які товари продавали в магазині? Чи знаєте всі ці товари? З'ясуйте значення невідомих для вас товарів. Згрупуйте товари за категоріями. 3. Складіть діалог між покупцями та продавцями: замініть архаїзми сучасними словами. 4. Опишіть день у магазині, використовуючи минулий час дієслів. 5. Порівняйте магазини ХІХ ст. і сучасні магазини. Що змінилося?

Подібні завдання дають змогу інтегрувати польську літературу та мову на заняттях із «Розмовного практикуму із польської мови», а також ще більше занурюватися в іншомовне середовище. Звісно, вибір завдань залежить від тематичного наповнення та креативності викладача.

Таким чином, сучасна освіта вимагає від вивчення іноземної, зокрема польської мови, передусім функціональності. Мову прагнуть не лише знати, а й використовувати як засіб реального спілкування з носіями інших культур. Саме тому важливим є якомога глибше пізнати культуру народу, мову якого вивчаємо. Теоретичні знання мови повинні обов'язково доповнюватися практичними вміннями. Кожне заняття «Розмовного практикуму із польської мови» – це практичне зіткнення з іншою культурою, перед усім через її основного носія – мову, а культурологічний підхід є важливою умовою успішного опанування польської мови.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо в розробленні методичних вказівок до дисципліни «Розмовний практикум із польської мови», де ключовим підходом буде культурологічний.

Список використаної літератури

1.Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси. Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

2.Ільчишин Н. М. Культурологічний підхід до вивчення іноземної мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 586. С. 20 – 24.

3. Райхштейн А. Д. Национально-культурный аспект интеркоммуникации. *Иностранные языки в школе*. 1986. № 5. С. 10 – 17.

4. Теоретичні засади культурологічного підходу у підготовці педагога до виховної діяльності: монографія. Укл. С. В. Машкіна, Т. П. Усатенко, Л. О. Хомич, Т. О. Шахрай. Київ, 2016. 168 с.

5. Турбина Е. П. Роль культурологического подхода в процессе обучения иностранным языкам. *Вестник Шандринского государственного педагогического университета*. 2018. № 1 (37). С. 111 – 116.

6. Kowalewski J. Teksty kultury w praktycznej realizacji programu kulturowego. URL : <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/9717/11-kowalewski.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

7. Szelc-Mays M. Coś wam powiem. Kraków : Universitas, 2002. 272 s.

*Едуард Соломка
м. Ужгород*

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ УКРАЇНЦІВ

У статті розглядаються етнопсихологічні особливості міжособистісного спілкування українців, визначаються сутність і соціальна роль національної мови як засобу вирішення питання національної ідентичності в поліетнічному суспільстві.

Ключові слова: *етнопсихологічний розвиток, національна самосвідомість, міжособистісна взаємодія, культура спілкування, традиції соціокультурні та етнопсихологічні особливості спілкування.*

The article considers the ethnopsychological features of interpersonal communication of Ukrainians, the essence and social role of the national language as a means of resolving the issue of national identity in a polyethnic society.

Key words: *ethnopsychological development, national self-consciousness, interpersonal interaction, culture of communication, sociocultural and ethnopsychological features of communication.*

Мовна ситуація в Україні ніколи не була простою. На цей час у державі є щонайменше кілька етномовних груп, що різняться між собою як рідною мовою, так і мовою спілкування. Це неминуче породжує багато дискусій і конфліктів щодо того, як різна мовна належність впливає на відчуття себе українцем. За

таких умов особливої ваги набуває вивчення української етнічної ідентичності представників різних етномовних груп.

Міжособистісне спілкування допомагає встановлювати доброзичливі, правдиві й щирі відносини, розвивати і збагачувати позитивні традиції і звичаї, виховувати дітей на позитивних прикладах родоводу й сім'ї.

Нація і етнос є співвідносними величинами. Етнос співвідноситься із нацією як частина із цілим, з чого випливає, що поняття «етнічна свідомість» вужче порівняно з поняттям «національна свідомість», проте їх часто ототожнюють і вживають вираз «національно-етнічна свідомість».

Зміст національно-етнічної свідомості охоплює такі найважливіші складники: мовна і концептуальна картини світу; уявлення про спільність минулого, сьогодення та майбутнього; знання фольклору (казок, пісень, балад), а також анекдотів як сучасних фольклорних текстів; вивчення творів класиків національної літератури й культури та інших видів мистецтва (музики, живопису, архітектури, кіно та ін.), на яких виховано багато поколінь; знання національних героїв (видатних українців від князів і козаків); вільне орієнтування у «своїх» просторах і вимірах (сакральньо-релігійному, просторово-часовому, гендерному, владному, мас-медійному та ін.).

Національно-етнічна свідомість не передається генетично, а формується з дитинства через засвоєння казок і пісень свого народу, сімейне виховання. Способом вияву національної свідомості є національно-етнічна ідентичність.

Національно-етнічна ідентичність – відчуття особистістю своєї належності до певного етносу, нації, національної культури і мови, результатом якого є формування етнічної (лінгвокультурної) особистості. Вона передбачає усвідомлення спільності мови, культури, менталітету, поведінки, зовнішності, звичок в одязі, харчуванні та ін.

У становленні національно-етнічної ідентичності ключовим є питання єдності духовної та мовної. Отже, національно-етнічна свідомість – це усвідомлення причетності до мови, культури та історії своєї нації. Національно-етнічна свідомість слугує своєрідним середовищем єднання людських спільнот і формування у них спільного світобачення – менталітету. Поняття «менталітет»

споріднене з національно-етнічною свідомістю, становить її основу і певною мірою може сприйматися як її синонім.

Менталітет – це не тільки свідомість, а більшою мірою народна душа, або «дух народу». Він не на зовнішньому (національне вбрання, страви, пісні, танці та ін.), а на глибинному, духовному рівні гуртує людей і робить їх носіями єдиної національної культури, членами однієї спільноти. Ментальні особливості важко приховати за раціональними, свідомими діями, вони виявляються в погляді, мовленні, поведінці, оцінках.

Специфіка української культури полягає у постійному синтезі – поєднанні слов'янської міфології з католицькими та православними течіями – це методологічний принцип підходу до архетипів української культури.

Всі наведені вище міркування можна вважати підґрунтям характеристики соціокультурного та етнопсихологічного контексту спілкування [1, с. 20 – 28].

Спілкування невід'ємне від соціокультурної ситуації, яка порізному впливає на його структуру, функції, способи прояву. Щодо змісту поняття *культура* (від лат. *cultura* – догляд, освіта, розвиток), то воно є багатограним і розглядається в широкому й вузькому розумінні. Широкий план культури охоплює все, властиве людині, набуте вихованням, все те, що її формує і за допомогою чого вона стає соціально активною, цілісною особистістю. Водночас до культури належать і суспільно санкціоновані способи діяльності й поведінки індивідів. Тобто культура – це протилежність природі, сукупність результатів людської діяльності; це процес і результат виокремлення людини з природи, створення нової реальності і способу свого існування. Культура втілює стиль мислення людини, вона охоплює всі аспекти суспільного життя, характеризує широту і глибину знань особистості, її вихованість, уміння висловити свою думку, вислухати іншу людину і зробити правильні висновки. Саме таке розуміння культури передбачає, що її змістом стає історична зміна природних і соціальних умов життя, розвиток соціальних сил і здібностей, тобто становлення й розкриття як сутності самої людини, так і всього багатства й розмаїття створюваної нею дійсності. Вузьке значення культури пов'язують із способом людської діяльності і спілкування, із організацією цих процесів,

виявленню того ґрунту, який дає змогу сприяти ефективній життєдіяльності суспільства та особи загалом.

Складником культури людини й того соціального середовища, у якому відбувається її взаємодія із собі подібними, є культура спілкування. У ній відбиваються ціннісні орієнтації, позиції, соціальні ролі, які виконує індивід у суспільстві. Культура спілкування визначає способи взаємодії людей у конкретних ситуаціях, виходячи з норм, традицій, національної своєрідності суспільства. Кожна епоха позначена певною своєрідністю культури спілкування, яка, з одного боку, відповідає загальнолюдським цінностям, а з іншого – етнопсихологічній специфіці конкретного соціуму. Варто виокремити два рівні контекстів культури. Щодо культури високого контексту, то вона характеризується тим, що в ній інформація подається в неявній формі: вона зрозуміла тільки тим, хто має досвід перебування в певному культурному середовищі. Сутність культури низького контексту полягає в тому, що в ній між індивідами постійно підтримується певна психологічна дистанція, саме тому інформація, яка доходить до суб'єктів, повинна мати відкритий характер [2, с. 101 – 161]. Культура спілкування залежить не лише від особистості, її комунікативних можливостей, але й від набутих людиною знань, умінь та навичок встановлювати контакти. Важливого значення набувають також комунікативні установки особистості на спілкування з іншою людиною, котра розглядається як найвища цінність суспільства. Культура спілкування пов'язана із культурою мовлення, тобто здатністю індивіда використовувати оптимальні для конкретної ситуації мовні засоби, етичні норми. Відповідно до сучасних уявлень культура спілкування може визначатися такими показниками й характеристиками:

- ступінь довершеності в оволодінні комунікативною системою знань;

- сукупність умов, що забезпечують високу комунікативну компетентність, а також рівень комунікативної підготовки людини;

- мова та інші допоміжні засоби комунікації (жестикауляція, мистецтво, а на найвищому щаблі розвитку культури – письмо), ступінь відповідності мови літературним нормам;

– комунікативна установка на спілкування з іншою людиною як найвищою цінністю;

– сукупність моральних вимог, які стають для людини складниками її звичок і навичок, що виявляються в її повсякденній манері спілкування;

– уміння застосовувати етичні норми спілкування, комунікативні знання відповідно до етнопсихологічних особливостей індивіда, норм моралі конкретного суспільства та з урахуванням загальнолюдських цінностей;

– система суспільно визнаних категорій, настанов, забобонів, звичаїв, традицій, які регламентують міжособистісні стосунки [3].

Перераховані характеристики будуть повнішими, якщо до них додати звичаї та приписи, що стосуються таких аспектів суспільного життя, як структура родини, статева моральність, поділ праці, ставлення до власності, структура політичної влади, товариська етика, магічна практика, віра, релігійні символи, уявлення про світ, природу й місце людини в ній. Знання виокремлених особливостей і характеристик культури спілкування, а також її елементів (символів, ритуалів і цінностей) можна використати в практиці як неформального, так і ділового спілкування. Загалом культуру спілкування можна визначити як сукупність теоретичних знань та практичних вмій і навичок взаємодії, етикопсихологічних положень, принципів і норм, що мають загальний характер у конкретному суспільстві. Це система комунікативних знань, що обслуговує практику спілкування як соціокультурний та етнопсихологічний феномен, сукупність науки й мистецтва спілкування, різноманітних рекомендацій, узагальнень щодо побудови комунікативного процесу, які мають науково практичну цінність і органічно, системно взаємопов'язані. Недаремно культуру спілкування вважають одним з вирішальних чинників успіху в налагодженні соціальних контактів. Вона не має нічого спільного з безкультур'ям (нечесність у передаванні певної інформації, грубість у спілкуванні, байдужість до співрозмовника та його проблеми, тиск на партнера зі взаємодії тощо). Висока культура спілкування – це гармонія професійних знань, комунікативних та морально психологічних можливостей, що, безумовно, залежать від інтелектуально культурних здібностей особистості, яка перебуває у стані взаємодії. Вона становить

собою систему знань про способи передавання інформації, особливості сприйняття один одного у процесі взаємодії, будується на підставі загальнометодичних принципів спілкування й можливостей конкретних учасників комунікації.

У вивченні етнічної ідентичності доцільно спиратись на підходи, які трактують етнічну та етномовну ідентичності як види ідентичності соціальної, тлумачать їх психологічні категорії, що відображають усвідомлення та переживання людиною своєї належності до певної етнічної чи етномовної групи. Культура спілкування не має меж і кордонів, тобто все найкраще, що дає світова теорія і практика з проблем спілкування, має бути надбанням кожного, а з іншого боку – традиційно побутові, етнопсихологічні характеристики спілкування, особливості поведінки, такі як ритуали привітань і прощань, стосунки з представниками протилежної статі, рідними, гостями, старшими, засоби та атрибути спілкування (жести, міміка, деталі одягу), табу, стереотипи спілкування тощо, відіграють важливе значення у встановленні контактів між людьми. Отже, феноменологія спілкування фіксує як стандарти взаємодії й комунікації, так і соціокультурні та етнопсихологічні їхні особливості.

Список використаної літератури

1. Гурвич С. С., Погорілко В. Ф., Герман М. А. Основи риторики : навч. посіб. для студ. вузів. Київ : Вища школа, 1978. 173 с.
2. Львов М. Р. Риторика. Москва, 1995. 256 с.
3. Перельман Х., Ольбрехт-Тштека Л. Новая риторика: Трактат об аргументации. *Язык и моделирование социальных взаимодействий*. Москва, 1987. С. 112–124.

***Людмила Станіславова
м. Хмельницький***

АНТРОПОНІМИ В РОМАНАХ САГИ ПРО ВІДЬМАКА А. САПКОВСЬКОГО: ТИПОЛОГІЯ, ПЕРЕКЛАД

Стаття присвячена особливостям перекладу різних типів антропонімів, представлених у романах саги про Відьмака А. Сапковського. Встановлено, що авторський добір антропонімів репрезентує особливості художнього світу романів: його расову, часову, просторову еkleктику, поєднання реального і вудуманого. Антропоніми у

романах пов'язані не тільки з польською, а й з багатьма іншими мовами. Ці особливості потрібно враховувати при перекладі антропонімів, використовуючи транскрипцію, транслітерацію, семантичне калькування.

Ключові слова: переклад антропонімів, фентезі, польська мова, українська мова

The article is devoted to the peculiarities of the translation of different types of anthroponyms presented in the novels of the saga about the Witcher A. Sapkovsky. It is established that the author's selection of anthroponyms represents the features of the artistic world of novels: its racial, temporal, spatial eclecticism, a combination of real and imaginary. Anthroponyms in novels are associated not only with Polish but also with many other languages. These features must be taken into account when translating anthroponyms, using transcription, transliteration, semantic tracing.

Keywords: translation of anthroponyms, fantasy, Polish, Ukrainian

У мовознавчій літературі питання, пов'язані з перекладом власних імен, зокрема антропонімів, у художніх текстах, викликають особливий інтерес, оскільки переважна більшість із них покликана формувати в уяві читача своєрідний «асоціативний шлейф», який допомагає інтерпретувати авторський задум. Такий «асоціативний шлейф» має сприймати і читач тексту перекладеного. Дослідники аналізують стратегії перекладу антропонімів у художніх текстах, визначають ступінь адекватності такого перекладу на конкретних прикладах, формулюють рекомендації, урахування яких підвищувало б адекватність перекладу. Так, Ю. Чала рекомендує перекладачеві насамперед дослідити вертикальний контекст твору, визначити, яку роль відіграють у ньому антропоніми, задіявши для цього етимологічні словники мови оригіналу, словники власних імен та прізвищ. Це допоможе дібрати найбільш відповідний спосіб перекладу. Рекомендує Ю. Чала не хтувати у певних випадках коментарями, які дають можливість пояснити читачеві значення антропоніма [3]. Як підкреслює Т. Некрич, не кожне ім'я персонажа у літературно-художньому творі має прозору семантику. Використовують письменники імена алюзійні, поруч з іменами вигаданих персонажів трапляються імена історичних осіб, ім'я персонажа літературного твору може корелювати із певною

типовою сферою його вживання, у побудові вигаданих імен може використовуватися гра слів тощо. Але так чи інакше антропонім є важливим компонентом цілісного образу, і перекладач мусить бути уважним до авторського задуму [2]. Н. Гасюк, О. Пуш додають, що власні імена, зокрема й антропоніми, можуть також слугувати у творі засобом представлення різноманітних філософських узагальнень, засобом часової і просторової орієнтації [1, с. 75].

Як справедливо зазначає О. Шапошник, проблема перекладу власних назв, зокрема антропонімів, набуває особливого значення, коли йдеться про переклад творів жанру фентезі. Адже фентезі, можна сказати, рясніє промовистими (семантично прозорими) іменами або просто незвичайними, неочікуваними антропонімами, за допомогою яких автор виявляє свій креативний потенціал. «Повноцінне вибудовування фантастичного образу в тексті, а далі – адекватна його передача у перекладі починається з влучної назви», – підкреслює дослідниця [4, с. 254].

Як бачимо, проблеми перекладу антропонімів, використовуваних у художніх текстах, привертають увагу мовознавців, є актуальними, особливо з огляду на необхідність розвитку теорії і практики перекладу художньої літератури. Зауважимо, що досить активно звертаються мовознавці, перекладачі до висвітлення особливостей перекладу антропонімів, представлених в англомовній, німецькомовній художній літературі. Вкрай мало досліджень, пов'язаних із перекладом художніх текстів із польської мови українською.

Метою нашого дослідження є аналіз антропонімів, які використовує у романах саги про Відьмака Анджей Сапковський, виявлення способів адекватного перекладу згаданих антропонімів.

До п'ятитомної саги про Відьмака належать романи «Кров ельфів» (1994), «Час презирства» (1995), «Хрещення вогнем» (1996), «Вежа ластівки» (1997) і «Володарка озера» (1999). Романи написано в жанрі фентезі. Описаний у них світ – фантастичний. Антропоніми використано в романах не тільки для називання людей, а також для називання істот інших рас – ельфів, гномів, вампірів тощо. Серед антропонімів – імена, прізвища, прізвиська.

Адекватний переклад антропонімів неможливий без урахування особливостей змісту літературного твору. Так,

художній світ саги про Відьмака поєднує світи фантастичні і світ земний, реальний для читача. Світ земний – це середньовіччя. Із середньовіччям пов'язані реальні і літературні постаті. Серед них – *święta Kordula*, *święta Urszula*, менізінгер *Walther von der Vogelweide*, легендарний король *Artur*, чаклун *Merlin*. Ці антропоніми в перекладі варто передати за допомогою транслітерації. Додаткова інформація, яку містять такі антропоніми, добре відома українським читачам.

Якщо згадані вище антропоніми локалізують події у земному середньовіччі, то антропоніми наступної групи виконують іншу функцію. Це імена видуманих персонажів, і пов'язані ці антропоніми з багатьма мовами: із польською – *Adam*, *Eryk*, *Szymon* тощо; з англійською – *Connor*, *Franklin*, *Xavier* тощо; із французькою – *Asa*, *Crispin*, *Jean* тощо; із грецькою – *Arystoteles*, *Hector*, *Stravo* тощо; з іспанською – *Fabio*, *Lorenzo*, *Ramon* тощо; із німецькою – *Emmerich*, *Johann*, *Lothar* тощо; зі скандинавськими мовами – *Eskel*, *Hjalmar*, *Stigward* тощо; з угорською – *Fulko*, *Tibor*, *Zoltan* тощо; з італійською: *Cosmo*, *Gianfranco*, *Paolo* тощо; з латинською – *Albertus*, *Caleb*, *Nicodemus*, а також з іншими європейськими мовами. Із подібних джерел походять й імена видуманих персонажів-жінок. Така міжмовна мішанина антропонімів – не випадкова. Художній світ саги про Відьмака – світ, до якого люди прибули після катаклізму, що стався, очевидно, на Землі, прибули з різних країв, принесли з собою різні культури, які перемішалися і утворили оту «мішану» культуру, яку певним чином характеризує велика кількість антропонімів, посталих із різних мов.

Відповідно, завданням перекладача є таким чином передати антропоніми цієї групи, щоби читач насамперед ідентифікував їх належність до різних мов, до різних культур.

У романах про Відьмака є також багато створених автором антропонімів, у яких важливою рисою є саме штучність, несхожість на будь-які відомі у низці мов власні імена: *Cregennan*, *Dheran*, *Ervyll*, *Foltest*, *Goidemari*, *Laabs*, *Myrrha*, *Sturla*, *Vysygota* тощо. Призначення подібних антропонімів – створити в уяві читача враження, що йдеться про світ, відмінний від реального, світ, що керується особливими законами, у тому числі мовними.

Ще один тип антропонімів у романах А. Сапковського – відапелятивні антропоніми. Апелятиви, від яких утворено антропоніми, належать як до польської, так і до інших мов. До прикладу: *Lebioda* (пол. *lebioda* ‘вид рослини’); *Plochacz* (пол. *plochacz* ‘невеликий кулеподібний птах’), *Gemma* (пол. *gemma* ‘коштовна оздоба з дорогоцінного або напівдорогоцінного каменю’); *Dorren* (ірланд. *dorren* ‘сумна’); *Cairbre* (ірланд. *cairbre* ‘силач’).

Низку антропонімів, утворених від польських апелятивів із прозорою для українського читача семантикою, можна перекласти за допомогою калькування: *Lebioda* – *Лобода*; *Gemma* – *Гемма*. Антропонім *Plochacz* для польського читача – семантично прозорий, оскільки у польській мові існує слово на позначення птаха – *plochacz*. Для українського читача цей апелятив незрозумілий. Але, беручи до уваги, що в польській мові існує слово *plochliwy* – ‘полохливий’, можна припустити, що зв’язок між *plochacz* і *plochliwy* передбачено А. Сапковським. У такому випадку прийнятною формою перекладу антропоніма *Plochacz* може бути український неологізм *Полохач*.

Антропоніми *Dorren*, *Cairbre*, пов’язані з апелятивами, які належать до ірландської мови, для українського, як і для польського читача є семантично непрозорими. Беручи до уваги, що А. Сапковський активно використовує іншомовні антропоніми для ілюстрації полінародності створеного художнього світу. Подібні антропоніми варто перекладати за допомогою транскрипції чи транслітерації, що збереже важливе для інтерпретації тексту іншомовне забарвлення перекладених антропонімів.

Від апелятивів А. Сапковський творить і деривовані антропоніми. Серед них є такі, що мають прозору внутрішню форму: *Digod* від *dygotać* (‘труситися’), *Kozojed* від *koza* + *jeść* (з інтерфіксом -o-). Такі антропоніми підлягають калькуванню: *Digod* – *Трясун*; *Kozojed* – *Козоїд*. Відапелятивні деривати варто транскрибувати чи транслітерувати: *Deuslex* від лат. *Deus* ‘бог’ + *lex* ‘право’; *Zvirka* від чеськ. *zvíře* ‘звірятко’.

Серед антропонімів в аналізованих романах представлені особові назви ельфів – раси, що суттєво відрізняється від людської, не знаходить із людьми порозуміння. Їх «інакшість», фантастичність підкреслена зокрема й антропонімами. А. Сапковський творить їх на основі слів кельтських мов,

насичуючи нетиповими для польської мови поєднаннями голосних і приголосних, подвоєннями приголосних тощо: *Aenyeweddien, Yaevinn, Bri-Cri, Emean, Schirru, Traighlethan, Muircetach*. Таку надзвичайну інакшість, нетиповість щодо інших мов у перекладі найзручніше передати через транслітерацію.

Отже, у романах саги про Відьмака А. Сапковський повною мірою використовує можливості антропонімів щодо підкреслення характерних рис персонажів, їх походження, соціального статусу, часової і просторової локалізації. У цілому добір антропонімів надзвичайно вдало репрезентує особливості художнього світу згаданих романів: його расової, часової, просторової еkleктики, поєднання у ньому реального і видуманого. Тому антропоніми в романах поєднують польську мову з багатьма іншими мовами. Ці особливості потрібно враховувати при перекладі антропонімів, використовуючи і транскрипцію, і транслітерацію, і семантичне калькування. Перекладач має турбуватися про те, щоби, з одного боку, смисл, закладений автором оригінального тексту в антропонім, передати якнайточніше, якнайповніше, зрозуміло для читача, щоби було враховано ті мотиви, якими автор літературного твору керувався у доборі антропонімів, а з іншого – щоби антропонім зберіг прийнятну форму (залишився прийнятним щодо звучання, морфологічного оформлення).

Список використаної літератури

1. Гасюк Н. В., Пуш О. М. Ономастичний простір роману Р. Джордана «Око світу»: Антропоніми. *Закарпатські філологічні студії*: науковий журнал. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 73 – 77.

2. Некрич Т. Труднощі відтворення у перекладі власних імен з прозорою семантикою. URL: <http://www.t-fishing.co.ua/events/articles/trudnoshchi-vidtvorennya-u-perekladi-vlasnykh-imen-z-prozoroyu-semantykoju/>

3. Чала Ю. Відтворення «асоціативного шлейфу» антропонімів в українських перекладах. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/4503/1/Y_Chala_VNC_7_GI.pdf

4. Шапошник, О. М. Власні назви як перекладознавча проблема (на матеріалі англomовних текстів фентезі для дітей та їх українських перекладів). *Науковий вісник Херсонського державного університету*: Серія: Лінгвістика: зб. наук. праць. Херсон, 2018. № 34. Том 2. С. 250 – 254

- 5.Sapkowski A. Krew Elfów. Warszawa : SuperNOWA, 2011. 296 s.
- 6.Sapkowski A. Pani Jeziora. Warszawa : SuperNOWA, 2011. 520 s.
- 7.Sapkowski A. Wieża Jaskółki. Warszawa : SuperNOWA, 2011. 428 s.
- 8.Sapkowski A. Chrzest ognia. URL : <https://readli.net/chitad-online/?b=113623&pg=1>
- 9.Sapkowski A. Czas pogardy. URL : <https://www.litmir.me/br/?b=88197>

*Наталія Стахнюк
м. Кам'янець-Подільський*

ВПЛИВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТА МОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ПОЛОНІСТІВ

Стаття присвячена вивченню основних аспектів підготовки майбутніх учителів польської мови в умовах мовної та культурної інтерференції. Визначено взаємозв'язок між навчанням мови з ознайомленням із культурними реаліями країни, мова якої вивчається. Наведено приклади помилок, причиною яких є процес накладання рідної мови / традиції спілкування / культури на іноземну.

Ключові слова: іноземна мова, мовлення, культура, інтерференція, компетентність.

The article is devoted to the study of the main aspects of training future teachers of the Polish language in the conditions of linguistic and cultural interference. The relationship between language learning and its subsystems with acquaintance with the cultural realities of the country whose language is being studied is determined. Examples of mistakes caused by the process of superimposing the native language / tradition / culture on a foreign one are given.

Key words: foreign language, speech, culture, interference, competence.

Підготовка вчителя іноземної мови – процес непростий, оскільки складається з багатьох компонентів, низки предметних компетентностей та програмних результатів навчання. Додатковою проблемою підготовки майбутнього вчителя польської мови є явище інтерференції, із якою стикаються здобувачі освіти, особливо зважаючи на спорідненість мов,

близькість культур та інші чинники, які можуть як полегшити опанування мови, так і значно ускладнити засвоєння лінгвістичного та соціокультурного матеріалу.

Явище мовної інтерференції було предметом численних досліджень. Найчастіше учені оперують таким визначенням: «мовна інтерференція з'являється в ситуації двомовності і полягає в закріпленні відхилення від норми однієї з мов та впровадженні іншомовних елементів, внаслідок чого відбувається зміна моделі мовлення» [2, с. 32]. Мовна інтерференція виникає в ситуації постійного мовного контакту, тобто контакт відбувається не на рівні лінгвістичних систем, а саме на рівні конкретних носіїв мови. Використання певною людиною двох або більше мов дозволяє охарактеризувати її як двомовну чи багатомовну. Крім того, мовний контакт можна розглядати як один із проявів культурного взаємозв'язку.

В останні десятиліття відбулися значні зміни в галузі методики навчання мови іноземців, з'явилися нові підходи до цієї проблеми, все частіше уроки іноземних мов стають не лише простором для передачі суто мовних та мовленнєвих знань, але насамперед слугують своєрідною платформою для (між)культурного порозуміння.

Нові тенденції відображено також у нормативних документах, які диктують наповнення освітньо-професійних програм та навчальних планів, за якими відбувається підготовка майбутніх учителів іноземних мов. Так, проектом стандарту вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта (мова і література) (2017 рік) зокрема передбачена компетентність, спрямована на формування «здатності орієнтуватися в літературному процесі країн і народів світу (від давнини до сучасності), спадщині письменників у контексті розвитку літератури, історії, культури, використовувати знання мов і здобутків світового письменства для формування національної свідомості, загальної і мовленнєвої культури учнів, їхньої моралі, міжкультурної толерантності, ціннісних орієнтацій у сучасному полікультурному суспільстві». Серед низки програмних результатів, наведених у вищезазначеному документі: «Забезпечує діалог культур у процесі вивчення іноземної мови та зарубіжної літератури, створює умови для міжкультурної комунікації». Крім

того, професійним стандартом за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (затвердженому наказом Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23. 12. 2020 р.) передбачено одну з загальних компетентностей – «здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність та мультикультурність у суспільстві» [1, с. 6].

Отже, всі наведені факти свідчать про необхідність не лише опанування майбутнім вчителем іноземної (польської, зокрема) мови мовленнєвих навичок, а й вільне оперування інтерлінгвістичними, культурними знаннями, вміннями передавати ці знання своїм майбутнім учням.

Чітке усвідомлення власної культури та культурної ідентичності є ключовими у розвитку теорії міжкультурної комунікації. Людина, яка спілкується не рідною мовою, певним чином видозмінює не лише мовну систему, а й культурні співвіднесення, що лише підтверджує необхідність розуміння іншої культури з метою досягнення повної комунікативної компетентності іноземною мовою. Розуміння власної культури необхідне для розуміння іноземної культури з погляду її членів: такі міжкультурні кореляції дозволяють бачити явища крізь призму іншої культурної ідентичності.

Важко однозначно стверджувати, які мовні помилки більше пов'язані з явищем відмінності культур, які контактують у процесі оволодіння іноземною мовою, а які менше. Адже, якщо припустити, що мова виражає досвід певної культури, суспільства в окремій культурній галузі, то мовні помилки не можна розглядати лише як результат структурних відмінностей мовних систем, а як відображення способу мислення та бачення світу, який зумовлений мовою. З іншого боку, керуючись прагматичною позицією лінгвістики, можна помітити, що деякі мовні помилки є особливо яскравим відображенням відмінностей у мисленні та мовній поведінці представників окремих культур.

Прикладом такого типу помилок є звертання на «Ви», яка використовується в українській (та інших слов'янських) культурах в офіційних ситуаціях, діловому спілкуванні тощо. Польські слова «Pan», «Pani» змінюються на «Ви» з додатковим використанням форми множини дієслова. Тож замість: «*Co Pani mówi?*» часто

можна почути: «*Co wy mówicie?*»; «*Czy Pan idzie z nami?*» – «*Czy wy idziecie z nami?*». Ця форма реалізує ввічливий акт мови в офіційному контакті українською мовою, тоді як польською це може становити як дрібні непорозуміння, так і серйозні порушення акту комунікації. «Почувши таке висловлювання, польський реципієнт інстинктивно починає шукати третіх осіб, яким могло б бути адресоване таке повідомлення. Більше того, говорячи таким чином, український мовець, не маючи на увазі нічого поганого, тим не менше наражається на негативне сприйняття. Адже у польській культурі фраза цього типу асоціюється з комуністичними часами і оцінюється негативно» [4].

Ще одним прикладом очевидного зіткнення культур може бути пряме звертання з використанням імені в стосунках субординації студент – викладач, учень – вчитель: наприклад, «*pani Barbaro*», «*Panie Jerzy*» тощо. Допустимий та прийнятний в українській культурі, в польській він скорочує встановлену нормами етикету дистанцію та сприймається як неприпустима у певній ситуації фамільярність.

М. П. Яскот називає такі помилки терміном «*galimatias form honoryfikatywnych*» [5, с. 141]. Гонорифікативність визначається як «певний особливий вид значення, що міститься у змісті висловлювання, а саме – інформація про дружні, соціальні відносини між мовцем та адресатом, відносини між мовцем і не безпосереднім адресатом, а також відносини між мовцем і головним об'єктом звертання» [3, с. 26].

Питання це безпосередньо пов'язане з прагматичною безеквівалентністю, тобто внутрішньомовним та прагматичним значенням, які потрібно перекласти з рідної мови на іноземну в ході комунікативного акту. Відмінність прагматичних значень традиційно не асоціювалась із відсутністю еквівалентного відповідника. Певною мірою це пояснюється тим, що відсутність лексичних одиниць у мові перекладу пов'язана з відсутністю в ній певних понять, предметів, реалій тощо. Крім того, існує переконання, що практично всі значення під час перекладу можна компенсувати за допомогою різних описових конструкцій, однак під час комунікації (усної чи письмової) варто дбати про правильний прагматичний вимір значення в певній мові» [5, с. 144].

Отже, у процесі навчання іноземної мови вчитель може зіткнутися з низкою проблем, які загалом можна розглядати крізь призму лінгвокультурології. Однак не слід забувати, що увага вчителя до «мовних проявів культури» та їх перенесення на мову, яка вивчається, повинні йти паралельно з оцінкою стратегій мовленнєвої поведінки учнів. Це означає, що вчитель іноземної мови повинен знати, як конкретний учень краще засвоює знання. Під час уроку вчитель може передавати знання учням, використовуючи різні методики, що дозволяють задіяти зорові, слухові та кінестетичні види сприйняття. Завдяки цьому кожен учень має шанс отримати більше знань.

Щодо способу впровадження культурного аспекту в програму вивчення іноземної мови з метою підвищення обізнаності з культурою є кілька способів. У минулому це відбувалося на уроках / заняттях, присвячених географічному, історичному, а також політичному середовищу, літературним досягненням, стану культури, звичаїв тощо. Іншою формою пізнання культури є тематичні лекції, що іноді може бути виснажливим і неефективним рішенням. Однак у будь-якій формі ознайомлення з культурним надбанням повинно слугувати глибшому розумінню конкретної культури. Учитель має донести до учнів, що не існує такого поняття, як краща чи гірша культури, що навіть у межах однієї культури є відмінності. «Вчитель перебуває в класі не для того, щоб укріпити стереотипне сприйняття учнями певних реалій. Водночас не для того, щоб засуджувати їхні глибокі переконання, сформовані задовго до цього. Його завдання – викликати інтерес учнів до іноземної культури та працювати над створенням такого мікроклімату на уроках іноземної мови, який сприяв би можливості не лише вивчати мову та її підсистем, а й пізнавати культуру і традиції країни, мова якої вивчається» [6, с. 71].

Окрім багатьох інших методів, важливу роль у навчанні культури відіграє література, тому вона є обов'язковим компонентом навчальних програм та планів. Одна з основних функцій літератури – роль посередника в передачі мовних і культурних реалій, роль джерела та змістового підґрунтя, практичного втілення теоретичних знань. Літературні тексти становлять зразки автентичної мови, яку учні можуть опанувати значно швидше завдяки читанню та різним

формам роботи з такими текстами. Ознайомлення з автентичними, літературними джерелами допоможуть їм підвищити культурну обізнаність та розвинути власну лінгвістичну компетентність. До того ж література дозволяє використовувати такі засоби масової інформації, як кіно та телебачення на уроках, що дає можливість представити мову без відриву від живого контексту.

Отже, спосіб сприйняття та обробки мовленнєвої інформації, реагування на неї тісно пов'язані з культурним тлом. Звикання до різних стратегій вивчення / навчання польської мови як іноземної суттєво впливає на засвоєння матеріалу та динаміку занять, а отже, й на «активізацію культурного елемента». Однак саме взаємодія двох слов'янських мов (яка й створює складні мережі конотацій, міжкультурних і міжмовних зв'язків) робить заняття польської мови цікавішими і багатшими у гносеологічному вимірі. Крім того, такі уроки надають можливості для досягнення освітньої мети занять, яка полягає в підготовці дитини до її ефективного функціонування в багатомовному та багатокультурному суспільстві, у якому панує повага до культури, мови та звичаїв інших народів.

Список використаної літератури

1. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv> (дата звернення 10.03.2021).

2. Abramowicz Z. Imiennictwo Żydów białostockich a zjawisko interferencji językowej. *Rozprawy Slawistyczne*. Lublin : Wyd. UMCS, 1993. Z. 7. S. 9 – 23.

3. Huszcza R. Honoryfikatywość. Gramatyka, pragmatyka, typologia. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. 228 s.

4. Izdebska-Długosz D. O polsko-ukraińskim kontakcie językowym i kulturowym na przykładzie nauczania polszczyzny w środowisku ukraińskojęzycznym. URL : <http://konferencjabielsko.blogspot.com/2016/05/dominika-izdebska-dugosz.html> (дата звернення 10.03.2021).

5. Jaskot M. P. Odniesienia kulturowe w nauczaniu języka obcego w grupie wielokulturowej – pułapki i wyzwania. *Linguodidactica XX*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2016. Tom 20. S. 133 – 149.

6. Świątek A. Wybrane aspekty kształtowania kompetencji kulturowej w nauczaniu języków obcych. *Języki obce w szkole*. 2013. № 1. S. 70 – 75.

*Михайло Торчинський, Наталія Торчинська
м. Хмельницький*

ДІЄСЛІВНІ ЗВ'ЯЗКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ, СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті аналізується група слів, яка в українському мовознавстві кваліфікується як дієслівні зв'язки. Звертається увага на історію вивчення таких мовних одиниць, їхню систематизацію на основі семантичних і граматичних критеріїв, синтаксичну роль та інші ознаки. Встановлено, що характеристика дієслівних зв'язок у монографіях, енциклопедіях, підручниках та інших виданнях досить суттєво відрізняється.

Ключові слова: *власне-зв'язка, дієслівна зв'язка, граматичні ознаки, контекстуальна зв'язка, напівзв'язка, синтаксична роль.*

The article analyzes a group of words that in Ukrainian linguistics qualifies as verb connections. Attention is paid to the history of the study of such language units, their systematization on the basis of semantic and grammatical criteria, syntactic role and other features. It is established that the characteristics of verb connections in monographs, encyclopaedias, textbooks and other publications differ significantly.

Key words: *contextual connection, grammatical features, proper connection, verb connection, semi-connection, syntactic role.*

Традиційно, принаймні на рівні шкільного курсу рідної мови, розрізняють десять частин мови: шість самостійних (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово і прислівник), три службові (прийменник, сполучник, частка) і вигук. По-різному (як частини мови, лексико-граматичні розряди слів, складники інших частин мови тощо) класифікуються слова категорії стану, модальні слова і дієслівні зв'язки, підставою для чого є неоднозначність їхньої семантики та функціонування в мові. Це, зокрема, стосується останньої групи слів – дієслівних зв'язок. «Вирішення проблеми зв'язок важливе для розуміння генезису речення, його типології і його логіко-граматичної структури» [3, с. 436], тому звернення уваги на такі мовні одиниці, на нашу думку, є актуальним.

«Уперше термін в українському фонетичному оформленні вжив О. Партицький у 70-х роках XIX ст.» [6, с. 203], однак насправді термінопоняття вже функціонує не одну тисячу років. Так, в «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» [3, с. 435–436] зазначається, що таке поняття виникло ще у стародавніх грецьких мислителів, які кваліфікували його як необхідний компонент речення-судження, що виражав наявність або відсутність ознаки і тим самим надавав висловлюванню істинного значення.

Пізніше схоласти висунули дві теорії: 1) інгерентності (існувала до XIV ст.), де зв'язка вказувала на те, що суб'єкт судження – це знак, який замінював індивідуальні об'єкти, а предикат позначав загальні категорії. тобто універсалії; 2) тотожності (XIV ст.), де зв'язка ідентифікувала екстенціонали двох термів (імен) – суб'єкта і предиката, а її основною функцією було їх поєднання.

У XVII ст. граматисти Пор-Рояля виокремили обов'язкові члени речення – суб'єкт і атрибут, між якими знаходилася зв'язка *бути*, що стверджувала наявність атрибута суб'єкту.

У Росії у XVIII – першій половині XIX ст. мовознавці О. Х. Востоков, І. І. Давидов, І. Орнатовський, Л. Г. Якоб та ін. також вважали зв'язку обов'язковим компонентом речення, її значення входило до складу предиката і зазвичай мало спільне з ним вираження. Власне зв'язка вважалася «чистим дієсловом», а решта – «змішаними».

Дослідження форми і типологічних особливостей конкретних мов, у яких вживання зв'язки обмежене лише частиною речень, привело дослідників до розуміння зв'язки як компонента складеного іменного присудка (О. О. Потебня). Для зв'язки визначено дві функції: формальну як вираження синтагматичного зв'язку (узгодження) між підметом і присудком (категорії особи й числа, покажчик класу, узгоджувальний маркер) і змістову як ствердження істинності судження (час, модальність). Вказівка на поєднання цих функцій часто визначає предикативні відношення.

У розвинених логічних системах зв'язки мають різні значення: предикації ознаки (*Сократ смертний*), входження індивіда до складу класу (*Сократ – людина*), тотожність (*Ця людина – Сократ*), входження підкласу до складу класу (*Собака –*

тварина). Поєднуючи імена непередметного значення, зв'язка може виражати причинно-наслідкові відношення (*Нерішучість – це поразка*), порівняння (*Життя є боротьба*) і т. д.

Мови розрізняються за ознакою обов'язковості зв'язки в іменному присудку: в германських і романських її вживання є нормативним, у тюркських, східнослов'янських зв'язка не завжди виражена, і тоді можна говорити про нульову зв'язку (О. М. Пешковський).

Автор цієї словникової статті Н. Д. Арутюнова також зазначила, що відмінності рівня абстрактного представлення структури речення і його конкретної мовної реалізації спонукали мовознавців ХХ ст. повернутися до універсальної інтерпретації зв'язки, причому виокремилися три погляди: 1) логічна структура речення двочленна і складається з пропозиції і предикативного чи модального значення, яке актуалізує пропозицію; 2) зв'язка є сукупністю певних граматичних значень (часу, виду, модальності та ін.), які виділяються у вигляді окремого блоку у складі предиката; 3) зв'язка – конститутивний компонент речення, в логічному представленні якого вона посідає панівне становище [3, с. 436].

Надалі вказані характеристики дієслівної зв'язки і уточнювалися, і частково спрощувалися. Зокрема, у середині минулого століття В. В. Виноградов пропонував слово *бути* віднести до особливої категорії часток, які виражають логічне відношення між підметом і присудком. Дослідник підкреслював, що, по суті, всі ознаки такої зв'язки має лексема *бути*, якій властиві форми особи чи роду, а також числа, часу і стану, проте не характерні вид, стан і значення дії (*бути* в значенні дієслова існування – це омонім зв'язки). Усі інші зв'язки (*стати, становити, робитися* і под.), на думку В. В. Виноградова, є гібридним типом слів, які поєднують функції дієслова і зв'язки [1, с. 512].

У «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» за редакцією В. Н. Ярцевої відзначаються два семантичні аспекти дієслівної зв'язки: по-перше, як компонента універсальної логічної структури речення-судження, який виражає предикативне відношення між суб'єктом і атрибутом, утворюючи разом з ним предикат; по-друге, як складника складеного іменного присудка, що виражає його граматичне значення (час, особу, модальність тощо), зазвичай представленого дієсловом *бути* або його

лексикалізованими еквівалентами – дієсловами-напівзв'язками [3, с. 435].

Якщо говорити про українських мовознавців, то слід відзначити розширений опис дієслівних зв'язок в академічній граматиці «Сучасна українська літературна мова» за редакцією І. К. Білодіда, але не в курсі «Морфологія», а в наступному томі – «Синтаксис» [5, с. 161 – 177], тому закономірно, що основна увага звертається не на морфологічні, а на синтаксичні ознаки.

Саме на цій особливості будується визначення дієслівної зв'язки: «Дієслово-зв'язка служить для граматичного оформлення складеного іменного присудка, позначаючи синтаксичні категорії часу і способу, яких не має предикативне ім'я, а також узгодження підмета і присудка в числі і особі (роді). Отже, дієслівні зв'язки, будучи в складеному іменному присудку показниками часу, способу і узгодження, виконують таку саму роль, як і особові морфеми (особові закінчення і особові займенники) у простому дієслівному присудку. Головна ознака дієслівних зв'язок – їх синтаксична роль – вираження відповідних синтаксичних категорій, а тому основна особливість зв'язок полягає в максимальному обмеженні їх функціональної участі у вираженні лексичного змісту присудка» [5, с. 161].

Досить детально дієслівні зв'язки класифікуються за лексичним значенням: «Використовуючись у ролі показника синтаксичних категорій, дієслівні зв'язки або бувають повністю позбавлені лексичного значення (спеціалізовані граматичні засоби, власне зв'язки), або вносять у присудок додаткові лексичні відтінки (неспеціалізовані граматичні засоби, невласне зв'язки). До власне зв'язок належать дієслова *бути, становити, являти собою*, яка вказують лише на час і модальність речення та на внутрішньо-синтаксичні значення іменного складеного присудка. Зв'язкову функцію виконують і дієслова *ставати, виявлятися, залишатися, лишатися, зоставатися, робитися, називатися, іменуватися, зватися, вважатися, здаватися, доводиться, правити* і ін., не повністю позбавлені лексичного значення. Вони у складі іменного присудка не тільки є показниками синтаксичних категорій, але й мають також загальне лексичне значення: виявлення ознаки (*виявлятися, називатися, зватися, іменуватися, вважатися, здаватися, уявлятися, доводиться*), виникнення

ознаки, переходу з одного стану до іншого (*ставати, робитися*), збереження попереднього стану (*залишатися, лишатися, зоставатися*)» [5, с. 161–162].

Дуже детально описано граматичні особливості іменної частини складеного іменного присудка, які насамперед залежать від дієслова-зв'язки («На відміну від дієслівних зв'язок *становити, являти собою і правити*, при яких використовується тільки одна форма іменної частини складеного присудка, для дієслова-присудка *бути* і згаданих вище напівповнозначних дієслів характерне вживання двох або трьох іменних форм – називного та орудного відмінків, знахідного відмінка з прийменником *за*». «До власне присудкових іменних форм належать називний, орудний відмінки, знахідний відмінок із прийменником *за* та знахідний відмінок», а також «нечисленні випадки родового відмінка» [5, с. 162]. На нашу думку, це прерогатива більше синтаксису, ніж морфології, хоча загальна інформація про особливості поєднання таких компонентів, безумовно, має право на існування.

Більше синтаксису, ніж морфології стосується і виокремлення так званих нульових зв'язок у теперішньому часі (*Я теж інтелігент*). «За таких умов семантика іменної частини складеного присудка перебуває у згоді з семантикою відмінкової форми – називного відмінка: *Він був... високий на зріст*» [5, с. 164]. «Дуже рідко вживаються предикативні іменники при нульовій зв'язці в формі орудного відмінка і знахідного відмінка з прийменником *за*» [СУЛМ, с. 173]: *Старшим – Спартак Павлуценко; Чубенко там за старшого*.

У підручнику «Сучасна українська літературна мова» за редакцією М. Я. Плющ як морфологічний розряд слів дієслівні зв'язки теж не згадуються, як це спостерігалось в багатьох виданнях аналогічного зразка. Натомість на такі слова звертається увага при вивченні різновидів присудків, зокрема складеного іменного. По-перше, перераховуються слова, які можуть бути віднесені до дієслівних зв'язок (передусім *бути, становити, являти собою*, а також дієслова з ослабленим лексичним значенням, такі як *ставати, залишатися, робитися, називатися, вважатися, доводитися* тощо). По-друге, відзначаються морфологічні ознаки дієслівної зв'язки (категорії часу, способу та узгодження, або координації, форм підмета і присудка в особі, числі, роді). По-третє,

підкреслюється можливість уживання у формах теперішнього часу дієслівної зв'язки в нульовій формі) [4, с. 335].

Натомість в енциклопедії «Українська мова» уже підкреслено, що «зв'язка – це службове дієслово, яке в іменному складеному присудку виконує роль аналітичної синтаксичної морфемі, показника граматичних категорій часу, способу, особи (роду) і числа; різновид допоміжних дієслів» [6, с. 203]. Інше значення – як компонента універсальної логічної структури судження-речення, а також типологія дієслів-зв'язок та решта особливостей визначені майже так само, як в «Лінгвістичному енциклопедичному словнику».

Повну характеристику дієслів-зв'язок саме як морфологічних одиниць подано в «Граматиці сучасної української літературної мови. Морфології» за редакцією К. Г. Городенської [2, с. 715–731].

Насамперед підкреслено статус таких слів – «це окремий тип службових слів-морфем, що переводять іменники, прикметники, числівники та прислівники в синтаксичну позицію дієслова, пов'язують основну частину складеного присудка з підметом і виражають граматичні значення часу, способу, особи, роду та виду дієслова» [2, с. 715]. Якщо не вважати займенники складником чотирьох названих вище частин мови, то варто цей перелік доповнити ще й прономінативами (*Він мій*).

Від прийменників і часток, у яких більшою мірою виявлені ознаки морфемі, зв'язки відрізняються тим, що в них простежуються ознаки слова, тому що всі вони співвідносні з формами дієслів, які функціонують в сучасній українській мові як самостійні лексичні одиниці [2, с. 716].

За своїм функційним призначенням зв'язки подібні лише до прийменників, оскільки ці групи службових слів транспонують одні частини мови в інші, однак відрізняються тим, що: 1) прийменники переводять лише іменники, а зв'язки – кілька частин мови; 2) прийменники транспонують їх у прислівники, а зв'язки – в дієслова; 3) функція прийменника – перевести субстантив із синтаксичної субстантивної позиції в адвербіальну позицію, причому прийменник із субстантивом становлять єдине синтаксичне слово; функція зв'язки – надати вербалізованим іменникам, прикметникам, числівникам і прислівникам визначальних дієслівних граматичних категорій часу, способу та

інших, перетворити їх на відіменні й відприслівникові синтаксичні дієслова; 4) прийменники і зв'язки як морфеми синтаксичної сфери неоднаковою мірою пов'язані з морфемами морфологічної сфери: у перших тісніший зв'язок із синтетичними релятивними морфемами, а другі кваліфікуються як координація форм, тому що саме граматична форма дієслівних зв'язок і напівзв'язок узгоджується з формою присудкового іменника, прикметника та числівника [2, с. 716–717].

Підкреслимо тезу, що «координації форм дієслівних зв'язкових компонентів і форм транспонованих ними одиниць немає лише тоді, коли ці одиниці є невідмінюваними. До них належать прислівники, які зв'язки переводять у позицію присудка або головного члена односкладного речення (*Їхати стало зручно. До міста стало ближче*), а також неозначена форма дієслова, ужити в позиції основної частини іменного складеного присудка (*Забути мову – душу зрадити*)» [2, с. 718]. Що стосується вживання інших форм компонентів складеного іменного присудка, то такі питання слід розглядати в курсі синтаксису, зокрема при вивченні теми «Присудок».

«Зв'язки розрізняють за характером реалізації їхньої граматичної функції. Одні з них уживані лише як показники граматичних категорій, вони цілком позбавлені лексичного значення свого вихідного дієслова. Тому їх кваліфікують як **спеціалізовані граматичні засоби**, або дієслівні **власне-зв'язки**. До них належать *бути, становити* та *являти собою*. В інших дієслівних граматична функція невіддільна від семантичної, бо вони одночасно є виразниками граматичних значень часу, способу, роду, виду дієслова і модифікаторами семантики основної частини складеного присудка. Саме тому їх названо дієслівними **невласне-зв'язками**, або **напівзв'язками**. Серед них – ставати / стати, робитися / зробитися, дишатися / лишитися, залишатися / залишитися, зоставатися / зостатися, виявлятися / виявитися, вважатися, зватися й под.» [2, с. 721].

«Крім дієслівних власне-зв'язок, закріплених у формально-синтаксичній структурі речення із суто граматичною функцією, та дієслівних невластне-зв'язок, що виконують семантико-граматичну функцію, в українській мові виділяють **контекстуальні дієслова-зв'язки** – повнозначні дієслова зі значенням стану, дії або

процесу, що лише в певному контексті формально та функційне уподібнюються до власне-зв'язки *бути*, рідше – *становить* чи до невласне-зв'язок *стати / ставати, зробитися* у формі минулого чи майбутнього часу... Серед таких дієслів *стояти, лежати, сидіти, утворювати, представляти, репрезентувати, перетворюватися / перетворитися, опинитися, обернутися, жити, вмерти, померти, іти, піти, повернутися, народитися, слугувати, виступати, функціонувати, вживатися, рости, виростати* та ін.» [2, с. 728–729].

Проблематику частини мовного статусу зв'язок, критерії їхнього виокремлення, кількісний та якісний склад, роль у структурі складеного іменного присудка на матеріалі слов'янських мов досліджували й інші вітчизняні мовознавці, серед яких – І. Р. Вихованець (колективні й одноосібні монографії «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» (1988 р.), «Нариси з функціонального синтаксису української мови» (1992 р.), «Грамматика української мови. Синтаксис» (1993 р.) і «Теоретична морфологія української мови» (2004 р.)), М. О. Вінтонів (дисертація «Типологія форм присудка в сучасній українській мові» (1997 р.)), А. П. Загнітко (монографія «Теоретична грамматика української мови. Синтаксис» (2001 р.)), Н. Л. Іваницька (дисертація «Складений присудок в українській мові» (1970 р.)), стаття «Розрізнення синтаксичної валентності дієслівних зв'язок у іменному складеному присудку (за дистрибутивно-трансформаційними ознаками)» (1969 р.)), К. О. Косенко (дисертація «Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові» (2009 р.)), О. І. Леута (монографії «Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова» (2007 р.) і «Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові» (2008 р.)), статті «Проблема дієслівної зв'язки в науковій літературі» (2005 р.) і «Синтетичні та аналітичні предикати в структурі речення» (2008 р.)), І. А. Мельник (монографія «Транспозиційна грамматика українського дієслова» (2015 р.)), статті «Ступені синтаксичної усталеності відприкметникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів» (2013 р.) і «Аналітичні та синтетичні засоби дієслівної транспозиції» (2014 р.)), А. О. Піскун (дисертація «Типи складеного і складного присудка в сучасній українській літературній мові» (1972 р.)). Безперечно, висловлено цікаві думки стосовно сутності

дієслівної зв'язки як мовної одиниці, типології зв'язок, координації зв'язок з іменними частинами складеного іменного присудка, функціональних особливостей зв'язок тощо, познайомитися з якими можна, якщо більш детально опрацювати ці праці. Однак основні атрибути дієслівних зв'язок можна сформулювати таким чином:

1) дієслівні зв'язки – це службові дієслова, які в іменному складеному присудку виконують роль аналітичних синтаксичних морфем, координуючи форми суб'єкта та іменної частини складеного іменного присудка (можливо, такі лексеми варто кваліфікувати і як підвид дієслівних форм);

2) морфологічні ознаки дієслів-зв'язок – вид, стан, спосіб, час, особа або рід, число (вони наявні і у схемі морфологічного аналізу);

3) синтаксична роль дієслів-зв'язок – частина складеного іменного присудка або головного члена односкладного речення, яка у формі теперішнього часу може бути відсутньою (тоді зв'язка кваліфікується як нульова);

4) дієслівні зв'язки найбільш часто поєднуються з іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками у формі називного чи орудного відмінків, рідше – знахідного або родового; епізодично трапляються конструкції «дієслівна зв'язка + прислівник» або «дієслівна зв'язка + інфінітив»;

5) за значенням розрізняються власне-зв'язки (абстрактні), невласне-зв'язки (напівповнозначні) і контекстуальні (конкретні).

Список використаної літератури

1. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Москва, 1986. 601 с.

2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О.; за редакцією Городенської К. Г. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

3. Лингвистический энциклопедический словарь. Гл. редактор В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.

4. Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: навчальне видання. Київ : Вища школа, 2003. 430 с.

5. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. За редакцією І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 513 с.

6. Українська мова: Енциклопедія. Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-тво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 .

Аліна Туровська
м. Хмельницький

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЇ (на матеріалі польської та української мов)

У статті досліджено особливості вживання фразеологізмів, що входять до синонімічних рядів у польській і в українській мовах. Встановлено, що в обох мовах синонімічні ряди можуть бути невеликими або ж значними за обсягом. Фразеологічні синоніми в обох мовах відрізняються семантичними відтінками, стилістичним забарвленням, частотою вживання. У складі синонімічних рядів обох мов фразеологізми можуть мати подібну образну основу, але найчастіше вона в них різна.

Ключові слова: фразеологізми, фразеологічні синоніми, синонімічні ряди.

The article investigates the peculiarities of the use of phraseology that is included in the synonymous series in Polish and Ukrainian languages. It is established that in both languages synonymous series can be small or significant in volume. Phraseological synonyms in both languages differ in semantic nuances, stylistic color, frequency of use. As part of the synonymous series of both languages, phraseology may have a similar figurative basis, but often the figurative basis is different.

Key words: phraseology, phraseological synonyms.

Кожна розвинена мова має у своєму складі значну кількість стійких словосполучень – фразеологізмів. Саме вони найвиразніше передають дух і красу мови, яку витворив народ протягом віків. НЕ існує жодної мови у світі, у структурі якої не фіксувалися б фразеологічні одиниці.

Дослідженню явища синонімії у фразеології присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних науковців, із-поміж яких – Л. Авксентьєв, Н. Бабич, О. Бабкін, Я. Баран, М. Жуков, В. Зимін, М. Копиленко, Л. Скрипник, З. Попова, Л. Скрипник, О. Селіванова, Ю. Солодуб, В. Ужченко, О. Ящук.

Ми вважаємо, що дослідження польсько-фразеологічних синонімів є досить перспективним завданням, що й зумовило актуальність теми статті. Фразеологічні синоніми – це фразеологізми з близьким значенням, співвідносні з тією ж частиною мови, що мають частково подібну або однакову лексико-

фразеологічну сполучуваність, але відрізняються один від одного відтінками значення, стилістичним забарвленням, а іноді тим і іншим одночасно [1].

Фразеологічні синоніми можна поділити на такі групи:

– рівнозначні синоніми – це фразеологізми, які характеризуються функціонально-стилістичною належністю та однаковим значенням, наприклад: *серце болить, душа болить, (душевний біль) серце співає, душа співає (радість), муляти на серці, муляти на душі (переживання), велика цяця, велике цабе, великий птах (поважна, впливова людина);*

– семантичні (ідеографічні) синоніми – це фразеологізми, які відрізняються семантичними відтінками, наприклад: *хоч греблю гати; як цвіту в городі; видимо і невидимо; у значенні – ‘дуже багато’; тут кожний наступний фразеологізм окреслює більший вияв ознаки;*

– стилістичні синоніми – це фразеологізми, які мають еквівалентне значення, але відрізняються сферою вживання, наприклад: *ні Богу свічка, ні чортові кочерга; ні се ні те; ні риба ні м’ясо.*

Досліджуючи фразеологізми-синоніми у споріднених мовах, можемо встановити їхню подібність, визначити, від чого залежить вживання конкретного «варіанта» того чи іншого фразеологізму в контексті, адже «...”вузький” погляд на проблему змісту фразеології призводить до браку ілюстративного матеріалу, що негативно впливає на хід дослідження» [1, с. 84].

Аналіз джерельної бази дозволив виявити, що фразеологічному ряду для позначення поняття «молодий» (який не має життєвого досвіду) зовсім юний; *це материне молоко не обсохло на губах (коло губів, під вусами); молоко на губах; губи в молоці; з молоком на губах; мало ще каші з’їв; мало ще пасок з’їв; молодий та зелений; горобеня жовтодзьобе; курча жовтороте* [2, с. 71] відповідають польські фразеологічні одиниці *mieć mleko pod nosem, być za młodym (na coś), zbyt niedojrzałym (do czegoś); być w młodym wieku; nie mieć (życiowego) doświadczenia; nie mieć (o czymś) zielonego (bladego) pojęcia; kompletnie się na czymś nie znaćwiecznie młody.*

Як бачимо, частково збігаються за образною основою лише *mieć mleko pod nosem – це молоко не обсохло на губах*, решта

фразем мають різну структуру, хоча їхня семантика однакова. Найчастіше вживається у польській мові *nie mieć (o czymś) zielonego (bladeo) pojęcia*: «*Możesz sobie otwierać maskę samochodu tak szeroko, jak potrafisz. Ja **nie** mam o silnikach **bladeo** pojęcia, więc co najwyżej mogę podziwiać liczbę tłoków*».

Польські фразеологізми *mieć coś w głowie, być myślącym, rozsądnym, mądrym nieustannie o czymś pamiętać; mieć głowę do czegoś, mieć zdolności w jakiejś dziedzinie, mieć do czegoś talent, szczególnie umiejętność; mieć bystrą głowę; mieć olej w głowie* мають українські відповідники для позначення прикметника «розумний»: *світла голова; має голову на плечах(на в'язах); розум у голові; з головою (з розумом); бистрий на розум; живого ума; з натоптанною головою; розуму палата; зірки з неба хапає; зорі з неба знімає; макітра розуму; розуму не позичати; має лій (олію) в голові; не в тім'я (не в потилицю) битий; наче всі розуми поїв*. Повними відповідниками є: *mieć olej w głowie – має лій (олію) в голові*, частково подібні за образною основою: *mieć coś w głowie – розум у голові, mieć bystrą głowę – бистрий на розум*.

В українській мові для позначення прикметника «розумний» (найчастіше вживаними є фразеологізми: *світла голова, мати голову на в'язах, зірки з неба хапає*. До чого ж у вас мудра та **світла голова!** – *Може, ви трохи й переоцінюєте мої якості, але знаходитеся близько до істини, – вклонився їй Мокроступ (Тарновський, Як на довгій ниві. 1958. С. 104); Тут добру треба голову мати на в'язах (Большак, Образа. 1980. С. 12) Яку б вона розмову не розпочала, з ким би не побачилася, уже вона завжди зверне на Василя. І сякий, і такий, **звізди з неба здійсмає** (Панас Мирний, 1968. С. 424) [2, с. 111].*

У польській мові – *Mieźje trochę oleju w głowie! Pierwiastek z dziewięciu nie wynosi osiem, skup się i pomyśl troszeczkę! Wojtek ma do tego **bystrą głowę**, poproś go, to ci wytłumaczy rachunek prawdopodobieństwa*.

Семантичними відтінками відрізняються фразеологізми зі значенням «худий»: *валиться (хилиться) od wiatru; ніби з хреста знятий; тільки лиш шкура та кістки; самі кістки і шкура; одні кістки стирчать; аж ребра світяться; хребет можна промацати через живіт; живий труп; ходячий мрець* [2, с. 136]. У польській мові: *chudy jak szczapa; chudy jak patyk; chudy jak*

wieszak; chudy jak szkielet; skóra i kości; chodzący kościotrup, żywy kościotrup, kościotrup.

Як бачимо, і в українській, і в польській мовах спостерігається збільшення інтенсивності забарвлення лексичного значення фразеологізма «худий», але за частотою вживання фраземи відрізняються. Найчастіше вживаються в українській мові такі фразеологізми: *Не здужують! Сухі як хорти: самі кістки та шкура* (Тулуб, Людолови, 1, 1957. С. 20). *Він справді схожий був на живий труп – жовтий, сухий, мов тараня* (Чумак, Три шляхи. 1984. С. 224) *Тільки я в хату – суне Карно до нас, а сам схуд, зчорнів, як з хреста знятий* (Коцюбинський 1 1955 с. 304). У польській: *Moja siostra jest wysoka, chuda jak patyk, ma fioletową krótką czuprynę. Miauczała żałośnie, była chuda jak szkielet, szaroburą sierść miała pomierzwioną i ubłoconą, trzęsła się z zimna i strachu.*

Прикметник «рожевий» у двох мовах позначає колір нереального, нездійсненого, ідилічного, оптимістичного. Українські фразеологізми *рожеві мрії; у рожевих фарбах; рожевими фарбами; у рожевому світлі; дивитися крізь рожеві окуляри (скельця); дивитися крізь рожеву призму* мають відповідники в польській мові: *widzieć coś w różowych barwach; widzieć coś różowo; widzieć wszystko w różowych barwach; patrzeć przez różowe okulary; malować coś w różowych barwach (kolorach), (też:malować coś na różowo, coś rysuje się w różowych barwach.* Найчастіше в українській мові вживаються фразеологізми *рожеві окуляри і рожеві мрії: Той, хто бачить тільки недоліки, той просто сліпець, Він нічого не бачить! Та не потрібні нам і рожеві окуляри!* (Л.Дмитерко); *Чебанов просидів щось 2 години, розказував про себе й про свій замір дати концерт в Чернігові і інші рожеві мрії починаючого артиста* (М. Коцюбинський). У польській мові найчастіше вживається фразеологізм *w różowych barwach: Adaś to urodzony optymista – widzi świat w różowych barwach.*

Досліджено, що синонімічний ряд польських фразем *działać na kogoś jak czerwona płachta na byka; działać na nerwy, rozjuszać, kłuć kogoś w oczy, doprowadzać kogoś do pasji, doprowadzać kogoś do irytacji; doprowadzać kogoś do białej gorączki; grać komuś na nerwach, szarpać komuś nerwy* відповідає українському синонімічному ряду: *виїдати очі; дряпати горло; біти по нервах; висотувати (сотати) нерви; в грати на нервах; лоскотати нерви;*

псувати (шарпати) нерви; нерви здають / здалі. Синоніми у цих рядах мають як різні семантичні відтінки, так і різне стилістичне забарвлення. Найчастіше вживаються фрази польської мови *jak plachta na byka, do białej gorączki; szarpie nerwy: W orędziu przekazanym biskupom niemieckim mnóstwo było fragmentów, które na komunistów działać musiały jak plachta na byka. Doprowadzają mnie – zarówno ci koledzy, jak ich spodnie – do białej gorączki. Tak oto jeden młodzieniec szarpie nerwy wszystkim sąsiadom w bloku zbyt głośną muzyką.* В українській мові найбільш вживаними є фразеологізми: *бити по нервах, на нервах грати: А хрипіння й стогін, від яких підсакувало все тіло, били по нервах* (Г. Хоткевич); *Васька! Досить мені на нервах грати* (Б. Антоненко-Давидович.)

Отже, ряди синонімічних фразеологізмів у польській і в українській мовах можуть бути невеликими, включати 2–3 фрази, або ж досить значними за обсягом: до їхнього складу можуть входити до 10 і більше фразеологічних одиниць. Фразеологізми у синонімічних рядах обох мов можуть мати подібну образну основу і можуть різнитися за цим показником. У кожному з синонімічних рядів фразеологізми відрізняються за стилістичним забарвленням, за семантичними відтінками. Різна і частотність вживання фразеологізмів в обох мовах. Останнє є свідченням того, що кожен соціум оперує фразеологізмами, які концентрують у собі як загальнолюдські цінності, так і цінності національні, важливі для певної місцевості, історії, пов'язані з традиціям певного народу.

Список використаної літератури

- 1.Денисова А. Явище варіантності та синонімії у фразеології. *Фразеологічні науки.* 2015. № 40. С. 63–67.
- 2.Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. Київ, 1988. 200 с.
- 3.Лазарович О. Синонімія у польській та українській фразеології: функціональний аспект. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово.* 2019. № 2 С. 54.
- 4.Словник фразеологічних синонімів. URL : https://slovnuk.me/dict/synonyms_phraseology/%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%BE (дата звернення 10.03.2021).
- 5.Фразеологічний словник української мови. URL : http://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf (дата звернення 10.03.2021).

6. Encyklopedia internetowa Edupedia.pl URL : <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/> (дата звернення 10.03.2021).

7. Narodowy Korpus Języka Polskiego URL : <http://nkjp.pl/> (дата звернення 10.03.2021).

8. Słownik zwiazkow frazeologicznych. Bryk.pl URL : <https://www.bryk.pl/slowniki/slownik-zwiazkow-frazeologicznych> (дата звернення 10.03.2021).

Світлана Цінько

м. Глухів

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІНИ

У статті розглянуто вплив дистанційного навчання на освітній процес, зокрема, на переосмислення педагогічно-методичних підходів до викладання лінгвістичних дисципліни як складника професійної та практичної підготовки майбутніх учителів-філологів. З'ясовано проблеми дистанційного освітнього середовища та е-педагогіки, окреслено особливості роботи викладача й студента в процесі дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційне освітнє середовище, Google Class, Google Meet, Teams, Zoom, Office 365, електронний журнал, змішане навчання.

The article considers the influence of distance learning on the educational process, in particular, on the rethinking of pedagogical and methodological approaches to the teaching of linguistic disciplines as a component of professional and practical training of future teachers of philology. The problems of distance educational environment and e-pedagogy are clarified, the peculiarities of the work of a teacher and a student in the process of distance learning are outlined.

Key words: distance learning, distance learning environment, Google Class, Google Meet, Teams, Zoom, Office 365, e-journal, blended learning.

Усесвітня пандемія прискорила переорієнтування вітчизняної освіти зі стаціонарної на дистанційну форму навчання, що стало поштовхом до переосмислення педагогічних і методологічних підходів до викладання дисциплін.

У цілому дистанційне навчання можна потрактувати як своєрідний етап еволюції системи освіти від звичної для викладачів і студентів аудиторії до віртуальної, наприклад, на основі використання різних платформ: GoogleClass, GoogleMeet, Teams, Zoom, Office 365, Moodle, електронного журналу та інших.

Питання впровадження дистанційного навчання піднімалось у документах про освіту ще 2000 року [2]. Зокрема, в «Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні» наголошується на тому, що «необхідно швидкими темпами розвивати дистанційну освіту, запровадження якої в Україні передбачено Національною програмою інформатизації» [2].

У зв'язку з цим активізувалися й наукові дослідження в галузі дистанційної освіти. Це, наприклад, розвідки, присвячені різним аспектам дистанційної освіти у вищій школі. Серед авторів таких праць О. Алексєєв, О. Алексєєнко, О. Андрєєв, М. Антонченко, В. Биков, Н. Безрукова, Н. Голуб, А. Гуржій, О. Довгялло, М. Жалдак, А. Коломієць, К. Колос, С. Косенок, В. Кухаренко, М. Лещенко, М. Махмутова, О. Мірзабекова, Н. Морзе, С. Процька, О. Рибалко, В. Олійник, Н. Сакович, В. Свічкарь, Є. Смирнова-Трибульська, П. Стефаненко, С. Цінько, Г. Чефранова, В. Шовкун, Б. Шуневич та ін.

Однак проведені розвідки не дають вичерпних відповідей на всі запитання, що виникають у педагогів у процесі дистанційного чи змішаного навчання, що вимагає продовження роботи в означеному напрямі й переосмислення педагогічних та методичних підходів до викладання лінгвістичних дисциплін.

Більшість методичних рекомендацій, підручників і посібників із методики викладання у вищій школі зорієнтовані на аудиторне навчання. У них подаються цінні практичні рекомендації щодо особливостей підготовки й проведення лекційних і практичних занять, удосконалення змісту навчальних дисциплін у контексті методики їх викладання, методики розв'язання педагогічних ситуацій на практичних заняттях, комунікативного забезпечення навчально-виховного процесу, про професійну майстерність викладача вищого навчального закладу тощо (З. Бакум, О. Горошкіна, В. Каплінський, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, М. Пентилук, О. Семенов та ін.).

Перехід же на дистанційну й змішану форми навчання поставило перед педагогами низку нових запитань, багато з яких перегукуються із загальними проблемами дистанційного освітнього середовища або е-педагогіки, до яких дослідники зараховують:

1. Недостатню розробленість теорії навчання у відкритих педагогічних системах, несформованість її поняттєво-термінологічного апарату.

2. Проблему формування педагогічно доцільного складу і структури методичних систем відкритої освіти.

3. Проблему формування складу і структури будови відкритого навчального середовища. Це, насамперед, стосується розробки підходів до використання в навчально-виховному процесі мультимедійних засобів навчання, засобів електронних навчальних комунікацій, віртуальних предметних лабораторій, засобів мас-медіа, розміщення і розповсюдження дидактичних елементів відкритих педагогічних систем на різних типах носіїв даних (паперових, мережних, CD тощо).

4. Проблему психолого-ергономічного обґрунтування характеру подання електронних навчальних об'єктів, що впливає на педагогічну ефективність сприйняття, розуміння та безпечного використання навчального матеріалу.

5. Проблему готовності вчителів і учнів до роботи у відкритих педагогічних системах.

6. Проблему виховання у відкритих педагогічних системах, що спричинена обмеженістю безпосередньої (віч-на-віч) навчальної взаємодії.

7. Валеологічні проблеми.

8. Проблеми віртуальної педагогіки, що розробля єпитання створення та ефективного функціонування віртуальних педагогічних систем, віртуального навчального середовища, впровадження яких в освітню практику буде дедалі поширюватися.

9. Проблему обмеженості експериментальної бази науково-методичної діяльності, яка б забезпечила перевірку вірогідності висунутих теоретичних положень, апробацію отриманих наукових результатів в мережі експериментальних навчальних закладів, що

здатні здійснювати ефективну підтримку технологій відкритої освіти [4, с. 23 – 24].

Слід зауважити, що, на думку багатьох учених, віртуальна або відкрита освіта – це освіта майбутнього, тому варто переосмислювати й частково змінювати психолого-педагогічні та методичні підходи до викладання дисциплін лінгвістичного циклу.

Дистанційне навчання кожної дисципліни має бути забезпечене електронними навчально-методичними комплексами, до складу яких входять: методичні матеріали (анотація, навчальна та робоча програми); навчальні матеріали (лекції, лабораторні, практичні роботи, семінари, словник, блог чи клас (покликання) викладача, роботи студентів тощо); контроль знань (тести, критерії оцінювання, завдання для самостійної роботи, питання до екзамену тощо); література (основна, додаткова, інтернет-ресурси).

Варто також пам'ятати, що форми, методи й методики (технології) викладання при дистанційному навчанні теж зазнають значних змін. Наприклад, специфічними формами дистанційного навчання є відкриті електронні ресурси, чат – заняття, on-line тестування, форуми, відео (Skype, GoogleMeet, Teams, Zoom) – конференції, електронна розсилка та ін., а технологіями – кейс технології, Internet-технології, технології wiki, електронного навчання (elearning), мобільного навчання (m-learning), «розумного» навчання (SMART leaning), змішаного навчання (blended learning) та ін. (М. Антонченко) [1, с. 20], відеолекції, хмарні технології.

На перший план у дистанційному навчанні виходить самостійна робота студента, тому надзвичайної ваги набуває володіння методами планування й організації самостійної роботи з навчальним матеріалом, навичками самоосвіти.

Істотно змінюється й роль викладача: він координує пізнавальний процес, постійно вдосконалює навчальні курси, підвищує творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень і інновацій [1, с. 20].

Отже, дистанційне навчання вносить свої корективи в організацію освітнього процесу, відіграє значну роль у професійній підготовці майбутнього вчителя й викладача, передбачає максимальне використання його навчальних

можливостей та переваг, посідаючи чільне місце на всіх рівнях вищої освіти, вимагає від викладача переосмислення підходів до викладання, до власної ролі й ролі студента.

Список використаної літератури

1. Відкрита та дистанційна освіта: відтеорії до практики: зб. матер. III Всеукр. електронної наук.-практ. конф., 27 вересня 2018 р. [ред. кол.: Л. Л. Ляхоцька (голов. ред.), С. П. Касьян, С. В. Антошук, Т. І. Сябрук]. К. : ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2018. 166 с.
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. 20 грудня 2000 року. URL:<http://194.44.29.29/Files/PublicItems/FldDoc/7/Distance.doc>.
3. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник. В. В. Каплінський. Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
4. Організація середовища дистанційного навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах : посібник. Автори: Богачков Ю. М., Биков В. Ю., Пінчук О. П., Манако А. Ф., Вольневич О. І., Царенко В. О., Ухань П. С., Мушка І. В. Наук. ред. Ю. М. Богачков. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
5. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: навч. посібник. О. Горошкіна, С. Караман, З. Бакум, О. Караман, О. Копусь. За ред. О. Горошкіної та С. Карамана. 2015. 250 с.
6. Цінько С. В., Голуб Н. М. Дистанційне навчання майбутніх учителів-філологів як засіб формування інформаційної та методичної компетентностей. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). За заг. ред. В. В. Бурназова. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. № 3. С. 127 – 133.

*Людмила Чередник
м. Полтава*

МІЖНАЦІОНАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО МОЛОДІЖНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті аналізуються проблеми міжнаціональної комунікації в умовах полікультурного молодіжного середовища. Поняття «міжкультурна комунікація» є багатоаспектним, тому й перебуває у центрі багатьох науковців різних галузей. Окреслюються проблеми, що можуть виникати під час комунікації між представниками різних націй, етносів, культур, зокрема це ксенофобія, расизм, дискримінація. Особливо важливими ці питання є у молодіжному середовищі, оскільки молоді люди перебувають у процесі формування світоглядних позицій. Розглядаються й шляхи подолання цих негативних явищ, з-поміж них

варто назвати виховання толерантності, допомога студентам адаптувати у новому для них середовищі, формування у студентів кроскультурних компетентностей.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, кроскультурна комунікація, кроскультурні компетентності, стереотипи.

The article analyzes the problems of interethnic communication in a multicultural youth environment. The concept of "intercultural communication" is multifaceted, and therefore is at the center of many scientists in various fields. Problems that may arise in communication between representatives of different nations, ethnic groups, cultures are identified, in particular xenophobia, racism, discrimination. These issues are especially important among young people, as young people are in the process of forming worldviews. Ways to overcome these negative phenomena are also considered, among them should be mentioned the education of tolerance, helping students to adapt in a new environment for them, the formation of students' cross competencies.

Keywords: intercultural communication, cross-cultural communication, cross-cultural competencies, stereotypes.

Посилення економічних і політичних зв'язків між державами, збільшення мобільності ринку робочої сили викликали зростання міграційних процесів. У зв'язку з цим також активізувався обмін досягненнями і здобутками між представниками різних культур у бізнесі, науковій та освітній галузях, спорті, туризмі. Усі ці явища дозволяють говорити про кроскультурну комунікацію як одну з головних особливостей сучасного глобалізованого суспільства.

Проблеми міжкультурної комунікації перебувають у центрі уваги фахівців багатьох галузей, зокрема соціологів, філософів, психологів, представників менеджменту, педагогів, лінгвістів та ін. Різні аспекти цього питання презентовано у дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких варто назвати роботи Ф. Бацевича, М. Беннета, Г. Брауна, Л. Бределла, О. Бурака, Є. Верещагіна, Е. Голла, О. Каверіної, В. Костомарова, С. Кучеряна, Р. Д. Левіса, П. Мельник, Р. Портера, С. Тер-Мінасова, В. Топалової, Ф. Тромпенарса, Д. Трагера, Г. Хофстеде та ін.

Метою нашої статті є дослідження проблем міжкультурної комунікації в сучасному молодіжному полікультурному середовищі та шляхів їхнього подолання.

Як відомо, єдиного визначення терміна «міжкультурна комунікація» на сьогодні немає, що пов'язано з багатокомпонентністю цього поняття. Наведемо деякі з них.

Так, на думку Є. Подольської, міжкультурна комунікація – це «процес взаємозв'язку та взаємодії представників різних культур, у результаті якої відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками носіїв різних типів культур» [6, с. 273].

Згідно з визначенням Ф. Бацевича, «міжкультурна комунікація – це процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило послуговуються різними ідентичними мовами, відчувають лінгвокультурну «чужинність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні» [1, с. 9].

Більшість науковців суголосні в тому, що міжкультурна комунікація – це «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних культур» [4, с. 108].

Зазначимо, що під час вирішення цієї проблеми варто враховувати і той факт, що кожна особистість, крім національної культури, має ще й свою, власну індивідуальну субкультуру, сприйняту від своїх батьків, дідів, прадідів у вигляді традицій, норм поведінки, звичаїв. Важливим є також питання фахової комунікації, «яку людина сама для себе творить, намагаючись увійти до складу певної групи» [8, с. 380]. Усі ці фактори необхідно враховувати при визначенні поняття «міжкультурна комунікація».

Тобто, ідеальне міжкультурне спілкування – це розуміння культурних і ментальних відмінностей. Відповідно, у разі нападок на систему цінностей, прийнятих в культурі іншої людини, приниження національної гідності чи національних почуттів міжкультурна комунікація не може бути позитивною. Саме тому важливою проблемою сьогодення є запобігання міжкультурним непорозумінням та їх усунення.

Проблема міжкультурної комунікації є особливо значущою серед молоді. Саме у молодому віці проходить активний процес вибору цінностей і світоглядних орієнтирів, проектування основного вектору своєї особистісної і професійної спрямованості.

Сучасний освітній соціокультурний простір є тим середовищем, яке може охоплювати різноманіття культур і розвивати в студентів здатність до рефлексії як до передумови розуміння цінностей іншої культури, оскільки в багатьох закладах вищої освіти навчаються представники різних національностей.

Здавна відомо, що саме освіта покликана забезпечити входження людини в культуру через залучення її до культурних цінностей. При цьому, як і культура, освіта не може бути обмежена рамками культурних цінностей одного народу, а має вирішувати завдання збагачення індивідуальних і громадських ментальних якостей певного соціуму загальнолюдськими цінностями. Проте в полікультурному середовищі, як і в суспільстві загалом можуть виникати певні проблеми кроскультурної комунікації. Розглянемо деякі з них.

Однією з проблем кроскультурної комунікації можуть бути прояви ксенофобії, що виявляється через негативне ставлення, ірраціональний, постійний, або надмірний страх перед іноземцями або незнайомими людьми. Головним об'єктом ксенофобії завжди були незнайомці або чужинці [7, с. 98].

На думку психологів, найбільш схильними до проявів ксенофобії є групи, які відчують загрозу своїй соціальній ідентичності. Вона досить яскраво виражена в молодих людей і школярів, які проживають у малих, переважно однорідних за етнічним складом містах, або навпаки, у щільно населених мегаполісах, де досить часто трапляються соціальні конфлікти. Це відбувається тому, що життєві явища оцінюються крізь призму традицій, цінностей і норм, прийнятих у своїй групі. Ксенофоб може вважати, що він є об'єктом нападу з боку іноземців. Цей постулат відокремлює визначення ксенофобії від расизму і звичайного негативу щодо представників іншої раси.

Поведінкові прояви ксенофобії мають досить широкий діапазон: починаючи простим уникненням спілкування і аж до фізичної розправи над чужоземцями. Найбільш поширеною поведінковою реакцією ксенофобії є інтолерантність, форми якої можуть бути різними. З-поміж них: вербальна агресія (лайка, глузування, осуд, прояви зневаги, огиди; образа, нецензурна лексика), фізична агресія (побої, катування, насильство, вбивство), психологічна агресія (погрози, залякування, переслідування, тиск),

територіальна агресія і агресія на державному рівні (війна, геноцид, депортація, націоналізм, фашизм, репресії), агресія стосовно проявів культури і релігії, національних символів (осквернення пам'яток, могил, прапорів, об'єктів релігійного значення). Усе це може стати серйозною загрозою життю, здоров'ю та добробуту людей.

Поширеними є також так звані символи і знаки ворожнечі, зокрема графічні символи, малюнки, цифрові комбінації, абрєвіатури, які розміщені в публічному просторі (на стінах будинків, одязі тощо) і покликані пропагувати нетолерантне ставлення до представників певних соціальних груп, розпалювати ворожнечу в суспільстві.

Останнім часом, на думку багатьох науковців, журналістів, соціологів, представників правоохоронних органів, вияви ксенофобії проникають і в Інтернет, що є великою проблемою. Використання у ЗМІ мови ворожнечі, ксенофобських стереотипів згубно впливає на психіку молоді, призводить до проявів нетерпимості у громадських місцях і суспільстві загалом. Молодь багато часу проводить у Світовій Павутині, але проконтролювати процеси впливу інформації, яку вони отримують, буває надзвичайно важко або навіть і неможливо.

Однією із соціальних проблем у молодіжному середовищі є також прояви расизму, що дуже часто відбувається, наприклад, серед футбольних уболівальників. Нехтування проявів расизму, ксенофобії та дискримінації може призвести до міжетнічних конфліктів, які, у свою чергу, несуть загрозу національній безпеці держави [5].

Чи можна протидіяти усім цим ганебним явищам, які, на превеликий жаль, існують у суспільстві й проникають у молодіжне середовище? Безумовно, це необхідно робити постійно. Насамперед варто зазначити, що в Україні було прийнято низку нормативних актів, із-поміж них закон «Про правовий статус іноземців» (2001 р.), який забороняє розпалювати національну ворожнечу й ображати громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями тощо. В останні роки Україна взяла на себе низку міжнародних правових зобов'язань, що безпосередньо стосуються протидії расовій дискримінації.

Вагома роль у вихованні толерантного ставлення молоді, зокрема студентства, до представників інших національностей

належить науково-педагогічним працівникам. Саме освітяни мають допомогти студентам-іноземцям адаптуватися у новому середовищі. Варто підкреслити, що кроскультурна адаптація – це такий вид взаємодії студента з освітнім середовищем навчального закладу, під час якого відбувається узгодження вимог і очікувань суб'єкта з його можливостями й об'єктивною реальністю. Безумовно, успішна адаптація студента багато в чому залежить від викладача і вимагає індивідуального підходу до кожного. Проте головним в адаптації залишається особистість студента, його здібності, вміння і бажання пристосовуватися до нових умов, тобто самостійна творча робота.

Варто підкреслити, що соціально-психологічна адаптація передбачає декілька етапів, найголовнішими з яких є такі: звикання до студентів своєї групи; налагодження ділових і особистих доброзичливих стосунків зі студентами; визнання своєї особистості; самоствердження в групі. Важливим аспектом цього виду адаптації є налагодження відносин із викладачами й адміністрацією закладу [3, с. 268].

Серед критеріїв адаптації студента-іноземця до нового університетського соціуму більшість науковців виділяють такі: здатність оцінювати умови оточення; уміння контролювати свої потреби; оволодіння необхідним рівнем комунікативної компетенції; усвідомлення спільності з багатонаціональним студентським колективом [9].

Важливу роль відіграє формування у студентів толерантності, що тлумачиться як «цінність та соціальна норма громадянського суспільства, що проявляється в праві бути різними для всіх індивідів; забезпеченні стійкої гармонії між різними конфесіями, етичними та іншими соціальними групами; готовності до розуміння та співробітництва з людьми, що розрізняються за зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями та віруваннями» [3, с. 270].

Для викладачів, як і для журналістів, і представників правоохоронних органів, важливим є також уміння розпізнавати знаки і символи ворожнечі, що дозволить запобігти негативним проявам у студентському середовищі.

Загалом, для проведення міжкультурної комунікації важливим аспектом є готовність комунікантів позитивно

сприймати відмінності між культурами, долати стереотипи. Слід бути позитивно психологічно налаштованим на спільну роботу.

При спілкуванні з представниками інших країн велике значення має дотримання етичних норм як своєї, так і чужої культури, із якими варто ознайомитися завчасно. Крім того, необхідно правильно використовувати комунікативні засоби залежно від ситуації спілкування.

У сучасних умовах виникає нагальна потреба формування кроскультурної компетентності як однієї з важливих складників фахової майстерності, що має стати стандартом ділової поведінки. Сьогодні вже існує багато міжнародних компаній, де ця компетентність є просто необхідною під час вирішення виробничих завдань. Нині є фахівці, що вже володіють нею досконало, а тих, що не мають такого досвіду, слід швидко навчати.

Як показали дослідження, міжкультурна комунікація має багатоаспектний характер, чим і пояснюється зацікавленість цим питанням ученими багатьох галузей. Сучасне суспільство слід розглядати як систему тісних комунікативних зв'язків, під час яких необхідно враховувати національні, етнічні особливості учасників комунікації. У полікультурному середовищі можуть виникати різні проблеми, зокрема прояви ксенофобії, расизму, дискримінації. Шляхами подолання цих негативних явищ є кропітка й постійна робота з людьми різного віку, особливо з молоддю. Варто використовувати різноманітні методи, із-поміж яких: допомога в адаптації іноземних студентів, виховні бесіди, подолання негативних стереотипів, формування готовності особистості до міжкультурної комунікації.

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації суспільного життя надалі вимагатимуть ще більшого поглиблення міжкультурної комунікації у різних галузях. Саме тому нагальною є проблема формування кроскультурної компетентності у представників різних галузей суспільного життя.

Список використаної літератури

1.Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 343 с.

2.Бурак О.С. Кроскультурна комунікація як наслідок глобалізаційних кроскультурних контактів. URL : http://www.nbuiv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Grani/2012_5/27.pdf

3.Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации. Харьков : Штрих, 2001. 384 с.

4.М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2006. № 8. С. 108 – 113.

5.Небеська М.С. Проблеми протидії расизму та ксенофобії в українському суспільстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/zapobigannya-proyavam-rasizmu-ksenofobii-ta-neterpimosti-v-ukrainskomu>

6.Подольська Є. А. Кредитно-модульний курс культурології. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 368 с.

7.Політологічний енциклопедичний словник. Уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 374 с.

8.Сенченкова Т. Комунікація як чинник діалогу культур. *Держава і суспільство*. С. 379 – 384. URL: <http://www.scribd.com/doc>

9.Шайгородський Ю. Ж. Ціннісний конструкт мужкультурної комунікації. URL: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/1.2002/41-48.pdf>

*Анастасія Щербан, Тетяна Хома
м. Ужгород*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито питання сучасних підходів до формування культури мовлення майбутніх учителів фізичної культури, проаналізовано наукові розвідки з означеної проблеми, з'ясовано складники комунікативної функції, якими повинен володіти педагог. Виокремлено типові помилки у мовленні студентів, запропоновано окремі методи і прийоми, які впливають на формування культури мовлення майбутніх фахівців.

Ключові слова: *культура мовлення, професійна компетентність, методи і прийоми, етика спілкування.*

The article describes the issue of modern approaches to the formation of the speech culture of future teachers of physical education, analyzes scientific intelligence from the defined problem, the components of the communicative function, which the teacher must possess. The typical mistakes that take place in the lodging students were promoted, separate methods and techniques that influence the formation of the speech culture of future specialists were offered.

Key words: speech culture, professional competence, methods and techniques, ethics of communication.

У сучасних умовах одним із завдань вищої школи є формування професійної компетентності випускників, здатних до самореалізації, креативності, творчого вирішення різноманітних завдань, пов'язаних із майбутньою фаховою діяльністю. Важливого значення в цьому аспекті набуває проблема культури мовлення, майбутніх учителів фізичної культури зокрема, позаяк саме педагог засобами слова мотивує учнів до розвитку рухової активності, збереження й зміцнення здоров'я, професійних занять спортом, виховує морально-вольові якості.

Педагогічні ідеї про роль і місце мовленнєвої культури учителя відображені у працях В. Сухомлинського: «Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова» [3, с. 202].

Проблема формування культури мовлення перебуває в центрі досліджень низки науковців (Г. Берегова, М. Вашуленко, К. Климова., А. Коваль, Л. Лушпинська, М. Наумчук, Т. Окуневич, М. Пентилюк, Т. Хома та ін.). Культура мовлення розглядається вченими як володіння унормованим літературним мовленням в усній і писемній формах на всіх мовних рівнях, здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення. Питанню формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури присвячено наукові розвідки Т. Бугаєнко, А. Конюх, Г. Кондрацької та інших.

Так, Г. Кондрацька акцентує увагу на комунікативній культурі майбутніх фахівців фізичного виховання й розглядає її як: «норми моральності, що характеризують сучасні норми спілкування і є необхідною вимогою у формуванні професійно-мовленнєвої культури» [2, с. 5013]. На основі аналізу досліджень науковців із окресленої проблеми автор зазначає, що комунікативна функція фахівця фізичного виховання характеризується умінням застосовувати термінологію, словесні методи, володіти навичками подачі команд для проведення стройових вправ, володіти командним голосом та технікою

педагогічного мовлення; вмінням поєднувати вербальні та невербальні засоби спілкування, володіти педагогічним тактом та культурою педагогічного спілкування; мати навички організовувати співпрацю у процесі спілкування на уроках фізичної культури [2, с. 5014].

Щоденна комунікація студента та викладача, за переконанням Т. Бугаєнко, має широкий вплив на формування особистості, визначає в майбутньому його успішність. Досягти високого рівня комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури можна завдяки стимулюванню студентів до активної самостійної роботи шляхом організації творчої взаємодії з викладачами, організації навчально-виховного процесу на засадах індивідуально-диференційованого підходу [1, с. 22]. Отже, формування культури мовлення вчителя фізичної культури вимагає дотримання лексичних, орфоепічних, граматичних, стилістичних норм, правил етики спілкування, володіння педагогічним тактом, здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу на учнів.

Метою статті є з'ясувати сучасні підходи до формування культури мовлення майбутніх учителів фізичної культури.

Культура мовлення студентів виявляється в мовленнєвій діяльності й тісно пов'язана з формуванням особистості. Реалізується на двох рівнях: 1) дотримання мовних норм у щоденному усному й писемному спілкуванні; 2) мовленнєва майстерність, яка виявляється в умінні вибрати із наявних мовних варіантів той, що є найбільш доцільним. Спостереження за усним мовленням студентської молоді у процесі науково-педагогічної діяльності дало змогу визначити типові помилки, серед яких: наявність діалектизмів, студентського жаргону, уживання слів у невластивому для них значенні, слів-паразитів, алогізми різного походження, неправильне вживання звертання, наголошування слів, оглушення дзвінких приголосних в кінці слова та перед глухими тощо.

Найбільше вживаним у професійній діяльності вчителя фізичної культури є монологічне мовлення, яке передається через команди («рушай», «праворуч» та інші), пояснення виконання завдань. У зв'язку з цим під час практичних занять, засідань наукового гуртка, у процесі спілкування слід застосовувати методи й прийоми, що впливатимуть на вдосконалення мовлення вчителя:

відеоперегляд уроків переможців конкурсу «Учитель року» у номінації «Фізична культура»; аналіз прослуханого тексту дикторів українського телебачення, спортивних коментаторів; спостереження за роботою вебінарів в Інтернет-джерелах із метою засвоювати нову термінологію (платформи «Prometheus» (Курс «Нова фізична культура»)); читання вголос окремих текстів фахового спрямування; робота із фаховою довідковою літературою: «Словник термінів та понять зі спортивних дисциплін» (укладачі Момот О. О., Шаповал Є. Ю., Зайцева Ю. В., Новік С. М.); «Словник-довідник основних термінів і понять з теорії та методики фізичного виховання і спорту» (Наумчук В. І.); «Словник основних термінів з фізичної культури, основ здоров'я» (Криворучко І. В.); взаємоаналіз конспектів уроків; моделювання на заняттях фрагментів уроку фізичної культури.

Із метою формування комунікативних умінь широко використовувались ділові ігри та навчальні проекти. Завдання викладача – мотивувати мовця удосконалювати власне мовлення. Доцільним, на нашу думку, є використання методу дискусії, за допомогою якого формується культура діалогічного (монологічного) мовлення. Для дискусій пропонувалися такі теми: «Мотивуємо учнів до занять спортом», «Роль культури спілкування у майбутній професійній діяльності», «Ідеальний вчитель фізичної культури» та інші.

Таким чином, нами розглянуто сучасні підходи до формування культури мовлення майбутніх учителів фізичної культури. На основі аналізу фахової літератури, нашого спостереження за мовленням студентів запропоновано методи і прийоми формування культури мовлення особистості.

Список використаної літератури

1. Бугаєнко Т. В. Формування комунікативної культури майбутніх учителів фізичної культури як науково-педагогічна проблема. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 8 (267). Ч. І. С. 17 – 23.
2. Кондрацька Г. Основні освітні траєкторії формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців фізичного виховання. *Section «Education» Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2017. Vol. 3, No 9. С. 5010 – 5023.
3. Сухомлинський В.О. Серце відаю дітям. Вибрані твори в 5-ти томах. Т. 3. Київ, 1977. 670 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

АРТЕМЕНКО Любов Іванівна, учителька української мови і літератури Криворізької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 90.

Бабієнко Ірина Валеріївна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

БАКУМ Зінаїда Павлівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету.

БАЛИЦЬКА Регіна Владиславівна, старший викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

БАШИНСЬКА Марія Вікторівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

БЕРЕЗЕЦЬКА Людмила Віталіївна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

БИРКО Надія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

БІЛАСОВА В'єра (Bilasová Viera), кандидат філософських наук, професор Інституту етики та біоетики філософського факультету Пряшівського університету (Словаччина).

БРОВЧУК Ольга Володимирівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Українська мова та література» Хмельницького національного університету.

ВОЙТАЛЮК Світлана Василівна, викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

ВОРОЖКО Вероніка Олександрівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Українська мова і література» Національного університету «Острозька академія».

ГОЛОВИК Тетяна Миколаївна, учителька української мови і літератури, учителька вищої категорії, учитель-методист Хмельницького навчально-виховного комплексу № 4.

ГОРОДЕЦЬКА Вероніка Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету;

ГОРЯЧОК Інна Владиславівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

ГУЛВАТА Мирослава Петрівна, студентка спеціальності «Середня освіта. Мова і література (польська)» Хмельницького національного університету.

ДЕЙНЕКА Ірина Георгіївна, вчителька польської мови Здолбунівської гімназії Рівненської області, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

ДЗЮБА Людмила Сергіївна, учителька англійської та польської мов Гуманітарної гімназії №1 ім. М. І. Пирогова ВМР м. Вінниця, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

ДОБРОВОЛЬСЬКА Аліна Русланівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Українська мова і література» Національного університету «Острозька академія».

ДУХНЕВИЧ Ольга Володимирівна, учителька історії, учителька вищої категорії, учитель-методист Хмельницького навчально-виховного комплексу № 4.

ДЯЧЕНКО Галина Григорівна, магістрантка ННІ української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

ІВАНОВА Вікторія Олександрівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

ІВАХОВА Катерина Петрівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри інструментально-

виконавських дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

КАРАПОЗЮК Уляна Олександрівна, студентка спеціальності «Середня освіта. Мова і література (польська)» Хмельницького національного університету.

КАРПІНСЬКА Віта Вікторівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

КОПАЧ Ірина Анатоліївна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

КОЧЕРГА Галина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

КУЗНЄЦОВА Юлія Іванівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

ЛИТВИНЕНКО Ганна Максимівна, студентка спеціальності «Середня освіта. Мова і література (англійська)» факультету іноземної філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

МАЛЮГА Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету.

МАЦЬКОВИЧ Марія Романівна, кандидат філологічних наук, методист Інституту модернізації змісту освіти МОН України.

МИХАНЧУК Костянтин Васильович, магістрант Католицького університету Айхштет-Інгольштадт (Німеччина).

МІНІЧ Лариса Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія».

МОГИЛЬНА Людмила Іванівна, магістрантка ННІ української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської

філології Хмельницького національного університету.

РАНЮК Оксана Петрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

СОЛОМКА Едуард Тіберійович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

СТАНІСЛАВОВА Людмила Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент, декан гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету.

СТАХНЮК Наталя Олександрівна, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

ТОРЧИНСЬКА Наталя Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

ТОРЧИНСЬКИЙ Михайло Миколайович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Хмельницького національного університету.

ТУРОВСЬКА Аліна Йосипівна, магістрантка спеціальності «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська» Хмельницького національного університету.

ХОМА Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри фізичного виховання ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

ЦІНЬКО Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

ЧЕРЕДНИК Людмила Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

ЩЕРБАН Анастасія Богданівна, студентка спеціальності «Середня освіта (фізична культура)» ДВНЗ – «Ужгородський національний університет».

За достовірність інформації і відсутність плагіату
відповідальність несуть автори наукових статей

Свої зауваження, побажання і пропозиції можна
висловити в електронних повідомленнях за адресою
ksf2013@ukr.net

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО,
ДИДАКТИКА

Збірник наукових праць

Випуск дев'ятий

Голова редколегії *Подлевська Н. В.*
Відповідальна за випуск *Торчинська Н. М.*
Технічний редактор *Торчинський М. М.*

Підписано до друку 5.04.2021 р.
Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 12,6
Наклад 100. Замовлення №
Віддруковано з оригінал-макету замовника
Друк: ФОП Бідюк Є.І.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 4164 від 23.09.2011 р.